

T.C

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ARAP DİLİ VE BELAGATI BİLİM DALI

**MUALLAKA ŞİİRLERİNDE İNANÇ VE AHLAK İLE
İLGİLİ DEĞERLER**

Hazırlayan

MUHAMMED YETEK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Prof. Dr. Mustafa AGÂH

Bingöl-2022

T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAGATI BİLİM DALI

MUALLAKA ŞİİRLERİNDE İNANÇ VE AHLAK İLE
İLGİLİ DEĞERLER

Hazırlayan
MUHAMMED YETEK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Mustafa AGÂH

Bingöl-2022

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
Bilimsel Etik Bildirimi	III
Tez Kabul ve Onay Sayfası	IV
ÖNSÖZ	V
Özet	VII
Abstract	IX
Kısaltmalar	X
GİRİŞ	1
1.Araştırmanın Konusu ve Çerçevesi.....	1
2.Araştırmanın Yöntemi.....	1
3.Cahiliyye Kavramı	2
4.Cahiliyye Döneminde Sosyal Yapı	5
5.Cahiliyye Döneminde Siyasi Yapı	8
6.Cahiliyye Döneminde Kültürel Yapı	10
7.Cahiliyye Döneminde İnanç.....	12
8.Cahiliyye Döneminde Ahlak.....	15
9.Cahiliyye Döneminde Edebiyat ve Şiir.....	18
BİRİNCİ BÖLÜM	24
İNANÇ, AHLAK, MUALLAKA KAVRAMLARI VE MUALLAKA ŞAİRLERİ 24	
1.İnanç	24
2.Ahlâk	25
2.1.İslâmi Açıdan Ahlâk	27
2.2.Felsefî Açıdan Ahlâk.....	30
3.Muallaka	32
4.Muallaka Şairleri	33
4.1.İmruü'l-Kays	34
4.2.Tarafe Bin el-Abd	39
4.3. Antara Bin Şeddad	41
4.4. Züheyr Bin Ebû Sülmâ.....	42
4.5. Lebid Bin Rebia	44
4.6. Amr Bin Külsûm.....	46
4.7. Hâris Bin Hillize	48
İKİNCİ BÖLÜM	51
MUALLAKA ŞİİRLERİNDE İNANÇ VE AHLAK İLE İLGİLİ DEĞERLER... 51	
1.Muallaka Şiirlerinde İnanç İle İlgili Değerler	51

1.1.Ahiret İnancı.....	52
1.2.Allah İnancı.....	57
1.3.Din Görevlisi.....	68
1.4.Günah.....	73
1.5.Hac.....	78
1.6.İnziva.....	83
1.7.Kâbe.....	86
1.8.Kurban.....	91
1.9.Ölüm.....	94
1.10.Tavaf.....	99
1.11.Yemin.....	102
2.Muallaka Şiirlerinde Ahlak İle İlgili Değerler	104
2.1.Adalet.....	106
2.2.Barış.....	111
2.3.Cesaret.....	113
2.4.Cömertlik.....	114
2.5.Doğruluk.....	117
2.6.Dostluk.....	118
2.7.Hoşgörü.....	119
2.8.Hayvan Sevgisi.....	121
2.9.İrade.....	123
2.10.İyilik.....	124
2.11.Mütevazilik.....	127
2.12.Özeleştiri.....	128
2.13.Sabır.....	130
2.14.Samimiyet.....	132
2.15.Yardıms severlik.....	134
KAYNAKÇA	142
ÖZGEÇMİŞ.....	148

Bilimsel Etik Bildirimi

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “*Muallaka Şiirlerinde İnanç ve Ahlak İle İlgili Değerler*” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

01 /07/ 2022

İmza

Muhammed YETEK

Tez Kabul ve Onay Sayfası

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Muhammed YETEK tarafından hazırlanan *Muallaka Şiirlerinde İnanç ve Ahlak İle İlgili Değerler* başlıklı bu çalışma, 01/07/2022 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda *oybirliği/oyçokluğu* ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından *Arap Dili ve Belagatı* Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİ ÜYELERİ

Başkan:	Dr. Öğr. Üyesi Yusuf AKÇAKOCA	İmza:.....
Danışman/Üye:	Prof. Dr. Mustafa AGÂH	İmza:.....
Üye:	Dr. Öğr. Üyesi Abdullah BEDEVA	İmza:.....

ONAY

Bu Tez, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ... /... / 2022 tarih ve sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Mehmet Zahir ERTEKİN
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Ele aldığımız bu çalışma muallaka şiirlerinde bulunan inanç ve ahlak ile ilgili değerler hakkındadır. Cahiliyye Döneminde şiir ve edebiyat çok ön plandaydı. Cahiliyye Döneminde şiir yarışmaları sonucunda seçilen muallakalar da yüksek derecede önem arz etmekteydi. Bu nedenle, çalışmamızı muallakalar üzerine yoğunlaştırdık. Amacımız muallaka şiirlerinde inanç ve ahlak ile ilgili meselelerin geçip geçmediğini tespit etmektir. Bu çalışmayı ele alırken aynı zamanda muallaka şairlerinin hayatına değinip bu şairlerin hayatları hakkında bilgiler aktarmayı da konunun daha iyi anlaşılması açısından faydalı buluyoruz.

Çalışmamız boyunca muallaka şairlerine ait muallaka şiirlerinde geçen inanç ve ahlak ile ilgili değerleri tespit etmeye çalıştık. Ayrıca Cahiliyye Döneminde birçok olumsuz durumun yaşandığı bilinmektedir. Bunların başında içki, kumar, kız çocuklarına değer vermeme, onları diri diri gömme gibi uygulamalar mevcuttu. Yaşanılan bu tür durumların dışında muallaka şiirlerinde bahsedilen inanç ve ahlak ile ilgili değerlerin var olup olmadığının sorusunun cevabını aramaya çalıştık. Çünkü genel olarak Cahiliyye Dönemi her zaman kötü yönleriyle ön plana çıkmıştır. Bizim de amacımız ‘O dönemde hiç mi iyi şeyler olmamıştır?’ sorusunun cevabını aramaktır.

Muallaka şairleri toplum üzerinde önemli etkilere sahiptir. Cahiliyye Döneminde şairlere çok değer verildiğini ve şairlere ülke yönetimi, idari işler gibi önemli vazifelerin teklif edildiği de aktarılmaktadır. Bir kabile ya da topluluk, toplumda ön planda olmak için kabilesinden şairler çıkmasını isterdi. Çünkü bir toplumda ya da kabiledede şairler varsa o toplum el üstünde tutuluyordu. Yaşanılan bu durumlar, o dönemde şiire ne kadar önem verildiğini bizlere bir kere daha göstermektedir.

Muallaka şiirlerinde inanç ve ahlak ile ilgili değerleri arayacağımız muallaka şairleri şunlardır: İmruü'l-Kays, Tarafe b. el-Abd, Antara b. Şeddad, Züheyr b. Ebû Sülmâ, Lebid b. Rebia, Amr b. Külsûm ve Haris b. Hillize'dir.

Giriş bölümünde cahiliyye kavramının, Cahiliyye Döneminin genel özelliklerinin, Cahiliyye Döneminde şiir ve edebiyata verilen önemin ele alındığı bu çalışma iki ana bölümde incelenmiştir. Birinci bölümde inanç, ahlak ve muallaka kavramları ele alınmış; muallaka şairleri ve hayatları tanıtılmıştır. İkinci bölümde ise

muallaka Şiirlerinde bulunan değerlere değinilmiştir. Değinilen bu değerler inanç ve ahlak ile ilgili değerlerdir. Öncelikle inanç ile ilgili değerlerin inceleneceği, Şairlerin muallakalarında bu değerler olup olmadığı tespit edilmeye çalıŐılacaktır. Ardından muallaka Şiirlerinde bulunan ahlak ile ilgili değerler tespit edilmeye çalıŐılacaktır.

Yaptığımız bu çalıŐmaya benzer çalışmaların az oluşu, bizi bu çalıŐmaya sevk etmiştir. Bu çalışmayı yaparken, bu alana katkı sağlama gayretiyle hareket ediŐimiz bu çalışma için daha fazla gayret göstermemizi sağlamıştır.

Alana katkı sağlamak amacıyla yapılan bu çalışmanın, bundan sonra da bu alanda hazırlanabilecek çalışmalara az da olsa yol gösterici bir rol üstleneceği inancını taşıyorum.

ÇalıŐmam boyunca katkılarını esirgemeyen başta değerli danışman hocam Prof. Dr. Mustafa AGÂH'a ve diğer kıymetli hocalarıma müteŐekkirim.

01/07/2022

Muhammed YETEK

MUALLAKA ŞİİRLERİNDE İNANÇ VE AHLAK İLE İLGİLİ DEĞERLER

Muhammed YETEK

Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi, Temmuz 2022

Danışman: Prof. Dr. Mustafa AGÂH

Özet

Arap dili ve edebiyatının önemli eserlerinden biri de Cahiliyye Dönemindeki şiiirlerdir. Bu şiiirlerin en meşhurları yedi askı şiiirleridir. Genellikle Cahiliyye Döneminin konusu geçtiği zaman hemen olumsuz durumlar akla gelmektedir. Bu olumsuz durumlardan bazıları kız çocuklarını diri diri gömmek, içki, kumar, zinadır. Cahiliyye Döneminde bu kötü uygulamaların yaşanması elbette ki onaylanmayacak ve hoş görülmeyecek bir durumdur. Bununla beraber Cahiliyye Döneminde güzel uygulamalar da yok değildi. Bunların başında Cahiliyye Döneminde Arapların şiiir, edebiyat ve dil konularında başarılı olduklarını söyleyebiliriz. Bu dönemde, Araplarda şiiir ve edebiyat gelişmekle birlikte şiiir daha da ön plandaydı. Şiiir konusunda iyi olan birisi toplumda el üstünde tutuluyordu ve şairlere çokça önem veriliyordu. Şairler toplumun liderleri konumundaydı. Şairler toplumda önemli bir yer tutukları için bazen kendilerine ülke yönetimi, idari yönetimler dahi teklif edilmiştir. Şiiirlere bu denli değer verilmesi, kendilerinin toplumda ne kadar etkili olduğunu bize bir kere daha gösteriyor. Çünkü şairler topluma yön veriyordu ve insanlar şairlerin şiiirlerine itimat ediyorlardı. Cahiliyye Döneminde her yıl şiiir yarışmaları düzenlenirdi. Düzenlenen bu şiiir yarışmaları neticesinde en iyi şiiirler Kâbe'nin duvarına asılırdı. Kâbe'nin duvarına asılan en iyi şiiirlere de muallakat-ı seb'a denirdi. Muallakat- ı seb'a yedi askı şiiirleri anlamına gelir. Bu çalışmada muallakalardaki inanç ve ahlak ile ilgili değerlerin tespiti üzerinde durulmuştur. Konu ile ilgili çalışmalardan faydanıp bu çalışmalardan sonuç elde edilmeye de gayret edilmiştir. Amacımız cahiliyye şiiirlerinde inanç ve ahlak ile ilgili değerlere dair konuların geçip geçmediğini araştırmak ve varsa bunları tespit etmektir ve yapılan çalışmalar sonucu bu değerler tespit edilmeye çalışılmıştır. Böyle bir çalışmanın bu konuya ışık olmasını temenni ederim.

Anahtar Kelimeler: Cahiliyye, Şiiir, Muallaka, İnanç, Ahlak.

VALUES RELATED TO FAITH AND ETHICS IN THE POEM DISCUSSION

Bingöl University, Social Sciences Institute

Department Of Arabic Language And Literature

Master Thesis, July 2022

Consulant: Prof. Dr. Mustafa AGÂH

Abstract

One of the important works of Arabic language and literature is the poems of the Ignorance Period. The most famous of these poems are the seven suspense poems. Generally, when the subject of the Ignorance Period is mentioned, negative situations come to mind immediately. Some of these negative situations are burying girls alive, drinking, gambling and adultery. Experiencing these bad practices in the Age of Ignorance is, of course, a situation that will not be approved and tolerated. However, there were good practices in the Ignorance Period. At the beginning of these, we can say that the Arabs were successful in poetry, literature and language in the Age of Ignorance. In this period, although poetry and literature developed among Arabs, poetry was even more prominent. Someone who was good at poetry was cherished in society, and poets were given a lot of importance. Poets were the leaders of the society. Since the poets have an important place in the society, they were sometimes even offered country administration and administrative administrations. The fact that poems are so highly valued shows us once again how influential they are in society. Because the poets were guiding the society and people were relying on the poems of the poets. Poetry competitions were held every year in the Ignorance Period. As a result of these poetry competitions, the best poems were hung on the wall of the Kaaba. The best poems hung on the wall of the Kaaba were also called muallakat-1 seb'a. Muallakat-1 seb'a means seven suspension poems. In this study, it is focused on the determination of values related to belief and morality in disputes. It has also been tried to obtain results from these studies by making use of the studies related to the subject. Our aim is to investigate whether the issues related to values related to faith and morality are mentioned in the jahiliyya poems and to determine them, if any, and these values have been tried to be determined as a result of the studies. I hope that such a study will shed light on this issue.

Key words: Ignorance, Poem, Muallaka, Belief, Morality.

Kısaltmalar

a.g.e	Adı Geçen Eser
b.	İbn
bk.	Bakınız
C.	Cilt
çev.	Çeviren
s.	Sayfa
Nşr.	Neşreden
TDK.	Türk Dil Kurumu
TDV.	Türkiye Diyanet Vakfı
trs.	Tarihsiz
ty.	Yayın tarihi yok
vb.	ve benzeri
vs.	Ve saire
Yay.	Yayınları

GİRİŞ

1.Araştırmanın Konusu ve Çerçevesi

“*Muallaka Şiirlerinde İnanç ve Ahlak ile İlgili Değerler*” adlı bu çalışma giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında konunun daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla cahiliyye kavramına değinilecektir. Bununla birlikte cahiliyye toplumundaki sosyal, siyasi, kültürel, inanç ve ahlak durumu üzerinde kısaca durulacaktır. Aynı zamanda cahiliyye toplumu için büyük önem arz eden edebiyat ve şiir konusunda da bilgiler verilecektir. Birinci bölümde tezin temel kavramları olan inanç, ahlak, muallaka kavramlarının tanımı üzerinde durulacak ve bu kavramlar hakkında kısa ve öz bilgiler aktarılacaktır. Birinci bölümde aynı zamanda muallakaların sahipleri olan muallaka şairleri ve hayatları hakkında birtakım bilgiler verilecektir. Muallaka şairlerinin hayatları hakkında bilgi sahibi olmak muallakaların daha sağlıklı bir şekilde anlaşılmasını sağlayacağını düşünmekteyiz. Muallaka şairlerinin sayıları konusunda farklı fikirler öne sürülse de biz genel kabule göre belirlenen şu şairlerin hayatlarını ele alacağız: İmruü'l-Kays, Tarafe b. el-Abd, Antara b. Şeddad, Züheyr b. Ebû Sülmâ, Lebid b. Rebia, Amr b. Külsûm, Haris b. Hillize. İkinci bölümde ise muallakalardaki inanç ve ahlak konusundaki değerleri tespit edip aktarmaya çalışacağız. Öncelikle tespit edilen değerler başlık olarak verilecek ve bu başlıklar altında da değerlerin geçtiği beyitler aktarılacaktır.

2.Araştırmanın Yöntemi

Çalışmanın konu belirleme ve ön araştırma aşamasında, konuyla ilgisi olması dahilinde muhtemel belge, bilgi ve kaynakların derlenmesinde, bu çalışmalar sonucunda da elde edilen veriler doğrultusunda incelenmeye başlanmasında ve konunun yazım sürecinde çalışmanın bilimsel bir nitelik kazanabilmesi amacıyla uyulması gereken ilke ve prensipler dikkate alınmıştır.

Araştırma doğası gereği farklı kaynakların taranmasına dayanmaktadır. Bu vesileyle ilk dönem kaynaklara yer verildiği gibi günümüzdeki kaynaklara da yer verilmiştir. Aynı zamanda Arap edebiyatı tarihi üzerine ve muallakalar üzerine yazılmış eserlerden de faydalanılmıştır.

Tezin yazılmasında bazı yöntemsel hususlar şu şekildedir:

*Metinde geçen alıntı yapılan yerlerde bilginin sonuna dipnot verilerek sayfanın dipnot kısmında kaynak eser referans olarak gösterilmiştir. İlk geçtiği yerde esere ait bilgiler tam bir şekilde verilmiş, sonradan geçen yerlerde ise yazarın soyadı ve eserin kısaca ismi geçmektedir.

*Aynı yazara ait birden fazla eser kaynak gösterilmesi durumunda yazarın soyadından sonra ilgili eser tekrar yazılmıştır.

*Dipnot ve kaynakçada bulunan kitap isimleri italik olarak yazılmıştır.

3.Cahiliyye Kavramı

Cahiliyye kavramının iyi bir şekilde anlaşılması için cahiliyyenin kökü olan *cehl* kavramıyla başlamak faydalı olacaktır. **c-h-l** Sülâsi mücerred kalıbından türetilen “cahiliyye” kelimesi ism-i mensub veya masdar olup genel olarak İslâmiyetten önceki dönemde “dalâlet” ve “sapkınlık” hallerini ifade eden bir kavram olarak kullanılmaktadır.¹

Cahiliyye kavramı ilmin zıddıdır. Yani cahiliyye, kişinin bir şeyi bilmemesi veya tanımaması gibi anlamlara gelmektedir.² Belirttiğimiz anlamlar dışında da farklı sözlüklerde “cehl” kelimesine farklı anlamlar yüklenmiştir. Yüklenen farklı anlamlar ise şunlardır:

- a) Nefsin ilimden soyutlanması
- b) Bir şeye olduğunun zıddına inanmak.
- c) Kişinin inanmış olduğu şeyin zıddına iş yapmasıdır.³

Şevkî Dayf'a göre ise cahiliyye kelimesi “chl” kelimesinden türememiştir. Ona göre “Cahiliyye, bilgili olmanın zıddı olan *cehl* kökünden gelmemektedir. Bu onun zıddı değildir. Bu kelime öfke, saçmalık, düşüncesizlik gibi manalara gelmektedir. Aynı zamanda bu kelime Allah'a itaat manasına gelen İslam kelimesinin karşıtıdır.”⁴ Cahiliyye ile ilgili birçok araştırma yapılmış ve yapılmaya da devam etmektedir. Modern anlamda yapılan araştırmalarda genellikle *cehl* kavramının üç anlam içerdiği belirtilmektedir.⁵ İslâm öncesi ve İslâmi dönemle birlikte değerlendirildiğinde *cehl* kavramının dinî, zihnî ve ahlakî alanlar ile ilgili üç anlamda kullanıldığı ortaya

¹ Mustafa Çağrı, *Kur'an'ın Geliş Ortamında Ahlâk ve İnsan İlişkileri* (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2017), 29.

² Muhammed b. Mükerrrem, İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arap*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1970), 1/524.

³ Râğib el-İsfehâni, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'an*, (Beyrut: Darü'l-Ma'rife, trs.) 102.

⁴ Şevkî Dayf, *Târihu'l-edebi'l-'Arabiyyi'l-'asri'l-câhilî* (Beyrut: Dâru'l-me'arif, 2005), 87.

⁵ Çağrı, *Ahlâk ve İnsan İlişkileri*, 30.

çıkılmaktadır.⁶ (((Cahiliyyenin dini anlamı olarak “şirk/putperestlik”, zihinsel anlamı “bilgisizlik”, ahlâkla ilişkili şeklinde üç anlamda kullanılmaktadır.⁷ Ahlâk ile ilgili anlamı; kibir, kendini beğenme, öfke şiddet, saldırganlık ruhu gibi kavramlar ön plana çıkan unsurlardır.)))⁸ Cahiliyye genel olarak bir din gibi anlaşılma ile birlikte gerek İslâm öncesinde gerekse de İslâm’dan sonra ‘cehl’e yüklenen önemli kavramların başında öfke, saldırganlık, kibir, övünme, zorbalık gibi kavramların ön planda olduğu söylenebilir.⁹ Ayrıca cahiliyye şiirlerinde belirtilen davranışların ortak yanı, hepsinde bir aşırılık, taşkınlık, doğru olandan sapma özelliği barındırmasıdır. Bu durum cehl kavramının çerçevesinin değişmeyen niteliğidir.¹⁰

Cahiliyye kavramı İslâmi anlamda genel olarak Hz. Muhammed’in doğup büyüdüğü toplumun İslâm öncesi dönemi için kullanılmaktadır.¹¹ Cahiliyye ile ilgili bu kullanım, bu kavramı bir algılama ve yaşama şeklinden ziyade belirli bir dönemin adına dönüştürmüş olmaktadır.¹² Bununla birlikte cahiliyyenin bir dönemin adı değil bir durumun adı olduğu da belirtilir.¹³ Çünkü o dönemde İslâm’ın yerdiği durumlar bulunmaktadır.¹⁴ Bununla birlikte bu dönem insanların medeniyetten tamamen uzak olduklarını söylemek zordur. Zira bu kavram o dönemin dini ve sosyal hayatındaki yanlış gelenekleri ve adetleri ifade eder.¹⁵ Cahiliyye kavramı bilginin zıddı bir anlamı içeriyor olsa da bu kavram bilhassa İslâm öncesi için kullanıldığında hilmin zıddı anlamında kullanılmaktaydı. Yani bilgisizlikten ziyade davranışlar için kullanılan bir kavramdı. Nitekim İslâm’dan önceki dönemde Amr b. Hişam’a “Ebu Cehil” denmesinin sebebi onun bilgisiz olmasından değil; kaba ve zorba olmasındandır.¹⁶ Yine zaman zaman karşılaşılan durumlar için de cahiliyye âdeti şeklinde ifadeler geçmektedir.¹⁷

Daha önceden “cahiliyye” kelimesinin “cehl” kökünden türeyen bir masdar olduğunu ifade etmiştik. Cahiliyye, Arapların İslâmiyetten önce cahillik ve sapkınlık

⁶ Çağrııcı, *Ahlâk ve İnsan İlişkileri*, 31.

⁷ Çağrııcı, *Ahlâk ve İnsan İlişkileri*, 31-50.

⁸ Çağrııcı, *Ahlâk ve İnsan İlişkileri*, 50-66.

⁹ Çağrııcı, *Ahlâk ve İnsan İlişkileri*, 50.

¹⁰ Çağrııcı, *Ahlâk ve İnsan İlişkileri*, 75.

¹¹ Nafiz Danışman, “Câhiliyye’ Kelimesinin Mânâ ve Menşe’i”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/1-4 (1956), 192-197.

¹² Adnan Demircan, *Kur’an’ın Geliş Ortamında İnanç ve İbadetler* (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2020), 50.

¹³ Adnan Demircan, *Cahiliye Arapları* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2019), 13.

¹⁴ Demircan, *Cahiliye Arapları*, 14.

¹⁵ Kenan Demiryak, *Arap Edebiyatı Tarihi* (Erzurum: Fenomen Yayınları, 2012), 1/9-10.

¹⁶ Mehmet Azimli, *Cahiliyye’yi Farklı Okumak* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2020), 13.

¹⁷ Demircan, *İnanç ve İbadetler*, 51.

içerisinde bulunmalarıdır. Aynı zamanda “cahiliyye” kelimesi sözlükte “İslâmiyetten önceki döneme verilen ad”¹⁸ olarak da geçmektedir. İslâmî dönemde ortaya çıkmış bir terim olan câhiliyye, gerek Kur’ân-ı Kerîm’de gerekse hadislerde Arapların İslâm’ dan önceki inanç, tutum ve davranışlarını İslâmî devirdekenden ayırt etmek için kullanılmıştır. Bu sebeple genellikle Arapların İslâm’dan önceki dönemine “Câhiliye” veya “Câhiliye çağı” (asrû’l-câhiliyye), o dönemde yaşayan şairlere de “Câhiliye şairleri” (şuarâü’l-câhiliyye) denilir.¹⁹

Cahiliyye Dönemi hakkında ayırım yapmayanlar olmakla birlikte bu dönemi “yakın cahiliyye” ve “uzak cahiliyye” diye ayıranlar da bulunmaktadır.²⁰ Kuvvetle muhtemel bu ayırımın yapılmasının sebebi cahiliyye hakkında bilgi sahibi olup olmama durumuna göredir. Çünkü cahiliyye hakkında günümüze yakın bir zamandan bilgi sahibi olmak daha mümkün iken uzak cahiliyyenin hem zamansal hem de mekânsal kapsamı hakkında açıklamalarda ve tasvirlerde bulunmak güç bir durumdur. Yani temelde uzak cahiliyye hakkındaki bilgilerimiz yakın cahiliyye’ye göre daha da sınırlıdır.²¹ Aynı zamanda cahiliyyeyi “birinci cahiliyye” ve “ikinci cahiliyye” şeklinde ayıranlar da olmuştur.²² Birinci cahiliyye daha çok karanlık bir dönem olarak görülmektedir. Bunun yegâne sebebi, ikinci döneme kadar geçen aşamaları yansıtacak şiir örneklerinin bulunmamasıdır.²³

Arapların İslâm’dan önceki hayatlarına “cahiliyye” denmesinin birçok sebebi vardır. Bu sebeplerin başında bedevilik gelmektedir. Onlar çevrelerindeki göre medeniyet bakımından geri kaldıkları gibi, hayatlarının birçok kısmında göçebe hayatı yaşayan kabile topluluklarından oluşmaktaydı. Putlara tapan, kötülük yapmalarını önleyen bir dine, bir peygambere ve semavî bir kitaba sahip bulunmayan insanlar olmaları gibi hususlar üzerinde de durulmuştur.²⁴

Bu başlığımızda “cahiliyye” kavramının hangi kökten geldiğini ve hangi anlamları ifade ettiğini belirttik. “Cahiliyye” kavramının ne olduğunu bilmek aynı

¹⁸ İbn Manzûr, 1/524.

¹⁹ Mustafa Fayda, “Câhiliye”, TDV İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993), 7/17-19.

²⁰ Bk. Demircan, *İnanç ve İbadetler*, 21-24.

²¹ Demircan, *İnanç ve İbadetler*, 23.

²² Mehmet Yalar, “Arap Şiiri”, *İslâm Medeniyetinde Dil İlimleri Tarih ve Problemler*, ed. İsmail Güler, İsam, İstanbul 2015, 311.

²³ Şevkî Dayf, *Târîhu’l-edebi’l-Arabî: el-Asrû’l-Câhilî* (Kahire: Dârü’l-maârif, ts.), 183.

²⁴ Fayda, “Câhiliye”, TDV İslâm Ansiklopedisi, 7/17-19.

zamanda bu dönem ile ilgili yapılan araştırmalar hakkında da daha sağlıklı ve verimli bilgiler elde etmek demektir.

4.Cahiliyye Döneminde Sosyal Yapı

Cahiliyye Dönemindeki sosyal, siyasi, ekonomik, kültürel ve dini durumlar hakkındaki açıklamalardan önce bu alanlardaki çalışmaların zor olduğunu belirtmekte fayda görmekteyiz. Çünkü Arap kültürünün ve sosyal yapısının Cahiliyye Döneminden başlayarak yüz yıllar boyunca sözlü bir şekilde aktarılmasından kaynaklanan problemler, o dönem hakkında sahih bilgilere ulaşmak isteyenler için bir zorluk arz etmektedir.²⁵ Aynı zamanda cahiliyedeki siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel durumlar ve inanç hakkında bilgi veren bir kaynağa sahip değiliz. Bununla beraber İslâm'ın ilk dönemlerine ait kaynaklar içerisinde doğrudan cahiliyye ile ilgili yazılan eser yok gibidir. Cahiliyye hakkında en önemli kaynak Kur'an-ı Kerim'dir.²⁶ Kur'an-ı Kerim cahiliyye hakkında sağlam bilgiler aktarmaktadır.²⁷ Dolayısıyla Kur'an'ın o dönemi yansıtan alternatifsiz bir kaynak olduğu da belirtilmektedir.²⁸ Çünkü Kur'an-ı Kerim indiği toplumdan bağımsız değildir.²⁹ Cahiliyye üzerine sonraki dönemlerde yazılan kitaplar ise sözlü nakledilen bilgilerin zamanla yazıya geçirilmesiyle oluşmuştur.³⁰ Bununla beraber cahiliyye hakkındaki sağlam bilgilere ulaşmak için de ilk döneme ait kaynaklar önem arz etmektedir.³¹

Cahiliyye Döneminin daha iyi anlaşılması için bu döneminin sosyal yapısı hakkında bilgi sahibi olmak konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Araplar komşu milletlerin maddi ve manevi taraflarından faydalanmışlar ve onlarla iletişim halinde bulunmuşlardır. Fakat bu ilişkiler, o zamanın medeni milletleri arasındaki ilişkilere göre daha zayıf olduğu da aktarılır. Bu durum Arapların coğrafi ve sosyal durumlarından kaynaklandığı da belirtilmektedir.³² O dönemdeki toplum bedevî ve hadari olmak üzere ikiye ayrılıyordu. Çölde yaşayıp göçebe hayat sürenlere bedevî

²⁵ Demircan, *Cahiliye Arapları*, 9.

²⁶ Demircan, *İnanç ve İbadetler*, 25.

²⁷ Demircan, *Cahiliye Arapları*, 11.

²⁸ Demircan, *Cahiliye Arapları*, 16.

²⁹ Demircan, *Cahiliye Arapları*, 17.

³⁰ Demircan, *İnanç ve İbadetler*, 25.

³¹ Demircan, *İnanç ve İbadetler*, 27.

³² Ahmed Emin, *Fecru'l-İslâm* (Kahire: Müessesetü Hindavî, 2012), 21.

denir.³³ Bedevîler birtakım sebeplerden ötürü bu hayatı yaşıyorlardı. Bu sebeplerin başında iklim koşulları ve coğrafi şartlar vardı. Bununla birlikte dillerini muhafaza etmek amacıyla da göçebe hayat sürerlerdi. Bir diğer topluluk da hadarîler idi. Yerleşik düzene geçen ve şehir hayatı yaşayan topluluğa da hadarî denir. Bedevîlere aynı zamanda “ehlü’l-veber”, hadarîlere de “ehlü’l-medev” denir.³⁴ Bedeviler ve hadarîler arasında farklılıklar olmakla birlikte benzerlikler de mevcuttu.³⁵

Cahiliyye toplumunda asabiyet meselesi çok ön plandaydı. Asabiyet kısaca ırkçılık demektir. Terim anlamda ise asabiyet; aynı soydan gelenlerin veya başka sebeplerle aralarında yakınlık bulunanların muhaliflere karşı birlikte hareket etmelerini sağlayan dayanışma duygusudur. Asabiyet baba tarafından kan bağı bulunan kişilerin oluşturduğu topluluktur.³⁶ Kişinin kabilesine karşı olan bağlılığıdır. Bir kabileden bir kişi başka bir kabileden birisiyle sorun yaşadığı zaman asabiyetten ötürü kabilenin tüm üyeleri diğer tarafa karşı aralarında birlik ve beraberlik kuruyorlardı ve kabilesini veya kabilesindeki kişileri rakip tarafa karşı muhafaza ediyordu. Bu yüzden farklı kabileler arasında veya farklı kabilelerden farklı kişiler arasında sorunlar olduğu zaman kabiledeki herkes asabiyet düsturuyla hareket ederek karşı tarafa saldırıyordu. Bu sebepten ötürü kabileler arası savaşlar ve olaylar meydana geliyordu. Bu savaşlar ve kavgalar da insanların hem maddi hem de manevi zarar görmesine neden oluyordu.

Cahiliyye Döneminin sosyal yapısını göz önüne aldığımızda cahiliyye döneminde bir hukuk düzeni ve devlet yapısı yoktu. Herkes kendi kabilesinin kurallarıyla hareket ediyordu. Asabiyet kurallarının olmasının sebebi de hukuk düzeninin ve devlet düzeninin olmamasından kaynaklanıyordu. Asabiyet kurallarının toplumda olmasının hem olumlu hem de olumsuz yönleri bulunuyordu. Asabiyet kuralları sayesinde bir açıdan can ve mal güvenliği sağlanıyordu. Bunlar olumlu durumlardandı. Bunun yanında asabiyetin bir de kötü yönleri vardı. Asabiyet kurallarından dolayı güçlü olan kabileler diğer kabileler üzerinde üstünlük kurmaya çalışıyor, karşı tarafın hakkını yiyor ve yine karşı tarafın menfaatlerini zedelemeye çalışıyordu.

³³ Azimli, Cahiliyye’yi Farklı Okumak, 57.

³⁴ Mustafa Agâh, *Cahiliyye Arap Şiirinde Hikmet*, (Ankara: İlâhiyât, 2020), 13.

³⁵ Demircan, *İnanç ve İbadetler*, 29.

³⁶ Çağrıncı, *Ahlâk ve İnsan İlişkileri*, 179.

Her ne olursa olsun asabiyetin insanlar arasında yaygın olması hoş görülmemiştir. Çünkü asıl olan ve olması gereken şey kabileye göre değil evrensel ahlak ilkelerine göre hareket etmektir. Haksız olursa da kişinin kendi kabilesini savunması değil, kim haklı ise onun savunulması gerekmektedir. Önemli olan şey adalet neyi gerektiriyorsa ona göre karar vermektir. Fakat Cahiliyye Döneminde asabiyetin bu kadar çok olmasının sebebi de bir hukukun olmamasından kaynaklanıyordu. Fakat biz burada olması gereken durumdan bahsetmekteyiz. Hasılı asabiyette bir kişi haksız olsa da o kişi savunulacaktır. Bir kişi suçlu da olsa o kişi savunulacaktır. Bu durum körü körüne bağlılıktır. Yapılması gereken şey az önce de belirttiğimiz üzere adalete göre hareket etmek, vicdana göre hareket etmek ve evrensel ahlak ilkelerine göre hareket etmektir.

Birçok din ve inançta bu tür anlayışlar uygun görülmemiştir. Örneğin İslâm dininde asabiyet uygun görülmemiştir. İslâm inancına göre bir kabilenin başka bir kabileye üstünlüğü yoktur, bir insanın başka bir insana karşı üstünlüğü yoktur, güçlü olanın güçsüz olana karşı bir üstünlüğü yoktur. Hatta bu durum Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde belirtilmektedir:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَىٰكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ

“Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık, tanışasınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık, Allah katında en değerli olanınız O'a karşı en takvalı olanınızdır. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir, her şeyden haberdardır.”³⁷

Yani İslâm inancına göre asabiyet ile bir üstünlük olmaz. Üstünlük ancak Allah'a karşı olan sorumluluklarda olur. Kim Allah'a karşı sorumluluklarını daha fazla yerine getirir, Allah'ın emirlerine uyar ve Allah'ın yasakladıklarından uzak durursa o zaman o kişi daha üstündür. Yine İslâm inancına göre ahlakı en güzel olan daha üstündür. Dolayısıyla üstünlük asabiyet ile değil üstünlük iyi insan olmak ile ilgilidir. Bu durum birçok din ve inançta da mevcuttur.

Araplarda sosyal yapı olarak üç tabaka bulunmaktaydı. Bunlar hürler, mevaliler ve köleler idi.³⁸ Hürler özgür olanlardı ve kimsenin boyunduruğu ve egemenliği altında olmayan kimselerdi. Bunlar özgür bir şekilde hareket eder,

³⁷ Kur'an-ı Kerim Meâli, çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), Hucurât 49/13.

³⁸ Ömer Ferruh, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabi* (Beyrût: Dâru'l-İlim lil-Melayin, 1984), 1/60.

hürlerin kimseden izin vs. almalarına gerek yoktu. Mevâlî, Cahiliyye Döneminde, toplumdaki kişilerden birinin ya da çoğunluğunun isteğiyle kabileye katılan insanlara/kölelere verilen isimdir. Bir diğer tabaka da köleler idi. Kölelere esirler de denir. Hakları elinden alınmış, türlü hizmetler için alınıp satılan kişilere de köle denir.³⁹

Araplarda sosyal yapı olarak önem arz eden durumlardan birisi de kabilelerin yönetimi idi. Kabilenin yönetimi kabiledaki otorite sahibi kişiler tarafından sağlanıyordu. Yaşlı, olgun, hayat ile ilgili tecrübe sahibi kişiler kabilede etkili konumda idiler. Ancak kabile başkanlığına getirilen bu kişiler mutlak söz sahibi değildi. Zira herhangi bir problemin çözümünde yönetici olan bu kişiler, kabilenin ileri gelenlerini bir araya toplar ve onlarla istişare ederek, onların fikirlerini alarak meseleleri hallederdi.⁴⁰

Kabilede yönetici olan bu kişiler kendi kabilesine karşı bazı konularda örnek olduğu gibi diğer taraftan yaptıkları yanlış davranışlar da vardı. Bunlar kumar, içki, kadınlarla olan ilişkiler, kız çocuklarını diri diri gömmek gibi davranışlardı.⁴¹ Kız çocuklarının diri diri gömülmesi konusunda, diri diri gömülmenin yaygın olmasa da varlığının olduğu belirtilmektedir.⁴²

5.Cahiliyye Döneminde Siyasi Yapı

Cahiliyye Döneminde insanlar genelde kabileler halinde yaşıyorlardı. Bu yüzden o dönemde hükümet denen bir kavram yoktu ve bir hükümetten bahsetmek de mümkün değildi. Cahiliyye Döneminde yaygın olan anlayış kabilecilik anlayışı idi ve Arabistan'da yönetim açısından kabileler söz sahibi idiler. İslâmî açıdan da kabilecilik anlayışına bakılacak olursa Hz. Muhammed'in peygamber olarak kabul edilmesi, Haşimoğullarının üstünlüğünün tanınması demektir. Yine aynı kabilecilik anlayışı İslâm'ı reddedenlerin Hz. Muhammed'i etkisiz hale getirmelerini engelliyordu.⁴³

Arap geleneklerinde kabilenin geleneği önem arz etmekteydi. Araplar'da kabile geleneği din gibidir. Bundan mütevellid yazılı bir metinleri olmasa da kabile

³⁹ Azimli, Cahiliyye'yi Farklı Okumak, 56.

⁴⁰ Agâh, Cahiliyye Arap Şiirinde Hikmet, 14.

⁴¹ Muhammed Yusuf Ferrân, Züheyr b. Ebi Sulma, Hayatuhu ve Şi'ruhu (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1990), 12.

⁴² Demircan, Cahiliye Arapları, 78.

⁴³ Demircan, Cahiliye Arapları, 55.

üyelerine göre kabilenin gelenekleri çok güçlü bir yaptırıma sahiptir. Din genel olarak kabilenin kimliği çerçevesinde şekillenirdi. Bu yüzden Arapların dinlerini daha iyi bir şekilde anlayabilmek için onların kabile yapısını dikkatle incelemek ve bilmek gerekir.⁴⁴

Kabile, Araplar için hem birliğin hem de ayrılığın sebeplerinden biridir. Çünkü kabileler arasında meydana gelen çatışmalar ve rekabetler yeni ittifaklar ortaya çıkarmakta ve çift taraflı bir etkiye sahip olmaktadır. Siyasi anlamda yaşanan bu olaylar dini durumu da etkilemekteydi. Bir kabile başka bir kabileye saldırırsa ve savaş açarsa onun putuna saygı duyulması beklenmez idi.⁴⁵ Yine Araplardaki kabilecilik anlayışıyla ilgili olarak “Zalim de olsa mazlum da olsa kardeşine yardım et.”⁴⁶ anlayışı mevcuttu.⁴⁷

Her kabilenin kendine ait öne çıkan şahsiyetleri olurdu. Öne çıkan bu kişi otorite olarak kabul edilirdi. Bu kişiye de şeyh, reis ve seyyid denirdi. Kabileler yaşlı ve olgun kişiler tarafından yönetilirdi. Kabileye başkan/reis olarak seçilen kişiler, genelde mal varlığı olan kişilerdi. Bu kabile reislerinde aranan özelliklerden bazıları insanlara örnek olması, cömert ve kahramanlık gibi özelliklere de sahip olmasıydı.⁴⁸ Aynı zamanda reisin nüfuz sahibi olması ve yaş durumu da önemli bir etkendi.⁴⁹

Kabile reisleri asabiyet anlayışıyla hareket ederler ve kendi kabilelerini her türlü durumda korumaya çalışırlardı. Kabile reisleri, kabile içerisinde bulunan insanlarla da arasını iyi tutardı. Yeri, zamanı gelince önemli konularda kabiledaki kişilerle istişare ederdi ve onların da fikirlerini alırdı. Kabile lideri, kabile içinde çıkan ihtilafları çözmek amacıyla hakemlik yapmak, başka kabilelerle görüşmeler yapmak, göç zamanı ve yerini belirlemek, savaşlarda kabileye liderlik etmek gibi görevlere sahipti.⁵⁰

O dönemde Darünnedve dediğimiz müessese ön plana çıkmıştır. Darünnedve halkın işlerinin görüşüldüğü bir yerdir ve burada karşılıklı fikir alışverişleri olurdu.⁵¹ Yemen bölgesinde ise bu müessese Muzevved ismiyle isimlendirilirdi.⁵² Bunu bir

⁴⁴ Demircan, *İnanç ve İbadetler*, 60.

⁴⁵ Demircan, *İnanç ve İbadetler*, 63.

⁴⁶ Harun Ögmüş, *Cahiliye Döneminde Araplar* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2013), 65.

⁴⁷ Demircan, *Cahiliye Arapları*, 56.

⁴⁸ Demircan, *Cahiliye Arapları*, 56.

⁴⁹ Demircan, *Cahiliye Arapları*, 57.

⁵⁰ Demircan, *Cahiliye Arapları*, 57.

⁵¹ Nebih Akil, *Tarihu'l-Arabi'l-Kadim ve Asri'r-Resul* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1983), 228.

⁵² Akil, *Tarihu'l-Arabi'l-Kadim ve Asri'r-Resul*, 228.

meclis gibi düşünebiliriz. Buraya, yani Darünnedve'ye yaşı büyük olan kişiler alınırdı. Ancak ehliyet ve liyakat sahibi olanlardan yaşı küçük olanlar da girmekteydi. Nitekim Ebu Cehil otuz yaşında, Hâkim b. Hizam yirmi yaşında Darünnedve'ye alınmışlardır. Rifade, sikâye, hicabet, liva ve nedve gibi görevler Darünnedve tarafından görülmektedir. Mekke'de bu sistemin işlemlerini sağlayan kişi Kusay'dır.⁵³ Kusay Mekke'deki düzenin sağlanması konusunda öncü kişilerdendir. Aynı zamanda Hz. Muhammed'in baba tarafından üçüncü dedesidir.

Cahiliyye Döneminde siyasi açıdan güçlü olan kişiler daha zayıf kişilere üstünlük kurmaya çalışıyor ve onları ezmeye çalışıyordu. Bu yüzden kabileler arasında sık sık kavgalar, çatışmalar meydana gelirdi. Zaten Hılfu'l-fudûl denilen erdemliler topluluğunun kurulma amacı da bu tür konular üzerine idi. Toplumda meydana gelen kavgalara, çatışmalara engel olmak ve toplumda huzur ve güvenin hâkim olmasını sağlamak, erdemliler topluluğunun başlıca amaçlarındandı. Aynı zamanda erdemliler topluluğunun amacı Mekke'de mazlumun hakkını zalimden almak ve zalimi cezalandırmak idi. Mekke'de ve Medine'de kabileler arasında sürekli savaşlar, çatışmalar yaşanmaktaydı. Mekke'deki kabileler arasında fîcar savaşları, Medine'de bulunan Evs ve Hazreç kabileleri arasında da birtakım çekişmeler bulunmaktaydı.⁵⁴ Aralarında buâs savaşları ve bu savaşlara benzer çatışmalar meydana geliyordu. Haram aylarda Fîcâr savaşlarının meydana gelmesi ahlâki yozlaşmayı da arttırdığı belirtilmektedir.⁵⁵

Mekke'de idare ve diplomasi açısından bir başkandan bahsetmek zor olur. Çünkü idare birkaç kişiden oluşuyordu. Bu kişiler çözüm ve sözleşmeler yapan kişiler olarak adlandırılırlardı.⁵⁶ Reisler başka yerlerden gelen idari kişi ve heyetlere karşı gerekli tavrı gösterir, gelen kişiler misafir edilir ve hediyelerle uğurlanırdı.

6.Cahiliyye Döneminde Kültürel Yapı

Cahiliyye Dönemindeki kültürel yapıdan bahsetmeden evvel kültür kavramı üzerinde durmak konunun daha iyi bir şekilde anlaşılmasını sağlayacaktır. Günlük hayatta kullanmış olduğumuz kültür kelimesi Latince kökenli olup Türkçeye Fransızcadan geçmiştir. Latince "cultura", toprağa bir şeyler ekip ürün almak,

⁵³ Azimli, *Cahiliyye'yi Farklı Okumak*, 42.

⁵⁴ Agâh, *Cahiliyye Arap Şiirinde Hikmet*, 18.

⁵⁵ Demircan, *Cahiliye Arapları*, 14.

⁵⁶ Agâh, *Cahiliyye Arap Şiirinde Hikmet*, 18.

üretmek anlamında kullanılıyordu.⁵⁷ Kültürün değişik kaynaklarda farklı anlamları vardır. Kültür ile ilgili çalışma yapan birçok bilim adamı kültürü yeni baştan tanımlamaya çalışmıştır.⁵⁸ Bu yüzden herkesin bir kültür tanımı olabilir ve herkes kültürü farklı bir şekilde yorumlamaya çalışmıştır. Biz burada farklı kişiler tarafından tanımlanan “kültür” kavramına ayrıntılı bir şekilde değinip bu bilim adamlarının “kültür” kavramı hakkındaki tanımlamalarını ve yorumlamalarını verip konunun dağılmasını istemediğimiz için “kültür” kavramına kısaca değineceğiz. Kısaca kültür, bir toplumu oluşturan maddi ve manevi öğelerin tümüdür. Dolayısıyla toplumun, insanın olmadığı bir yerde kültürden de bahsedilemez.

Özetle kültür, bir toplumun tarihsel süreci içerisinde oluşturduğu, ürettiği ve kuşaktan kuşağa aktardığı maddi ve manevi tüm özelliklerdir. Bu özellikler içinde insanların giyim tarzlarından yemeklerine, eğlenme biçimlerine kadar tüm yaşamsal faaliyetleri vardır.⁵⁹

Kültür kavramına kısaca değindikten sonra Cahiliyye Dönemindeki kültürel yapıdan bahsedebiliriz. Az önce de belirttiğimiz üzere insanın ve toplumun olduğu her yerde kültürden bahsedildiği gibi Cahiliyye Döneminin de kendine ait birtakım kültürel özellikleri vardır. Çünkü o dönemdeki insanların da belirli bir yaşayış tarzı, hayata karşı birtakım görüşleri olmuştur. O dönemdeki insanların da hayat ile ilgili olan tüm maddi ve manevi öğeleri de kültür kapsamındadır.

Bir gelenek olarak cahiliyye bir kültürel yapının, bir zihniyetin, bir yaşam ve düşünce biçiminin ifadesidir. Sahip olduğu gelenek ve görenekleri, âdetleri, sosyal kurumları, hak ve hakikat anlayışı, insan ve dünya görüşü, metafizik inançları ile cahiliyye kültürel bir yapı arz eder. Bu kültürel yapı, ölçü olarak aldığı referansları, dayanakları, yaşamın anlamına ve amacına yönelik bakış açısı, hakikat ve kurtuluş düşüncesi açısından kendi değer yargılarına sahiptir.⁶⁰

Cahiliyye Dönemindeki kişilerin kültürü de bu dönemle şekillenmiştir. O dönemdeki insanların hayatları, ticaretleri, inançları cahiliyye kimliğiyle şekillenmiştir. Yani biz cahiliyyenin kültürel özelliklerini kısaca İslâm’da olanın tam

⁵⁷ Şerafettin Turan, *Türk Kültür Tarihi “Türk Kültüründen Türkiye Kültürünün Evrenselliğine”* (Ankara: Bilgi Yayınları, 2002), 15.

⁵⁸ Hasan Küçük, *İlköğretim 4.Sınıf Öğrencilerinin Kültür Kavramına Dair Görüşleri: Nitel Bir Araştırma*, (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 17.

⁵⁹ Küçük, *İlköğretim 4.Sınıf Öğrencilerinin Kültür Kavramına Dair Görüşleri: Nitel Bir Araştırma*, 19.

⁶⁰ Şinasi Gündüz, “Cahiliyenin Kültürel Kodları”, Milet ve Nihal 13/1, 14.

tersi bir şekilde tarif edebiliriz. Çünkü o dönemdeki kültürel özellikler daha çok dünyevi özelliklerden kaynaklanmıştır fakat İslâm'da olan kültürel yapı daha çok Allah'ın emirleri doğrultusunda şekillenmiştir.

Cahiliyye kültürünün özelliklerinden bir diğeri de atalar kültürünün ve geleneğinin yaşatılmasıdır. O dönemdeki algı şudur: “Ne olursa olsun atalarımızın izinden gitmeliyiz, onlar ne yapmışsa doğrudur, atalarımız ne söylemişse doğrudur, onlar ne yapmışsa biz de onları yapmalıyız ve bunu bu şekilde de sonraki nesillerimize aktarmalıyız.” Burada, insanların atalarının yaptıklarına ve söylediklerine ne kadar önem verdiklerini görebiliyoruz. Elbette ki herkes atalarına değer verir, atalarına saygı ve sevgi gösterir. Fakat dikkat edilmesi gereken nokta sorgulamaktır. Zaten Cahiliyye Dönemindeki insanların bu özelliklerinden dolayı Kur'an-ı Kerim'de Allah kendilerini bolca uyarmaktadır. Hatta ilk inen ayetler de bu doğrultudadır. İnsanları okumaya, araştırmaya ve akletmeye yöneltmektedir. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır:

... عِلْمَ الْإِنْسَانِ مَا لَمْ يَعْلَمُ

*“Yaradan rabbinin adıyla oku. O, insana bilmediklerini bildiren rabbin sonsuz kerem sahibidir.”*⁶¹

Kur'an-ı Kerim'de cahiliyye toplumunun bu kadar eleştirilmesinin sebebi geçmiş sorgulamamaları, atalarının yaptıklarını sorgulamamalarıdır. Cahiliyye Dönemindeki kültürel özellikler ile ilgili tarihçiler çalışmalar yürütmüşler, güneyde Arapların medeniyet sahibi olduklarını belirtmişlerdir. Bu medeni gelişmelerden birçoğunun hayatlarını sürdürme zaruretinden ileri geldiği görülmüştür. İlk etapta güneyde görünen medeniyet daha sonra yavaş yavaş Arap yarımadasının ortasına kadar gelmiştir. Araplar şehirler inşa etmiş ve ziraat ile de uğraşmışlardır. Bunların başında tohum çeşitlerine önem verilmesi, sulama arklarının açılıp düzenlenmesi ve evlerin ekili olan alanların yanına yapılması gibi işler gelmektedir.⁶²

7.Cahiliyye Döneminde İnanç

Her toplumun bir inancı olabilir. Cahiliyye toplumunda da inanç ya da inançlar mevcuttu. İslâm dininden önce Arapların sadece bir dine ya da inanca mensup olduklarını söylemek büyük bir yanılğı olur. Çünkü bir din ya da inançtaki kişilerin

⁶¹ Alak 96/1-5.

⁶² Agâh, *Cahiliyye Arap Şiirinde Hikmet*, 20.

sayıları değişmekle birlikte Araplar içinde farklı din ve inançlar mevcuttu.⁶³ Cahiliyye Döneminde Araplar bir yaratıcının olduğunu biliyorlardı. Allah'ı da inkâr etmiyorlardı. Bu konu ile ilgili Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır:

وَلَئِن سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ فَأَتَى يُرْفُكُونَ

*“Eğer onlara, ‘Kendilerini kim yarattı’ diye sorsan, elbette ‘Allah’ derler. O halde(hakikatten) nasıl çevriliyorlar?”*⁶⁴

Bu konu ile ilgili yine Kur'an-ı Kerim'in başka bir ayetlerinde şöyle buyrulmaktadır:

قُلْ لِمَنِ الْأَرْضُ وَمَنْ فِيهَا إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ
سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ
قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَوَاتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ
سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ
قُلْ مَنْ بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ
سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ فَأَتَى تُسْحَرُونَ

*“De ki: ‘Biliyorsanız söyleyin, dünya ve içinde bulunanlar kimindir?’ ‘Allah’ındır’ diyecekler. De ki ‘Şu hâlde düşünmüyor musunuz?’ ‘Yedi göğün Rabbi ve büyük Arş'ın Rabbi kimdir’ de. ‘Bunlar Allah’ındır’ diyecekler. De ki: ‘O halde sakınmıyor musunuz?’ ‘Biliyorsanız söyleyin, her şeyin melekûtu elinde olan, koruyup kollayan, fakat kendisi kollanmayan kimdir?’ de. ‘Her şeyin yönetimi Allah’a aittir’ diyecekler. De ki: ‘O halde nasıl büyüleniyorsunuz.’”*⁶⁵

Başka bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَمْ مَنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَمِيتِ وَيُخْرِجُ الْمَمِيتِ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ

*“De ki: Sizi gökten ve yerden kim rızıklandırıyor? Ya da o kulakların ve gözlerin sahibi kimdir? Ölüden diriyi, diriden ölüyü kim çıkarıyor? ‘Kim buyruğunu yürütüyor?’ Allah diyecekler. De ki: ‘O halde sakınmıyor musunuz?’”*⁶⁶

Ayetlerden de anlaşılacağı üzere Cahiliyye Dönemindeki insanlarda Allah inancının olduğunu görebiliyoruz fakat cahiliyye toplumu bunun yanında Allah'ın yanında başka şeylere de inanarak müşrik diye adlandırılmışlardır. Müşrik Allah'a

⁶³ Demircan, *İnanç ve İbadetler*, 16.

⁶⁴ Zuhuruf 43/87.

⁶⁵ Mü'minûn 23/84-89.

⁶⁶ Yûnus 10/31.

şirk koşan, yani Allah'a ortak koşan demektir. Şirkin temelinde şefaât anlayışının olduğu belirtilmektedir.⁶⁷ Allah'ın varlığına, yüce olduğuna inanıp bununla birlikte başka varlıkları da ilah olarak kabul etmektir.⁶⁸ Bunun yanında Hanif inancına mensup insanlar da bulunmaktaydı fakat bunların sayıları pek fazla değildi. Hanifler, putlara tapmayan, Allah'ın var olduğunu, bir olduğunu, eşi ve benzeri olmadığını kabul eden, Hz. İbrahim'in izinden gidenlerdi.

Cahiliyye Döneminde hanif dinine mensup insanların bulunmasının yanında yaygın olan inanç sistemi putperestlikti. Bu sebepten ötürü İslâmi literatürde Cahiliyye Dönemi denince putperestlik dönemi kastedilir.⁶⁹ İnsanlar putlara tapar ve putlardan medet umarlardı. İnsanlar putlarını çeşitli malzemelerden yapabiliyorlardı. Putlarını bazen bir taştan, bazen bir ağaçtan ve bazen de bazı madenlerden imal ediyorlardı. Hatta o dönemde bazen yedikleri yiyeceklere put şekilleri veriyorlardı.

Putperestliğin cahiliyye toplumu arasında yayılmasını sağlayan kişinin Amr. b. Luhay olduğu kaynaklarda belirtilmektedir.⁷⁰ Cahiliyye toplumunda putperestlik o kadar artmıştır ki Kâbe'nin içi ve çevresi de putlarla doldurulmuştur. Bu durum İslâm'da şirk olarak tanımlanmaktadır. Hatta İslâm'dan önceki dönem açısından düşünülecek olursa şirk kelimesi cahiliyye kelimesi ile eş anlamlı sayılabilecek kadar bir anlam barındırmaktadır.⁷¹

Arabistan'da olan inancın şirk olduğunu söyleyebiliriz. İslâm dininden sonra da bazı davranışların şirk olup olmaması üzerine sorular sorulmuştur.⁷² Bu konuda şirk ikiye ayıranlar da olmuştur. Örneğin el-İsfehani şirkin iki çeşit olduğunu söylemiştir. Bunlardan birincisinin Allah'ın ortağı olduğunu kabul etmektir ki bu büyük şirk şeklinde ifade edilmektedir. İkincisi ise kişinin işlerinde Allah'ı memnun etmesiyle beraber başkasını da memnun etmeye çalışmasıdır ki bu da küçük şirk şeklinde ifade edilmektedir.⁷³ Arabistan'da çoğunluğun tâbi olduğu şirk inancının dışında sayıları fazla olmasa da muvahhidler (Allah'ın bir ve tek olduğunu kabul edenler) de vardı.

⁶⁷ Demircan, *Cahiliye Araçları*, 98.

⁶⁸ Demircan, *İnanç ve İbadetler*, 43.

⁶⁹ Çağrı, *Ahlâk ve İnsan İlişkileri*, 41.

⁷⁰ Azimli, *Cahiliyye'yi Farklı Okumak*, 41.

⁷¹ Çağrı, *Ahlâk ve İnsan İlişkileri*, 42.

⁷² Demircan, *İnanç ve İbadetler*, 53.

⁷³ Ebü'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed Râgıb el-İsfehani, *el-Müfredaât fi Ğaribi'l-Kur'an*, nşr. Safvân Adnân ed-Dâvûdî (Beyrût:1412), 452.

Aynı zamanda güney ve kuzeyde yoğun bulunan Hristiyanlar, sayıları fazla olmamakla birlikte Yahudilerin varlığından da söz etmek mümkündür.⁷⁴

Cahiliyye Dönemi Arapları; bazı kişiler ahirete inanmıyor ve bir kısmı da cinleri ilah kabul edip tapıyorlardı. Cahiliyye döneminde bazı kişiler de meleklerin Allah'ın kızları olduğunu söylüyorlar ve buna inanıyorlardı. Arap toplumunda farklı inanç grupları da vardı. Bunlardan Yahudilik ve Hristiyanlığı daha önceden belirtmemize ek olarak Sâbilik ve Mecusilik inançlarını da sayabiliriz.⁷⁵

Cahiliyye toplumdaki inanç meselesini kısaca hatırlatacak olursak Cahiliyye Döneminde birçok inanç mevcuttu. Bu inançlar Yahudilik, Hristiyanlık, Putperestlik vb. inançlardı. En çok yaygın olan inanç putperestlikti. Bununla birlikte zındıklık inancının olduğu da aktarılmaktadır.⁷⁶ Zındık denilen grubun önemli özelliklerinden birisi ahireti reddetmeleriydi.⁷⁷ Putperestlikten sonra ise en yaygın olan Yahudilik idi.⁷⁸ Bunun yanında Hanif dinine mensup kişiler de vardı fakat sayıları pek fazla değildi. Putperestler Allah'a inanmanın yanında başka şeylere de inanıyorlar ve bu yüzden müşrik olarak adlandırılmışlardır. Müşrik Allah'a ortak koşan kişilere verilen isimdir.

8.Cahiliyye Döneminde Ahlak

Cahiliyye Döneminin en önemli meselelerinden biri de o dönemdeki ahlaki durumdur. İslâm öncesinde Arapların ahlak anlayışı hakkındaki kaynaklar, cahiliyye şiiri ve atasözleriyle Kur'an ve Sünnet gibi İslâmi belgelerdir.⁷⁹ Bununla birlikte başka eserlerde de cahiliyye ahlak kültürünün kaynakları olarak cahiliyye şiiri ve nesri zikredilmiştir. İslâmi kaynaklar olarak da Kur'an-ı Kerim, hadisler ve diğer İslâmi literatür de kaynak olarak gösterilir.⁸⁰ Kur'an-ı Kerim'in cahiliyye dönemini anlatan en eski ve en güvenilir yazılı kaynak olduğu da aktarılır.⁸¹ Cahiliyye hakkında günümüze ulaşan bilgilerin yetersiz oluşu Kur'an-ı Kerim'i önemli bir kaynak haline getirmektedir. Fakat burada dikkat edilmesi gereken nokta Kur'an-ı

⁷⁴ Demircan, *İnanç ve İbadetler*, 16.

⁷⁵ Demircan, *İnanç ve İbadetler*, 17.

⁷⁶ Azimli, *Cahiliyye'yi Farklı Okumak*, 64.

⁷⁷ Azimli, *Cahiliyye'yi Farklı Okumak*, 82.

⁷⁸ Demircan, *İnanç ve İbadetler*, 134.

⁷⁹ Mustafa Çağrı, "Ahlâk", TDV İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989), 2/10-14.

⁸⁰ Mustafa Çağrı, *Kur'an'ın Geliş Ortamında Ahlâk ve İnsan İlişkileri* (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2017), 15-26.

⁸¹ Çağrı, *Ahlâk ve İnsan İlişkileri*, 25.

Kerim'in tarih metni yapısına sahip olmadığıdır.⁸² Bu kaynaklardan edinilen bilgilere göre cahiliyye edebiyatında ahlak kelimesine rastlanmamaktadır. Ahlak kavramı cahiliyye şiirinde “huy, karakter” anlamında nadir olarak kullanılmakla beraber daha çok “geçimli ve iyi huylu olma” anlamında kullanıldığı görülmektedir.⁸³ Bu kelimenin tekili olan “hulk” ise nadiren kullanılmıştır. Bir ölçüde iyi ahlak manasını ifade etmek amacıyla mürûe (mürüvvet) tabirine daha çok rastlanır. Asıl kuşatıcı kavramın mürüvvet olduğu belirtilir.⁸⁴ İslâm'i açıdan bakıldığı zaman Kur'an'da “mürüvvet” kavramına yer verilmemiştir. Bunun yerine “el-amelu's-sâlih” ve “es-sâlihât” ifadeleri geçmektedir.⁸⁵ Ayrıca hayır, mâruf ve hak gibi ahlaki muhteva taşıyan kavramlar yanında cahiliyye döneminin erdemlerini ifade etmek üzere şecaat, kerem, sehâ, cûd ve vefâ gibi çeşitli kavramlarla bunların zıtlarının kullanımı da oldukça yaygın bir haldeydi.⁸⁶

Cahiliyye ahlakı üzerine batılı şarkiyatçılar kendi aralarında çalışmalar başlatmışlardır. Bu çalışmalara Taha Hüseyin gibi Müslüman Arap Edebiyatı uzmanları da katılmıştır.⁸⁷ Taha Hüseyin'in yazdığı *Fi's-şi'ri'l-câhili* ve *Fi'l-edebi'l-câhili* eserleri cahiliyenin ahlaki durumuna değinen önemli eserlerdir.⁸⁸ Taha Hüseyin cahiliyyenin ahlak telakkisi üzerindeki fikirleri dikkatleri çekmiştir. Çünkü ona göre şiirde anlatılanlar ile üzerine tereddüd edilemeyecek olan Kur'an-ı Kerim'de anlatılanlar birbiriyle uyuşmamaktadır. Yine ona göre cahiliyye şiirlerinde başta cömertlik olmak üzere birçok konuya değinilirken kendi ahlâki kusurlarından bahsedilmemektedir. Bu konu ile ilgili Fuat Sezgin gibi konuya daha ılımlı yaklaşanların olduğu da aktarılmaktadır.⁸⁹

Cahiliyye döneminde ahlâki durumlar kabilenin menfaatleri uğruna olurdu. Cahiliyye toplumunda ahiret inancının az olduğunu belirtebiliriz fakat yine de ahiret inancına sahip kişilerin olduğu da malumdur. Bu yüzden insanların çoğu, hayatı, yaşanılan bu dünyadan ibaret saymışlardır. Ve bu yüzden de onlar için her şey yaşanılan bu hayatın zevk ve sefasından faydalanmaktı. Bu sebeple içki, kumar, kadın, kabile savaşları eksik olmamıştır.

⁸² Demircan, *Cahiliye Arapları*, 29.

⁸³ Çağrı, *Ahlâk ve İnsan İlişkileri*, 73.

⁸⁴ Çağrı, *Ahlâk ve İnsan İlişkileri*, 73.

⁸⁵ Çağrı, *Ahlâk ve İnsan İlişkileri*, 92.

⁸⁶ Çağrı, “Ahlâk”, 2/10-14.

⁸⁷ Çağrı, *Ahlâk ve İnsan İlişkileri*, 15.

⁸⁸ Çağrı, *Ahlâk ve İnsan İlişkileri*, 16.

⁸⁹ Çağrı, *Ahlâk ve İnsan İlişkileri*, 16.

Cahiliyye Döneminde insanlar kötü durumlar yaşamasına karşın tamamen de kötülüğe batmış bir durumda değildi. Zaten böyle bir iddiada bulunmak, akla ve toplumsal yaşayışa uygun bir iddia değildir. İnsanlardan şekillenmiş her topluluk, içinde insanlığın iftihar edeceği temsiller ortaya koyan kişilere sahip olabileceği gibi insanlığın utanacağı ve hoş görmeyeceği bazı davranışlar sergileyen fertleri de içinde barındırabilir.⁹⁰ Örneğin; günümüze baktığımızda, bir topluma ahlaklı toplum denildiği zaman o toplumun her davranışının ahlaklı olduğu anlamına gelmez. Ya da bir topluma ahlaksız toplum denildiği zaman, o toplumun tamamen ahlaksız olduğu anlamı çıkmaz. Ahlaklı toplum denilmesinin sebebi ahlaki olan davranışların ahlaki olmayan davranışlardan daha ağır basması olabilir. Ya da bir topluma ahlaksız toplum denilmesinin sebebi, o toplumda ahlaki olmayan davranışların ahlaki olan davranışlardan daha ağır basmasıdır.

Arap toplumunda tüm insanların kötü olduğunu söylemek doğru olmaz. Her ne kadar o döneme Cahiliyye Dönemi denilse de o toplum içerisinde ahlaklı olan insanlar da vardı. Örneğin; Hz. Muhammed (s.a.v) o toplumda yaşamasına rağmen en güzel ahlaki davranışlara sahip kişidir. Bu konu ile ilgili Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır:

وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ

“Sen elbette üstün bir ahlâka sahipsin.”⁹¹

Hiz. Muhammed (s.a.v) dışında da Hanif olarak bilinen kişiler de cahiliyye toplumu içerisinde güzel ahlaka sahip kişilerdendi.

Cahiliyye Dönemindeki ahlaki durum ile ilgili kısaca şunları söyleyebiliriz: cahiliyye toplumunda birçok kötü uygulamalar, davranışlar olmasına karşın bu davranışların yanında ahlaki davranışlar da yok değildi. Burada, cahiliyye Arap toplumunun negatif bir bakış açısıyla anlatılması ve onlara “cahil” denilmesinin sebebi onların kötü örneklerinin iyi örneklerine göre daha fazla olmasıdır.⁹²

⁹⁰ Fethullah Zengin, “Cahiliye Araplarında Bazı İyi Ahlâk Örnekleri ve Sebepleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/2(2016), 53.

⁹¹ Kalem 68/4.

⁹² Zengin, “Cahiliye Araplarında Bazı İyi Ahlâk Örnekleri ve Sebepleri Üzerine Bir Değerlendirme”, 54.

9.Cahiliyye Döneminde Edebiyat ve Şiir

Cahiliyye Döneminde ön planda olan konulardan biri de edebiyat ve şiirdir. Edebiyat, nazım ve nesir olan veciz sözdür.⁹³ Her toplumun kendine göre bir dili ve edebiyatı olduğu gibi Arapların da kendilerine göre dili ve edebiyatları vardır. Her dilde ve edebiyatta öne çıkan birtakım özellikler olduğu gibi Arap toplumunun dilinde ve edebiyatında da öne çıkan birtakım özellikler vardır. Arapça kendine has ve zengin bir dildir. Bazen bir kelime Arapçada çok farklı anlamlara gelebilmektedir. Ya da aynı kelime farklı şekillerde söylenebilmektedir. Mesela “deve” kelimesi birçok şekilde söylenebilmektedir. Bu örnekten hareketle Arapçanın ne kadar zengin bir dil olduğunu bir kere daha anlamaktayız.

İslâmi açıdan da Arapça önem arz eden bir dildir. Günlük ibadetler başta olmak üzere Kur'an-ı Kerim'in hayata yön veren bir kitap olması, ana dilleri Arapça olmayan kişiler tarafından anlaşılma sorununu gündeme getirmiş ve bu vesileyle Kur'an-ı Kerim'i doğru okumak ve anlamak için Arap dil ilimleri geliştirilmiş ve Arap dil ilimleri anahtar mesabesinde görülüp ilimler arasında öncelik verilmiştir.⁹⁴ Bu kapsamda Fârâbî gibi, dil ilimlerini ilimler hiyerarşinin en üstünde görenler mevcuttur.⁹⁵ Ve dil ilimlerinin tarihin her döneminde ilimler arasında ilk sıradaki yerini kaybetmediği ve tüm ilimlerin temeli olarak sayıldığı da aktarılmaktadır.⁹⁶

Belâğatın bir bilim olarak ortaya çıkışında etkin olan âmiller bulunmaktadır. Şiir, hitabet, Kur'an-ı Kerim ve i'câzı, müfessirler ve usulcüler, kâtipler, felsefe ve kelâm, dilciler gibi durumlar belâğatın da bir bilim olarak ortaya çıkmasında etkili olan âmillerdendir.⁹⁷ Belâğatın temellerini atma konusunda şairliği üst düzeyde olan İbnü'l-Mu'tez zikredilir.⁹⁸ Bu konu ile ilgili İbnü'l-Mu'tez'in “...İşin doğrusu benden önce bu konuyu kimse kayda geçirmemiştir.” demesi de bu konu ile ilgili önemli bir açıklamadır.⁹⁹

Şiir, insanların duygu ve düşüncelerini şiirsel bir tarzda, sanatsal bir şekilde ifade etme biçimidir. Bazen insanlar normal bir şekilde anlatamadıkları şeyleri

⁹³ Tâhâ Hüseyin, *Fi'l-Edebi'l-Câhilî* (Kahire: Matba'atu Fâruk, 1933), 28.

⁹⁴ İsmail Güler (ed.), *İslâm Medeniyetinde Dil İlimleri Tarih ve Problemler* (İstanbul: İsam Yayınları, 2015), 6.

⁹⁵ Güler, *Dil İlimleri*, 7.

⁹⁶ Güler, *Dil İlimleri*, 9.

⁹⁷ Hasan Taşdelen, “Belâgat İlmi ve Tarihi”, *İslâm Medeniyetinde Dil İlimleri Tarih ve Problemler*, ed. İsmail Güler, İsam, İstanbul, 2015. 219-225.

⁹⁸ Taşdelen, “Belâgat İlmi ve Tarihi”, 219.

⁹⁹ İbnü'l-Mu'tez, *el-Bedî*, nşr. M. Abdülmün'im el-Hafâcî (Beyrut: Dâru'l-cîl, 1990), 151.

şiiirlerle anlatmaya çalışır. Aynı zamanda şiir sayesinde karşı tarafı ikna etmek çoğu zaman daha da faydalı ve etkili olabiliyor. Şiir, sözleri süslemektir. Şiir ile uğraşan kişilere de şair denir.

Cahiliyye edebiyatı ve bilhassa cahiliyye şiiri, aynı zamanda o dönem ile ilgili örf ve adetler, sosyal hayat, sosyal ilişkiler, ekonomik hayat, hukuk gibi konularla ilgili olarak en önemli kaynaklardandır. Şiirin adeta Arap kültürünün bir hazinesi olduğu ifade edilir.¹⁰⁰ Cahiliyye sözlü bir miras olarak karşımıza çıkmaktadır. Cahiliyyenin sözlü mirası şiir ve nesir formundaki edebi türleri ihtiva etmektedir.¹⁰¹ Hem şiir hem de nesir türleri cahiliyye mirasları olarak uzun süre sözlü bir şekilde aktarılagelmiştir.¹⁰² Cahiliyyenin bu sözlü miraslarının yazıya geçirilmesi uzun zaman almıştır. Yazıya geçirilenler arasında meşhur olan *el-muallakat* kasidelerini zikretmek doğru olacaktır.¹⁰³ Cahiliyye şiiri biçim ve içerik yönüyle de sistemli bir şekilde kurgulanmış ve insanların dikkatini çekmeyi başarmıştır.¹⁰⁴

Cahiliyye dönemine ait edebi mirasların mevsukiyeti, yani güvenilirliğiyle ilgili birçok tartışmalar olmuş ve fikirler öne sürülmüştür. Bu yaklaşımları, klasik dönemdeki yaklaşımlar ve günümüzdeki yaklaşımlar olarak sınıflandıranlar mevcuttur. Klasik dönemdeki yaklaşımların önde gelenleri Ebû Amr b. el-Âlâ, Asmaî, Ebû Ubeyde, Ebû Hâtim es-Sicistânî, Câhız, İbn Kuteybe, İbn Hişâm ve el-Cumahî'dir. Modern dönemdeki yaklaşımlar ise olumlu ve olumsuz yaklaşımlar olarak sınıflandırılmıştır. Bu konuda olumlu yaklaşım gösterenler Charles James Lyall, Mustafa Sadık er-Rafi, Erich Braunlich, Giorgigo Levi Della Vida, Ömer Ferruh'tur. Olumsuz yaklaşım gösterenler de Wilhelm Ahlwardt, Theodor Nöldeke, David Samuel Margoliouth, Taha Hüseyin'dir.¹⁰⁵

Cahiliyye şiirinin güvenilirliğiyle ilgili olarak ayrıntılı bilgilere yer vermeden önce bu şiirin güveninilirliğiyle ilgili kısaca şunları söyleyebiliriz: Elimize ulaşan bilgilerden yola çıkarak câhiliyye şiirinin güvenilir olan alimler tarafından sağlam bir şekilde ve süzgeçten geçirilerek günümüze kadar ulaşmıştır. Aynı zamanda bu şiirler çeşitli ilimlerle uğraşan âlimlerin de hizmetine sunulmuştur.¹⁰⁶

¹⁰⁰ Demircan, *İnanç ve İbadetler*, 31.

¹⁰¹ Ali Bulut vd., *İslâm Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat* (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2019), 15.

¹⁰² Bulut vd., *İslâm Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat*, 16.

¹⁰³ Bulut vd., *İslâm Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat*, 17.

¹⁰⁴ Bulut vd., *İslâm Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat*, 165.

¹⁰⁵ Bk. Bulut vd., *İslâm Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat*, 26-47.

¹⁰⁶ Bulut vd., *İslâm Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat*, 35.

Cahiliyye şiirlerinin güvenilirliği konusunda olumsuz yaklaşım gösterenler mevcuttur. Olumsuz yaklaşım gösterenlerin sebeplerini kısaca şu şekilde özetleyebiliriz: cahiliyye şiirinin sözlü rivayete dayanması, eski milletlere Arapça şiirler nispet edilmesi, râviler ve güvenirlilikleri, şiirlerde kullanılan dil ve lehçe, beyitlerin tertibindeki farklılıklar, bazı şairlerin masal kahramanı olduğu iddiaları, cahiliyye şiirinin putperestlik inancını yansıtmaması.¹⁰⁷

İslâm dininde meşhur olarak bilinen kişilerin, cahiliyye dil ve edebiyatı üzerinde de fikir beyan ettikleri bazı kaynaklarda geçmektedir. Örneğin Hz. Ömer'in bir hutbe esnasında orada bulunanlara "Cahiliyye'deki şiir divanınıza sahip çıkınız; çünkü o divanda kitabınızın tefsiri vardır." dediği şeklindeki açıklamalar da bu konu ile ilgili dikkatleri çekmektedir.¹⁰⁸ Verilen bu örnek gibi birçok örnekle karşılaşmak mümkündür. Aynı zamanda İslâmi ilimlerle ilgili olarak tefsir, hadis, siyer gibi alanlarda çalışmalar yapan ve eser veren alimler de cahiliyye şiirinden faydalanmışlardır.¹⁰⁹ Cahiliyye'ye ait bu sözlü miras o dönemde yazıya geçirilmeye başlamakla beraber İslâmi dönemde de bu süreç daha da hızlanmış ve birçok eserde muhafaza edilerek günümüze kadar da gelmiştir. Cahiliyye Dönemindeki bu faaliyetler tefsir, tarih, kelâm, nahiv, sarf ve belâgat gibi birçok ilimlerin olduğu eserlerde korunarak günümüze kadar intikal etmiştir. Bununla birlikte yazı tek başına cahiliye mirasını aktarma da yalnız başına rol almamış bununla beraber sözlü rivayet de bilgileri aktarmada önemli rol oynamıştır.¹¹⁰

Arapların ve bilhassa Cahiliyye Döneminin öne çıkan özelliklerinden bir tanesi de o dönemde şiirin çok gelişmesi ve çok ön planda olmasıydı. O dönemde şiir ile uğraşmak, şair olmak toplumda bir ilgi unsuruymuştu. İslâm öncesi dönemde Mekke, ticari, kültürel bir merkez ve aynı zamanda bir inanç merkeziydi. İnsanlar dini ve ticari amaçlarla gruplar şeklinde Mekke'ye geliyorlardı. Burada Ukâz panayırı kültürel ve ticari faaliyetler için uygun bir ortam oluşturuyordu. Ukâz panayırı en meşhur panayır idi. Bu panayır Zilkade'nin başında başlayıp yirmi gün sürerdi.¹¹¹ Hutablar (hatipler), şairler Ukâz, Mecenne, Zû'l-mecâz ve Hayber gibi panayırlarda

¹⁰⁷ Bk. Bulut vd., *İslâm Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat*, 47-53.

¹⁰⁸ Şâtîbî, *el-Muvâfakât fî Usûli 'ş-Şerî'a*, nşr. Abdullah Dirâz, İbrahim Ramazan (Beyrut:1994), 2/397.

¹⁰⁹ Bulut vd., *İslâm Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat*, 22.

¹¹⁰ Bulut vd., *İslâm Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat*, 24.

¹¹¹ Neşet Çağatay, *İslâm Dönemine Dek Arap Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989), 113.

yeteneklerini gösterirlerdi ve bu vesileyle de kabilelerini temsil ederlerdi. Bu tür pazarlarda Araplar, tüm Araplar tarafından anlaşılan bir dil kullanmaktaydılar.¹¹² Ukâz panayırına aynı zamanda birçok kabile katıldığı gibi Yemen, Şam ve Irak'tan da katılanlar olurdu. Ukâz panayırı, şâirlerin şiirlerini okumaları ve hatiplerin konuşmalarını yapmaları için uygun bir ortamdı. Nitekim muallakalar da burada okunmaktaydı.¹¹³

Cahiliyye Döneminde şiirin yeri gerçekten çok büyüktür. Birçok konu şiirler üzerinden aktarılır ve şiirlerde işlenen konular, o dönemin kültürü ve hayatı hakkında önemli bilgileri yansıtmaktadır.¹¹⁴ Cahiliyye döneminde insanlar şiire çok yakın ilgi duymuşlar ve şiir ile ilgili çalışmalarda ön plana çıkmışlardır. Hatta sadece cahiliyye toplumunda değil İslâm'dan sonra da şairlerin kitaplar yazdıkları görülür.¹¹⁵ Belirtildiği üzere her yıl düzenli olarak panayırlar düzenlenir ve bu panayırlara çeşitli yerlerden insanlar katılım sağlardı. Bu panayırlarda her yıl düzenli olarak şiir yarışmaları düzenlenirdi. Yapılan bu şiir yarışmaları sonucunda en güzel şiirler rivayetlere göre Kabe'nin iç duvarına asılırdı.¹¹⁶ Yapılan bu yarışmalar sonucunda Kâbe duvarına asılan en güzel yedi şiire “muallakat-ı seba'a” yani “yedi askı şiirleri” denirdi. Bu muallaka şiirlerinin şairleri ise şunlardır: İmru'ül Kays, Tarafe bin el-abd, Antara bin Şeddad, Züheyr bin Ebû Sülmâ, Lebid bin Rebia, Amr bin Külsûm, Hâris bin Hillize. Muallaka şairleri olarak bilinen, saydığımız şairlerin Arap dili ve edebiyatında çok önemli bir yeri bulunmaktadır.

Cahiliyye toplumunda şairlerin yeri çok etkilidir. Şairlerin etkili ve güzel söz söylemesi, Arap toplumunun en önemli olaylarından birini teşkil etmekteydi.¹¹⁷ Şairler insanları arkalarından sürükleyebilmekteydiler. Bu durumdan dolayı bunu fırsat bilen yöneticiler ve idareciler şairlerin desteklerini her zaman almaya çalışmışlardır. Çünkü şairlerin kendilerine destek vermeleri aynı zamanda halkın da kendilerine destek verme durumu demektir. Bununla birlikte İslâm'ın yayıldığı ortamda putlara tapanlar da Hz. Muhammed'i itibarsızlaştırmak için kullanıyorlardı.¹¹⁸ Şairlerin, şiir üzerinde bu kadar durmasını, onların Arap

¹¹² Bulut vd., *İslâm Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat*, 161.

¹¹³ Ahmet Turan Yüksel, *İslâm'ın İlk Döneminde Ticarî Hayat* (İstanbul: Beyan Yayınları, 1999), 22-26.

¹¹⁴ Demircan, *İnanç ve İbadetler*, 31.

¹¹⁵ Taşdelen, “Belâgat İlmi ve Tarihi”, 219.

¹¹⁶ Mehmet Hakkı Suçin, *Yedi Askı Şiirleri* (İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları, 2020), 27.

¹¹⁷ Taşdelen, “Belâgat İlmi ve Tarihi”, 219.

¹¹⁸ Çağrııcı, *Ahlâk ve İnsan İlişkileri*, 18.

kabilelerinde mühim bir mevkiye sahip olan usta şairlerden biri olma hırsına bağlamak mümkündür.¹¹⁹

Cahiliyye şiiri gerçekçidir çünkü cahiliyye şiiri gördüklerini güzel bir şekilde anlatmaya çalışır. Cahiliyye şiirlerinde bazen sevgi bazen yiğitlik bazen doğa ya da bazen başka konular ele alınabilmektedir. Cahiliyye şiirlerinde kimi zaman kahramanlık kimi zaman da kılıç ön plana çıkar. Cahiliyye şiiri geniş bir yelpazeye sahiptir. Bu vesileyle şairler kişiliklerini tatmin etmeye çalışmışlardır. Cahiliyye şiirlerinde, durgunluktan bahsetmek doğru olmaz. Cahiliyye şiirlerinde bir dinamizm ve hareketlilik vardır. Aynı zamanda cahiliye şairleri de sabit varoluşun düşmanıdır ve hareketlilikten yanadırlar.¹²⁰

Cahiliyye şiirinin önemli bir özelliği de cahiliyye şiirinin tasvirler üzerine kurulmasıdır. Şiirlerde kabilelerin konak yerleri, çöl, çöldeki dağlar, otlaklar, ağaçlar, bulutlar, yağmurlar çöl hayvanları, deve ve at gibi birçok ayrıntıya değinilmiştir.¹²¹ Cahiliyyedeki edebi durum ile ilgili bir diğer özellik de Arapların güzel söze olan düşkünlükleriydi. Bu düşkünlük o kadar ileri bir noktaya varmıştı ki etkili bir söz onlayı âdetâ büyülüyordu.¹²²

Eski Arap şiirinde başlıca temalar ön plana çıkmıştır. Ön plana çıkan başlıca temalar şunlardır: Medih (övgü şiirleri), hiciv (yergi şiirleri), fahr (övünme şiirleri), tasvir, gazel, nesib, teşbib, şarap, işret meclisi, işret âlemi, ölüm, mersiye, hamâse (kahramanlık şiirleri), hikemiyyât, i'tizâriyyât (özür beyanı şiirleri).¹²³

Cahiliyye Döneminde şiirdeki bu gelişmeler, belâgatın da ne kadar ileri seviyelerde olduğunu bizlere gösteriyor. Belâgat sözlükte ulaşmak, bir şeyin son noktasına varmak, bir konuda yeterli olmak, olgunlaşmak ve ergenlik çağına girmek gibi anlamlarda kullanılmıştır.¹²⁴ Belâgatın terim anlamı ise sözün fasih olmasıyla beraber muktezay-ı hâle uygun olarak maksadı dile getirmektir.¹²⁵ Belâgatın farklı tanımlamaları olmuşsa da genel anlamda belâgatın “varmak, ulaşmak” şeklinde

¹¹⁹ Taşdelen, “Belâgat İlmî ve Tarihi”, 229.

¹²⁰ Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 33.

¹²¹ Bulut vd., *İslâm Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat*, 166.

¹²² Taşdelen, “Belâgat İlmî ve Tarihi”, 232.

¹²³ Bk. Bulut vd., *İslâm Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat*, 212-233.

¹²⁴ Mecduddin Ebu Tâhir, Muhammed b. Yakûb, El-Fîrûzâbâdî, *Kamusu'l-Muhit*, (Beyrût: Müessesetü'r Risâle, 1994), 1007.

¹²⁵ Ebu'l-Fadıl Cemaluddin Muhammed, İbn Manzûr, *Lisanu'l Arab*, (Beyrût: Dâru İhyai't-Tûrasi'l-Arabi ve Müessesetü't Tarihi'l-Arabi, trs.) 1/486-487.

kullanıldığı da aktarılır.¹²⁶ Belâgatın tanımından da anlaşılacağı üzere cahiliyye şiirlerinde ve şairlerinde belâgat ön plana çıkmıştır.

Hasılı her toplumun kendine özgü bir edebiyatı olduğu gibi Cahiliyye Döneminin de kendine özgü bir edebiyatı vardır. Cahiliyye toplumunda şiir, edebiyat ve belagat ön plana çıkmış ve toplumda çok kabul görmüştür. Bu yüzden o dönemde şairlik müessesesi de ayrı önem arz etmektedir. Çünkü bir kabileden bir şairin ya da şairlerin çıkması o topluma ayrı bir statü katıyordu. Tüm bunlar Arap toplumunda edebiyat ve şiire verilen önemi gözler önüne sermektedir.

¹²⁶ Taşdelen, “Belâgat İlmî ve Tarihi”, 216.

BİRİNCİ BÖLÜM

İNANÇ, AHLAK, MUALLAKA KAVRAMLARI VE MUALLAKA ŞAİRLERİ

1.İnanç

Günlük hayatta birçok kelimeyi sıkça kullanırız. Bu kelimelerden bir tanesi de inançtır. İnanç birçok kişiye göre farklı anlamlar ifade etse de daha çok dini meselelerde öne çıkan kavramlardan bir tanesidir. İnanç genel anlamda bir düşünceye gönülden bağlı bulunma, birine duyulan güven, inanma duygusu, inanılan şey, öğretisi, Tanrı'ya, bir dine inanma, akide, iman, itikat gibi anlamlara gelir. Fakat az önce de belirttiğimiz üzere toplum içerisinde inanç denildiği zaman daha çok dini anlamı akla gelmektedir. Yani bir Tanrı'ya, bir yaratıcıya, bir kutsala inanma şeklinde anlaşılır. Ve yine az önce de belirttiğimiz üzere inanç kavramında belirttiğimiz “kutsal”, kişiden kişiye, dinden dine, inançtan inanca değişiklik arz eder. Örneğin Hristiyanlık dininde ya da inancında, onlar için kutsal olan şey ayrıdır. Yahudilik dinine mensup kişilerin inancına göre kutsal olan şey farklıdır. İslâm dinine mensup kişilerin inancına göre kutsal olan şey farklıdır. Bu örnekten yola çıkacak olursak inanç meselesindeki “kutsal” kişiden kişiye değişen bir gerçekliktir.

Dünya üzerinde birçok inanç vardır. Bunlardan bazıları şunlardır: İslâmiyet, Yahudilik, Hristianlık, Ateizm, Deizm, Agnostisizm, Teizm, Konfüçyanizm, Taoizm, Hinduizm, Budizm vs. Bu inançlar dünya üzerinde bulunan birçok din ve inançtan bazılarıdır. Bunların yanında daha sayamayacağımız belki de binlerce din ve inanç vardır. Bizim burada vermiş olduğumuz inançlar en çok bilinenlerdir.

İslâm dinine göre İslâm dini ve inancı son ve hak dindir. Bu nedenle İslâm düşüncesindeki inanç kavramına değinmek faydalı olacaktır. İslâm düşüncesinde inanç kavramı, ‘dügüm atmak; bir şeyi diğerine sağlamca tutturmak ve bağlamak’ anlamındaki ‘akd’ kökünden türemiş bulunmaktadır. Aynı zamanda inanç kavramı ‘iman’ terimi ile müradif/eş anlamlı olarak kullanılan ‘itikad’ kelimesi ile ifade edilir.¹²⁷

¹²⁷ Bekir Topaloğlu – İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: İsam Yayınları, 2013) “İnanç”, 169-170.

İngilizce’de ‘belied’, yani bir şeyin var olduğunu veya doğru olduğunu, özellikle bir kanıt olmadan kabul etmek, birinin doğru ya da gerçek olarak kabul ettiği bir şey, sıkıca kabul edilen bir görüş; dini bir inanış-bağlanma’ manasına gelmektedir.¹²⁸

İnanç çok önemli bir meseledir. Herkesin bir inancı mutlaka vardır. Başka bir tanıma göre inanç, en yalın haliyle bir sonuç belirtmedir ve düşünsel bir yargıdır. İnanca konu olan durum, nesne, kişi, olay, varlık ya da varlıklara güven duymayı ifade eder. Kelimenin bu anlamı göz önünde bulundurulduğunda inançsız bir kimseden bahsetmek de mümkün gözükmemektedir. Hiçbir şeye inanmadığını belirten kimse en azından düşünsel eylemleri sonucu hiçbir şeye inanmadığı yargısına ulaşmıştır. Yani bu kişi de hiçbir şeye inanmadığına inanıyordur.¹²⁹ İman etmek, bir şeye kayıtsız, şartsız inanmak; iman etmemek de iman eden kimsenin inandığı şeyin hakikat olmadığına inanmak anlamına gelir. İman eden ve imansız olan içerik açısından farklı olan ayrı ruhi durumlarına aynı psikolojik durumla, yani bir inançla ulaşır.”¹³⁰

2.Ahlâk

Konumuzun daha iyi anlaşılması amacıyla üzerinde durulması gereken bir diğer kavram da ‘ahlak’ kavramıdır. Biz burada öncelikle ahlak kavramı üzerinde durup ardından hem İslâmi açıdan ahlak kavramını hem de felsefî açıdan ahlak kavramını ele alacağız.

Ahlak genel anlamda insanın doğuştan getirdiği ve kişiyi başkalarından ayırt eden özelliklerinin tümüdür. Başka bir deyişle insanın sahip olduğu huyların tümüdür. Ahlak kavramı Arapçadan gelen bir kelime olup ‘hulk’ sözcüğünün çoğuludur.¹³¹ Ahlak Arap dilinde tabiat ve seciye yani huy anlamına da gelmektedir.¹³² Gazzali’ye göre ise “Nefiste derinlemesine bulunan bir meleke. Onunla fiiller kolay hasıl olur, herhangi bir düşünceye veya terbiyeye ihtiyaç duymadan kolaylıkla oluşur.”¹³³ Tabii ki ahlak kelimesi her dilde farklı bir şekilde

¹²⁸ Enes Kartal, *Dini İnanç ve Anlam*, (Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019) 7.

¹²⁹ Belkıs Temren, “Din Antropolojisi Açısından İnanç ve Din Olgusuna İlişkin Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi* 38/1-2 (1998), 302.

¹³⁰ Yılmaz Özakpınar, *İnsan İnanan Bir Varlık* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2014), 20.

¹³¹ Çağrı, *Ahlâk ve İnsan İlişkileri*, 73.

¹³² İbn Fâris, *Mu’cemu’l-mekâyisi’l-luğa* (Şam: Dâru’l-fikr, 1979), 329.

¹³³ Ebu Hamid el-Gazzâlî, *İhyâu ‘ulumi’ d-dîn* (Beyrut: Dâru’l-ma’rife, th.), 3/47.

telaffuz edilebilmektedir. Türkçede ahlak kelimesinin karşılığı olarak ‘aktöre’ kelimesi önerilmekte fakat yine de daha çok Arapçadan gelmiş olan ahlak kavramı kullanılmaktadır.

Ahlak denildiği zaman akla sadece ‘olumlu’ anlamdaki davranışlar gelmemelidir. Ahlaki açıdan ‘olumlu’ derken bu durum toplumdan topluma değişebilir. Bu sözden maksat, ahlak sadece olumlu davranışları ele almaz. Yani sadece olumlu görülen davranışlar ahlak kavramı içerisinde yer almaz. Ahlak olumlu ve olumsuz tüm davranışları ele almaktadır.

Bir toplumda ahlaki olarak görülen bir davranış başka bir toplumda ahlaki olarak görülmebilir. Hatta o davranışı yapanlar bir toplumda el üstünde tutulurken başka bir toplumda ise o davranışı yapanlar dışlanabilmektedirler. Örneğin gereksiz yere insan öldürmek İslâm toplumunda tüm insanlığı öldürmek olarak kabul ediliyorken Yahudi toplumunda Müslümanları öldürmek, Müslümanlara zarar vermek erdemli bir hareket olarak kabul edilebilmektedir. Burada söylemek istediğimiz mesele ahlak kavramının içeriği kişiden kişiye, toplumdan topluma değişebilmesidir. Fakat ilk başta da söylediğimiz üzere ahlak yapılan iyi ve kötü, olumlu ve olumsuz tüm davranışları ele almaktadır. Ahlak dediğimiz zaman sadece müspet anlamdaki meseleler akla gelmemelidir.

Etik, erdem, ilke, iyilik gibi kelimeler de ahlak kavramı yerine kullanılan kelimelerden bazılarıdır. TDK’ye göre ise ahlak “kişilerin huyları, herhangi bir toplum içinde herkesin uyması gereken davranışlar ve kurallardır.” şeklinde tanımlanmıştır.

Ahlak açısından davranışlar ahlaki davranışlar ve ahlaki olmayan davranışlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Toplumdan topluma değişmekle beraber bir toplumda kabul görülen davranışlara ahlaki davranışlar denir. Bir toplum tarafından kabul görülmeyen, hoş görülmeyen davranışlara da ahlaki olmayan davranışlar denir.

Ahlak kavramına genel anlamda değindikten sonra şimdi de İslâmi açıdan ahlak kavramını ele alacağız. İslâmi açıdan ahlak kavramını da ele aldıktan sonra felsefi açıdan da ahlak kavramını ve bunların ahlak kavramına olan bakışını ele alacağız. Maksadımız burada tek yönlü ve öznel olarak ahlak kavramına değinmekten uzak durmaktır.

2.1.İslâmi Açıdan Ahlâk

Ahlak kavramına genel anlamda değindik. Şimdi de İslâmi açıdan ahlak kavramı meselesi üzerinde duracağız. Her din ve inançta ahlaki meseleler, ahlak kavramı ya da ahlak kavramının içeriği farklılık arz edebilir. Bir toplumda ahlak farklı bir şekilde tarif edilebiliyorken başka bir toplumda daha da farklı bir şekilde tarif edilebilmektedir.

Ahlak Arapçadan gelen bir kelimedir. Arapça hulk sözcüğünün çoğulu olan ahlak terimi, huy, seciye, mizaç anlamlarını çoğul olarak kapsar. Ahlak kısaca yapılan iyi veya güzel davranışlardır. İslam ahlakı ise etik anlamı olan anlayış ve uygulamalardır. İslam'da davranışlar ikiye ayrılır: Bunlar ahlaki olan davranışlar ve ahlaki olmayan davranışlardır. Örneğin İslam'da yardımlaşmak, tevazu, hoşgörü, cömertlik gibi davranışlar güzel ahlaki davranışlardır. İslam'da kibir, cimrilik, gıybet gibi davranışlar ise kötü davranışlardır. Yani bir diğer tabirle İslami bir bakış açısı ile baktığımız zaman Allah'ın (c.c) razı olduğu tüm davranışlar ahlaki ve güzel davranış olarak nitelenebilir. Allah'ın (c.c) razı olmadığı davranışlar ise ahlaklı davranışlar olarak nitelendirilemez. Hatta İslam dininde ahlak o kadar büyük bir öneme sahiptir ki ahlak ilmi bile vardır.

İslâm ahlakı dediğimiz zaman buradan İslâm dışında da farklı ahlak anlayışlarının var olduğunu anlamaktayız. Demek ki sadece İslâm ahlakı değil İslâm dini dışında da farklı ahlak anlayışları vardır. Örnek verilecek olursa Budist ahlakı, Yahudi ahlakı, Hristiyan ahlakı, Hinduizm ahlakı gibi.¹³⁴ Her din ve inançta bir ahlak anlayışı vardır. İslâm dininin de kendine göre bir ahlak anlayışı vardır. İslâm ahlâk kültüründeki kavramlardan bir tanesi de hilimdir. Kuvvetle muhtemel cahiliyye kültürüyle ilgili daha çok mürüvvet kavramı kullanıldığından mütevellid Kur'an-ı Kerim'de hilme yer verilmiştir. Hatta hilim (hâlim) Allah'ın sıfatı olarak kullanılacak kadar önemli bir kavramdır.¹³⁵

İslâm dininde iyi ve kötü davranışlar mevcuttur. Az önce yukarıda da belirttiğimiz üzere İslâm ilkelerine uygun olan, Allah'ın razı olduğu, Allah'ın onayladığı, Allah'ın emrettiklerine uygun olan davranışlar iyi olarak nitelendirilmektedir. Fakat Allah'ın razı olmayacağı, Allah'ın emrettiklerine uygun olmayan davranışlar da kötü olarak nitelendirilmektedir. Fakat İslâm dininde bir

¹³⁴ Müfit Selim Saruhan, "İslam Düşüncesinde Ahlâk İlmi", *Eskiye* 28 (2014), 54.

¹³⁵ Çağrı, *Ahlâk ve İnsan İlişkileri*, 116.

davranışın ahlaki olup olmayacağı daha çok amellerdeki niyetlere göre olmaktadır. Yani bir kişi iyi ya da kötü bir davranış sergileyebilir. İslâm dinine göre buradaki mesele yapılan davranışın hangi niyete göre yapıldığıdır. Bu konu ile ilgili bir hadiste şöyle buyrulmaktadır:

إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ

“Ameller niyetlere göredir.”¹³⁶

Örneğin İslâm dininde namaz kılan birisi namazını gösteriş için kılıyorsa, etraftan övgü almak kılıyorsa onun bu namazı bir anlam ifade etmez çünkü bu namaz Allah rızası için değil gösteriş için kılınmaktadır. Bu konu ile ilgili de Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyrulmaktadır:

قَوْلِ الْمُصَلِّينَ الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ الَّذِينَ هُمْ يُرَاؤُونَ وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ

“Vay o namaz kılanlara ki, onlar namazlarının özünden uzaktırlar. Onlar halka gösteriş yaparlar.”¹³⁷

Bu örnekten yola çıkacak olursak bunu ahlaki açıdan da düşünebiliriz. Mesela yardım faaliyetinde bulunan birisinin amacı o yardım ile gösteriş yapmak ise, o yardım ile bazı makam ve mevkilere gelmek ise, dünyevi birtakım menfaatler elde etmek ise bu davranış ahlaki olarak değerlendirilemez. Çünkü yardım Allah rızası için yapılır. İslâm dininde ameller Allah rızası için yapılmalıdır. Bu konu ile ilgili de Kur’an-ı Kerim’deki şu ayeti örnek olarak verebiliriz:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَبْطُلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى كَالَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا لَا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِّمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ

“Ey iman edenler, Allah’a ve ahiret gününe inanmayıp insanlara karşı gösteriş olsun diye malını infak eden gibi minnet ve eziyet ederek sadakalarınızı geçersiz kılmayın. Böylesinin durumu, üzerinde toprak bulunan bir kayanın durumuna benzer; üzerine sağnak bir yağmur düştü mü, onu çırılçıplak bırakıverir. Onlar kazandıklarından hiçbir şeye güç yetiremezler. Allah kafirler topluluğuna hidayet vermez.”¹³⁸

¹³⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi’u’s-Sahih*, nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki’n-Necât, 1422/2001) “İman”, 41.

¹³⁷ Mâun 107/4-6.

¹³⁸ Bakara 2/264.

Verilen ayetten de anlaşılacağı üzere İslâm dinindeki ahlak anlayışı daha çok niyetlere göre olmaktadır. Aksi taktirde İslâm dininde kötü niyet, davranışları boşa çıkarabilir.

İslâm dinindeki ahlak anlayışı bir açıdan da hayâ üzerine kurulmuştur. Hayâ utanmak demektir. ‘Hayâ’ kelimesinin kökeninde ‘Hay’ ile ortak bir zemin vardır. Kişinin hayâ sahibi olması, bir anlamda yaptığını bilme, bildiğini yapma ve bir anlık gafleti kabul etmeme durumunu niteler. Hayâ, insanın yanlış davranışlara düşmemek için uyanık ve diri bir bilince sahip olmasını nitelemektedir. Haya kavramı iffetin türlerinden olup insanda hem fitrî bilgi olarak doğuştan yer alır, bir de dini bilgi olarak insana teklif edilir. İnsanda hem fitrî ve hem de dini bilgi sayesinde, şehvet gücünün aşırılıklarına kaçmadan, utanacak şeyler yapmaktan kendini muhafaza eder. Kişi; olayların, yaşayışların sebeplerini ve sonuçlarını bilmediği oranda utanca maruz kalır.¹³⁹ Hayâ konusu ile ilgili Hz. Muhammed (s.a.v) de bir sözünde şöyle buyurmaktadır:

حَدَّثَنَا أَبُو مَسْعُودٍ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ):

“إِنَّ مِمَّا أَدْرَكَ النَّاسُ مِنْ كَلَامِ النَّبِيِّ الْأُولَى: إِذَا لَمْ تَسْتَحْيَ فَاصْنَعْ مَا شِئْتَ.”

“İnsanlık, ilk günden beri bütün peygamberlerin üzerinde ittifak ettikleri bir söz bilir: Şayet utanmıyorsan, dilediğini yap.”¹⁴⁰

İslam dinindeki ahlâk anlayışlarından birisi de peygamberlerin izinden gitmektir. Çünkü İslâm dininde peygamberler Allah’ın emirlerini, yasaklarını, mesajlarını insanlara iletir ve aynı zamanda insanlar için güzel bir örnektirler. Çünkü peygamberler insanlara her zaman iyiliği emreder ve insanları kötülükten alıkoyarlar. Bu durum da peygamberlerin insanları ahlaki davranışlara yönelttiğini bizlere gösterir. İslâm dininde peygamberlerin insanlar için güzel örnek oldukları Kur’an-ı Kerim’de şu şekilde belirtilmektedir:

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا

“Ant olsun ki, sizden Allah’a ve ahiret gününe kavuşmayı uman ve Allah’ı çokça zikredenler için, Allah’ın Resulünde iyi bir örnek vardır.”¹⁴¹

Bu ayet Hz. Muhammed’i (s.a.v) anlatmasıyla beraber aslında İslâm dininde tüm peygamberler ahlâki açıdan insanlar için örnektirler. Hz. Muhammed’in (s.a.v)

¹³⁹ Müfit Selim Saruhan, “İslam Düşüncesinde Ahlâk İlmi”, 57.

¹⁴⁰ Buhâri, “Edeb”, 78.

¹⁴¹ Ahzâb 33/21.

ahlâki açıdan insanlar için güzel örnek olması ile ilgili olarak başka bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ

“*Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin.*”¹⁴²

Burada da ayetin Hz. Muhammed’den bahsetmesiyle beraber tüm peygamberler İslâm dininde ahlâki açıdan insanlar için güzel örneklerdir.

Hasılı İslâmi açıdan ahlak mevzuunu özetleyecek olursak, İslâmi açıdan ahlâk daha çok Allah’ın emrettikleri ve yasakladıkları ile ilgilidir. Allah’ın emrettiklerini yapmak ahlâkidir. Allah’ın razı olmayacağı şeyleri yapmak ise ahlâki değildir. İslâm dininde peygamberler de ahlâki açıdan insanlar için güzel örneklerdir ve peygamberler insanları ahlâki olan davranışlara yönlendirmektedirler.

Cahiliyye dönemindeki ahlaki durumlar ile ilgili İslâm’ın cahiliyye hayatını tamamen değiştirdiğini söylemek doğru olmayabilir. Çünkü İslâm önceki hayatlardan bağımsız değildir. Dolayısıyla İslâm’ın cahiliyye davranışları olarak o dönemdeki insanların kendi aralarında güzel saydıkları iyi huyları emretmesi; aynı şekilde onların kendi aralarında kötü kabul ettikleri ve ayıpladıkları şeyleri de yasaklaması şeklindeki açıklamalar da bu konu hakkında dikkatleri çekmiştir.¹⁴³ Unutmamak gerekir ki bütün ihtilal ve devrimlere bakıldığında zaman eski geleneğin izini mutlaka taşımışlardır.¹⁴⁴

2.2.Felsefi Açıdan Ahlâk

Ahlâk meselesini İslâmi açıdan ele almakla beraber felsefi açıdan da ele almak gerekir. Felsefi açıdan ahlâk meselesini ele alan kısım ahlak felsefesidir. Ahlak felsefesi, kişiliğimizi ve davranışlarımızı belirleyen bir toplumsal olgu olarak ahlâki ele alan felsefe disiplindir. Ahlâk felsefesi, ahlâki hem tarihsel bir olgu olarak hem de normatif ve ideal bir bakış açısıyla ele alabilir. Bu anlamda ahlâk felsefesi ya da etik kavramı, hem analitik hem de sentetik ve spekülatif bir karakter ve işlevle karşımıza çıkabilir.

Ahlâk felsefesine diğer bir tabirle etik denilmektedir. Etik ahlak ilmidir. Belli bir toplumun belli bir döneminde bireysel ve toplumsal davranış kurallarını saptayan ve inceleyen bilimdir. Bir insanın yaradılışı gereği gerçekleştirdiği davranışı dile

¹⁴² Kalem 68/4.

¹⁴³ Çağrı, *Ahlâk ve İnsan İlişkileri*, 79.

¹⁴⁴ Azimli, *Cahiliyye’yi Farklı Okumak*, 10.

getiren, huy, seciye, mizaç anlamlarını kapsayan ilimdir. Dilimizde kişisel/şahsi ahlak olarak töre, toplumsal ahlak olarak töre ve bilim olarak törebilim terimleriyle karşılanmıştır. Bu bakımdan bilim ve felsefe olarak törebilim terimi Fransızcadaki éthique ve morale terimlerinin her ikisini de karşılamaktadır. Ethique karşılığı olarak kuramsal törebilim, morale karşılığı olarak kılgın törebilim deyimleri de kullanılmıştır. Morale karşılığı olarak ahlak ve éthique karşılığı olarak ahlak felsefesi ya da Türkçe yazımıyla etik diyenler de mevcuttur. Eski düşünürler bütün bu anlamlarda Yunanca etik deyimini kullanırlardı. Yunaca éthé deyimini, töre anlamını dile getiriyordu. Daha sonra felsefesal ve bilimsel ahlak anlamında éthique ve toplumsal ahlak manasında morale deyimleri kullanılmaya başlandığı gibi Lévy-Bruhl tarafından science des moeurs ortaya atıldı. Törebilim'den ayırmak için törebilim olarak karşılayabileceğimiz bu bahsedilen bilim, Lévy-Bruhl'un de söylediği gibi, ahlakı da içerisine almaktadır. Gerçekte Arapça ahlak deyimini, tümüyle, moeurs deyiminin karşılığıdır ve bir toplumda gelenek, görenek ve alışkanlıklarca belirlenmiş toplumsal kuralları dile getirmektedir. İnsanların toplum içindeki davranışlarını ve birbirleriyle ilişkilerini düzenlemek amacıyla başvurulan kurallar dizisi, başka insanların davranışlarını olumlu ya da olumsuz şekillerde yargılamakta kullanılan ölçütler bütünüdür. Tarihsel sürecin tamamında, her insan topluluğunda ahlak kuralları var olmuştur. Bu ahlaki kurallar toplumdan topluma ve aynı toplum içinde çağdan çağa değişiklik göstermiştir ve gösterecektir. Nesnel ya da toplumsal ahlak, insanın toplumun öteki bireylerine karşı yerine getirmesi gereken ödevini içerir. Bu kurallar yazılı olmadığından dolayı biçimsel bakımdan hukuktan farklı olmakla birlikte, yine de ahlak ile hukukun örtüştüğü, hatta özdeşleştiği durumlar vardır. Toplumsal yaşama egemen olan hukuk kurallarıyla nesnel ahlak arasında sıkı bir bağ vardır. Toplumun genel ahlak görüşlerine ve toplumsal vicdana uygun düşmeyen hukuk düzenlemeleri, kendilerinden beklenen toplumsal işlevi yerine getiremeyeceğinden uzun ömürlü olmaz. Ahlak duygusu ise “ahlaki davranışların kaynağı olan duygu” olarak tanımlanabilmektedir. İslami bakış açısıyla ahlak konusuna değinmek ve felsefî olarak ahlak konusuna değinmek arasında bazı farklar mevcuttur. Fakat bize göre ister ahlak olsun ister etik felsefesi olsun aslında ikisinin de amacı güzel davranışlara yöneliktir.

3.Muallaka

Sözlükte “bir şey ile başka bir şey arasında irtibat kurmak, bir şey ile ilgilenip onu beğenmek ve onu sevmek” anlamındaki ‘a-l-k’ kökünden türemiş olan muallaka kelimesinin çoğulu olan muallakat “beğenildiği için herkesin görebileceği bir yere asılan ve sergilenen şiirler” demektir.¹⁴⁵ Diğer bir ifadeyle muallaka, Cahiliyye Döneminde meşhur olan yedi şairin seçilmiş ve asılmış olan şiirleridir. Aktarılagelen bilgilere göre muallaka kavramı ilk defa İbn Abdi Rabbih (328/940)’in el-ıkdü’l-Ferid adlı eserinde ilk defa yer alan ve çokça tekrarlanan bir menkıbeye göre, bu şiirler, yani muallaka şiirleri, üstünlüklerinden dolayı seçilmişler ve Arabistan’daki Mekke şehrinde bulunan Kâbe duvarına asılmışlardı.¹⁴⁶

Cahiliyye Döneminde şiir ve şairlere çok önem verilirdi. O dönemde Mekke’de şiir yarışmaları düzenlenir ve düzenlenen bu şiir yarışmaları sonucunda en çok beğenilen yedi şiir Kâbe duvarına asılırdı. Bü yüzden bu şiirlere yedi askı şiirleri anlamına gelen muallakat-ı seb’a denmiştir. Kâbe duvarına asılmasının belirtilmesiyle beraber muallakaların Kâbe duvarına asılmadığını söyleyenler de vardır. Bu konu ile ilgili muhtelif fikirler ön plana çıkmaktadır.

Muallaka şiirleri olarak bilinen başlıca muallaka şairleri şunlardır: İmruül-Kays, Tarafe b. el-Abd, Hâris b. Hillize, Amr b. Külsûm, Züheyr b. Ebû Sülmâ, Antara b. Şeddad ve Lebid b. Rebia. Genel olarak zikredilen muallaka şairleri belirttiklerimiz olmakla beraber farklı kişiler, bazı isimleri çıkarıp onun yerine farklı kişileri de koymuştur. Örneğin yukarıda bahsettiğimiz muallaka şairlerine ek olarak Nâbiğa ez-Zübyani, el-A’şâ gibi isimler de eklenmiştir.

Bazı kişilere göre muallaka şairleri sekiz, dokuz ya da on kişidir. Ma’mer b. Müsennâ, Antere ve Hâris’in yerine Nâbiğa ez-Zübyani ile Meymûn b. Kays el-A’şâ’yı koyar. Ebû Zeyd el-Kureşî, İbn Abdürabbih’in listesinden Hâris b. Hillize’yi çıkarıp Nâbiğa ve A’şâ’yı ilave etmek suretiyle şairlerin sayısını sekize yükseltir. İbn Kuteybe bu şairlere Abîd b. Ebras’ı da ekler. Muallaka şairlerinin sayısını Nehhâs dokuza, Hatîb et-Tebrîzî ve Ahmed b. Emîn eş-Şinkîti ona çıkarır. İbn Haldûn bu şairlere Alkame b. Abede’yi de ekler. Ebû Bekir İbnü’l-Enbârî ile Hüseyin b. Ahmed ez-Zevzenî, şerhlerinde İbn Abdirabbih’in verdiği listeye bağlı bir şekilde

¹⁴⁵ Süleyman Tülücü, “Muallakât”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2005), 30/310-312.

¹⁴⁶ Süleyman Tülücü, “Mu’allakât ve Şairleri Üzerinde Bir Bibliyografya Denemesi-1”, *AÜ, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23 (2005), 3.

kalmışlardır. Muallaka şairlerinin en eskisi, miladi altıncı yüzyılın ilk yarısında yaşadığı kabul edilen İmrüül-Kays'tır. Diğerleri bu asrın ikinci yarısında hayat sürmüşlerdir. Bunlardan sadece Lebîd b. Rebîa Müslüman olmuş ve İslâm devrinde de uzun süre yaşamıştır.¹⁴⁷

Muallakalar aynı zamanda tarihe ışık tutan manzumeler veya kasidelerdir. Çünkü muallakaları okuduğumuz zaman muallakalar, geçmişteki olaylardan, yapılmaya çalışılan barış anlaşmalarından, savaşlar sonucu ödenen veya ödenmeye çalışılan diyetlerden bahseder. Ayrıca kabileler arasındaki ilişkilerden, sosyal olaylardan da bahseder. Muallaka sayesinde Cahiliyye Dönemindeki siyasi, sosyal vb. durumlar hakkında bilgi sahibi veya fikir sahibi olabiliyoruz.

Arap kültürü sözlü bir kültür olduğu için sözlü kültür de pratik hayatla sıkı bir ilişki içerisinde.¹⁴⁸ Cahiliyye Dönemindeki muallakaların da bir diğer özelliği sözlü olmalarıdır. Muallakalar sözlü olarak halk arasında şöhret olmuştur. Aynı zamanda bu şiirler genel olarak fasih bir şekilde söylenmişlerdir.

Muallakalar toplum tarafından çok beğenilmiş, saygı görmüş ve insanlar tarafından sevilmişlerdir. Zaten şiire bu kadar önem ve değer verilmeseydi o dönemde böyle etkili şiirlerin ve şairlerin çıkması beklenemezdi. O dönemdeki Arap toplumu edebiyata ve şiire çok verdiklerinden mütevellid şiir ve edebiyat da gelişme kaydetmiştir. Şiirlerin sevilmesiyle beraber bu şiirlerin yapımcıları olan şairler de toplum tarafından itibar görmüşler, sayılmış ve sevilmişlerdir. Bu yüzden şairler topluma ciddi derece yön verebilen kişiler olmuşlardır.

4. Muallaka Şairleri

Muallaka şairleri dediğimiz kişiler muallakat-ı seb'a olarak bilinen yedi askı şiirlerini söyleyen kişilerdir. Niçin "söyleyen kişiler" tabirini kullanıyoruz? Çünkü Cahiliyye Döneminde şiir insanlar arasında sözlü olarak ün bulmuştur. O dönemde yazıdan ziyade sözlü gelenek kültür taşıyıcısı idi.¹⁴⁹ Muallaka şairleri şunlardır: İmrüül-Kays, Tarafe b. el-Abd, Antara b. Şeddad, Amr b. Külsûm, Züheyr b. Ebî Sülmâ, Haris b. Hillize ve Lebid b. Rebia. Çalışmamızın 'muallaka' başlığı altında, muallaka şairlerinin farklı kişiler tarafından sekiz, dokuz veya on kişi olduklarıyla

¹⁴⁷ Tülücü, "Muallakat", 30/310-312.

¹⁴⁸ Demircan, *Cahiliye Arapları*, 31.

¹⁴⁹ Demircan, *Cahiliye Arapları*, 20.

ilgili ifadeleri belirttiklerini açıklamıştık. Kimileri bazı isimleri çıkarıp onların yerine farklı isimleri koymuştur. Bu konuda muhtelif fikirler ön plana çıkmaktadır.

Muallaka şairlerinin sayısı ve muallaka şiirlerinin hangileri olduğuyla ilgili ve beyitlerin kaç tane olduğuyla ilgili farklı fikirler mevcuttur. En-Nehhâs ve Zevzenî'nin görüşüne göre muallakaların sayısı yedi olup bunlar şu şekildedir: İmruü'l-Kays b. Hucr, Tarafe b. Abd, Züheyr b. Ebû Sülma, Lebîd b. Rebîa, Amr b. Külsûm, Antere b. Şeddâd, Hâris b. Hillize.¹⁵⁰ Ebû Zeyd el-Kureşî'nin görüşüne göre muallakaların sayısı sekiz olup şu şekildedir: İmruü'l-Kays b. Hucr, Züheyr b. Ebû Sülma, Nâbiga ez-Zübyanî, A'sâ, Lebîd b. Rebîa, Amr b. Külsûm, Tarafe b. Abd, Antere b. Şeddâd. Tebrîzi ve Şinkîti'nin görüşüne göre Nehhâs ve Zevzenî'nin benimsedikleri listeye şu üç isim de eklenerek muallakalar ona çıkarılmıştır. Bu kişiler şunlardır: A'sâ, Nâbiga, Abîd b. Ebras.¹⁵¹

Muallaka şairleri şiir ve edebiyat konusunda çok yetenekli kişilerdi. Bu şairler şiir yarışmalarına katılır ve orada şiirlerini insanlara sunarlardı. İnsanlar da şiirlerden etkilenirdi. O dönemde panayırklar düzenlenir, Mekke'ye farklı bölgelerden insanlar gelirdi. Bu durum şiirin insanlara sunulmasında, şiirin daha çok insana ulaşmasında, şiirin daha çok insan tarafından beğenilmesine imkân hazırlamıştır. Bu vesileyle bu şiirleri söyleyen şairler de ünlenmişlerdir.

Muallaka şairleri kısmında muallaka şairlerinin hayatlarını ve şiirleri ile ilgili özellikleri ele alacağız. Muallaka şairlerinin hayatları ve şiirleri ile ilgili özellikler şu şekildedir:

4.1.İmruü'l-Kays

Cahiliye Döneminin tanınmış şairidir. Milafi 500 yılı civarında Necd'de dünyaya gelmiştir.¹⁵² İmruü'l-Kays'ın gerçek ve asıl adı Hunduc b. Hucr b. el-Hâris Âkilü'l-Mürâr'dır¹⁵³ Hunduc b. Hucr b. el-Hâris Âkilü'l-Mürâr, "İmruü'l-Kays" lakabını sonradan almıştır ve İmruü'l-Kays ise 'zorlukların adamı' anlamına gelmektedir.¹⁵⁴

¹⁵⁰ Mehmet Yalar, "Arap Şiiri", 319.

¹⁵¹ Mehmet Yalar, "Arap Şiiri", 319-320.

¹⁵² Hanna el-Fâhuri, *el-Câmi' Fî Târihi Edebi'l-Arabi* (Beirut: Dâru'l-Ceyl, 1986), 66.

¹⁵³ Ahmet Savran, "İmruü'l-Kays b. Hucr", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000), 22/237-238.

¹⁵⁴ Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 33.

Aynı zamanda İmruü'l-Kays'ın lakabı, “şiddet adamı”, “Tanrı Kays'ın kulu”, “Kaysoğulları kabilesinden bir kişi” anlamlarına da gelmektedir. İmruü'l-Kays'ın başka lakapları da mevcuttur. Bizans kralının hediye ettiği zehirli gömleğin etkisiyle İmruü'l-Kays'ın vücudunu yara ve çibanlar kapladığından “zü'l-kurûh” (yaralı adam) ve babasının intikamını almak için yardım istemek üzere kabile kabile, ülke ülke, mekân mekân dolaşması ya da serseri bir hayat yaşamasından mütevellid “el-melikü'd-dillîl” (şaşkın/sapkın kral) lakaplarını da almıştır.¹⁵⁵

İmruü'l-Kays'ın soyu Kâhtanilere dayanmaktadır. Kabilesinin Yemâme bölgesinde “Muşakkar” denilen yerde hayat sürdüğü veya Himyerîler zamanında Hadramut'a yerleştiği bilinmektedir. İmruü'l-Kays'ın babası Beni Esed ve Gatafan kabilelerinin başıydı. İmruü'l-Kays İslâmiyet öncesinde Arapların tarihinde önemli kahramanlar olarak görülen Kuleyb ve şair el-Muhel-hil'in yeğenidir.

İmruü'l-Kays'ın hayatı hakkında günümüze kadar ulaşan ve edinilen bilgiler ikinci yüzyılda yaşayan Kûfeli alimlerin rivayetlerine dayanır. İmruü'l-Kays babasının sarayında çeşitli konular hakkında bilgi sahibi olmuş ve bu konularda kendini geliştirme imkânı bulmuştur. Onun öğrenerek kendini yetiştirdiği konulardan bazıları şunlardır: binicilik, ok atma ve savaş.

Az önce yukarıda da zikrettiğimiz üzere İmruü'l-Kays, Arap edebiyatında çok önemli bir yeri olan ve insanlar tarafından tanınan dayısı el-Muhel-hil b. Rebia'dan dersler almıştır ve aldığı bu dersler sayesinde şiirde yüksek mertebelere ve konumlara gelmiştir.

İmruü'l-Kays'ın annesi de Tağliboğulları kabilesine mensuptu. Annesinin adı Rebia'dır. İmruü'l-Kays Esedoğulları kabilesinin başında bulunmakta idi. Esedoğulları kabilesinin başındayken bu kabilenin kadınlarına şiirlerle sataşmaya çalışıyordu. Bu durumu öğrenen İmruü'l-Kays'ın babası kendisini bu konu hakkında ciddi bir şekilde uyardı. Fakat İmruü'l-Kays bu uyarıları dikkate almayarak aynı şeyleri yapmaya devam etti. Bu durum üzerine sinirlenen ve bu durumdan hiç de memnun olmayan babası âzatlısını yanına çağırarak oğlunu öldürmesini ve öldürdükten sonra da gözlerini kendisine getirmesini emretti. Fakat İmruü'l-Kays'ın babasının kölesi, İmruü'l-Kays'a kıyamayıp onu öldüremedi. Bunun yerine bir ceylanı öldürdü ve ceylanın gözlerini İmruü'l-Kays'ın babasına götürdü. Âzatlı, ceylanın gözlerini Hucr'e götürdüğü zaman onun çok pişman olduğunu gördü. Bu

¹⁵⁵ Savran, “İmruü'l-Kays b. Hucr, 22/237-238.

durum üzerine âzatlı onu öldürmediğini söyledi. Fakat İmruü'l-Kays yaptıklarından vazgeçmedi ve yaptığı şeyleri yine yapmaya devam etti. Bunun üzerine babası daha fazla dayanamayarak İmruü'l-Kays'ı kabilesinden kovdu.

Daha sonraki zamanlarda İmruü'l-Kays farklı oymaklardan gelip kendisine katılan kişilerle beraber farklı kabilelere saldırıp ganimetler elde etmeye çalıştı. Kendisine katılan kişiler Kelb, Bekr ve Tay gibi gruplara mensuplardı. İmruü'l-Kays ve kendisine katılan kişiler kabilelere saldırılar yapıp elde ettikleri ganimetler ile zevk ve eğlenceyle dolu bir hayat yaşamaya çalışıyorlardı. İmruü'l-Kays ve beraberindekiler bunu yaparlarken Esedoğulları kabilesinde isyan çıkmış ve çıkan bu isyan sonucunda babası ölmüştür. İmruü'l-Kays bu haberi Yemen'de iken almıştır. Yemen'de yaşadığı sırada içki ve kumar meclisindeyken Beni Esed kabilesinin babasına karşı ayaklanıp babasının katledildiği haberini alır. Haberi getiren elçiye de herhangi bir karşılık vermeden oyununa devam eder. Oyun bittikten sonra da babasının katledilmesiyle ilgili tüm ayrıntıları dinler. Sonra arkadaşlarına dönüp şöyle seslenir: "...Babam, ben delikanlı çağımdayken beni evden kovdu, şimdi de bu yaşımda kanının yükünü benim omuzlarıma yüklüyor. Fakat bugün içeceğiz. Bugün ayık durmayacağız, yarın sarhoş olmayacağız. Bugün şarap içelim, yarın görev başına dönelim."¹⁵⁶

Daha sonra İmruü'l-Kays babasının intikamını almaya yemin etti. Esedoğulları İmruü'l-Kays'ın bu yeminini duyduktan sonra korkuya kapılıp bir barış heyeti gönderdi. Fakat İmruü'l-Kays gelen barış heyetini siyah sarık ile karşıladı. Bunun sebebi siyah sarık o devirlerde intikam nişanesiydi. İmruü'l-Kays Esedoğullarını mağlup etmek amacıyla bazı kabilelerden destek ve kuvvet aldı. Onun destek ve kuvvet aldığı bu kabileler Bekr ve Tağlib kabileleri idi. Böylece İmruü'l-Kays bu destekler sayesinde Esedoğulları kabilesini mağlûp etti. Fakat İmruü'l-Kays'ın elde ettiği bu galibiyet onu tatmin etmedi. Çünkü o Esedoğulları kabilesinden hiçbir kimsenin sağ kalmasını istemiyordu. Ama İmruü'l-Kays'ın bu isteğine ortakları daha fazla yanaşmadı ve İmruü'l-Kays'ı bu davadan vazgeçirmeye çalışarak ona daha fazla yardım etmeyi reddettiler. Fakat İmruü'l-Kays bu davasından ve amacından vazgeçmedi ve bunun için destek aramaya devam etti. Aradığı bu desteği de nihayetinde buldu. Bulduğu bu yardım Himyer kralının ve diğer bazı kabilelerin yardım kuvvetleriydi. Bu kuvvetler sayesinde İmruü'l-Kays Esedoğullarını yenilgiye

¹⁵⁶ Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 33.

uğrattı. Tabi ki bu yenilgiye uğratma sonucunda da Hire hükümdarı bu durum üzerine Esedoğullarına yardımcı kuvvet gönderdi. Bu olay üzerine İmruü'l-Kays bu kuvvetlerle başa çıkamayacağını anladı ve Teyma emirine sığındı.

Semev'el, İmruü'l-Kays'a, Gassânî Meliki olan Hâris b. Cebele'nin kendisine yardım edebileceğini söyledi. Hâris'in yanına giden İmruü'l-Kays, onun aracılığı ile Bizans İmparatoru Iustinianos'tan yardım almak üzere İstanbul'a hareket etti. Iustinianos, imparatorluğunun sınırlarını tehdit eden Berberîler'le uğraştığı için İmruü'l-Kays'ın isteğini kabul etmedi ve Kays eli boş dönmek zorunda kaldı. Eli boş dönen İmruü'l-Kays, Ankara'da Elmadağ yakınlarına geldiğinde hastalandı ve kısa bir süre sonra -540 yılı civarında- öldü.

İmruü'l-Kays'ın hayatına kısa bir şekilde değindikten sonra şimdi de İmruü'l-Kays'ın şiirlerine değinmemiz, İmruü'l-Kays'ın şiirlerinde inanç ve ahlak ile ilgili değerler adlı çalışmamızın daha iyi bir şekilde anlaşılmasını sağlayacaktır.

İmruü'l-Kays'ın şiirleri, ikinci yüzyılın sonlarına doğru Kûfeli olan Ebû Amr eş-Şeybânî ve Hâlid b. Külsûm ile Basralı âlimlerden olan Asmaî ve Muhammed b. Habîb el-Bağdâdî tarafından derlenip toparlanmışlardır. Üçüncü yüzyılda İbnü's-Sikkî ve Sükkerî bu derlemelere dayanan iki tane metin kaleme almışlardır. İbnü'n-Nedîm, ayrıca Ebü'l-Abbas el-Ahvel'in yazmış olduğu bir metinden söz etmektedir. Şiirlerin doğruluğu üzerinde duran Asmaî, Ebû Amr b. Alâ'nın nakletmiş olduğu bazı şiirler dışında diğerlerinin Hammâd er-Râviye tarafından uydurulmuş olduğunu söyler. Bunun yanında İmruü'l-Kays lakabıyla anılan çok sayıda şair bulunduğundan bu lakap altında geçen şiirlerin kime ait olduğunu tespit etmek güç bir hâl almıştır. İbn Sellâm el-Cumahî'nin, Fuḥûlü's-şu'arâ' adlı eserinde diğer şairlerden pek çok şiir aktarırken İmruü'l-Kays'tan sadece iki şiir alması bu hususla ilgilidir. Şiirleri üzerindeki bu şüphelere rağmen İmruü'l-Kays büyük bir ün ve şöhrete sahip olmuştur. Bu ünü Basralı âlimlerin onu klasik kasideye ilk şeklini veren, kasideyi ilk uzatan, sevgilisinin göç ettiği yerlerde durup ağlayarak onun hissiyatını dile getiren ilk şair olarak nitelermelerinden kaynaklanmış olmalıdır. Hz. Muhammed'in İmruü'l-Kays'ın şairliğini takdir edip onun şairlerin öncüsü ve şairlerin bayraktarı olduğunu söylemesi, Hz. Ali'nin de şiirlerini beğenip övmesi İmruü'l-Kays'ın şöhretini daha da ziyadeleştirmiştir. İmruü'l-Kays'ın üstünlüğünü kabul edenler, onun bir beyitte birkaç teşbih kullanmasından ve pek çok temayı usta bir şekilde işlemesinden hayranlık duyarak söz etmişlerdir. İbn Sellâm el-Cumahî, Hz. Muhammed'in

dedeleri Abdülmüttalib ile Hişâm b. Abdümenâf zamanında şiiri ilk defa uzatıp kaside haline getiren şairin İmruü'l-Kays'ın dayısı Mühelhil b. Rebîa olduğunu aktarır. Bununla birlikte kaynakların çoğunda İmruü'l-Kays, klasik kaside formunu ilk defa ortaya koymuş olan, Arap şiirini belli kurallara bağlayan ve özellikle kafiye için esaslar koyan şair olarak tanıtılmaktadır. Yedi meşhur muallaka arasında ilk sırayı alan uzun kasidesinde kasideye iki kişiye hitapla başlaması, arkadaşlarını durdurup sevgilisinin göç ettiği yerde yok olmaya yüz tutmuş izler ve kalıntılar önünde kendisiyle birlikte ağlamaya davet etmesi İmruü'l-Kays'tan kalma bir gelenektir. Onun şiirlerinin ilk şekliyle korunduğu kesin değildir ve şüphe arz etmektedir. Şair sınıflandırmalarında genellikle ilk sırada yer almasına rağmen bazı hayranları ile Kûfeli âlimlerin çoğu A'sâ Meymûn b. Kays'ı, Hicazlılar ise Züheyr b. Ebû Sülmâ'yı ona tercih etmişler, Asmaî ve bir kısım Basralılar ise İmruü'l-Kays'ı Nâbiğa ez-Zübyânî'den daha da üstün saymışlardır.

İmruü'l-Kays'ın muallakası diğer muallakalarla birlikte Hüseyin b. Ahmed ez-Zevzenî, Hatîb et-Tebrîzî, İbnü'n-Nehhâs el-Halebî ve Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî gibi âlimler tarafından açıklanmış, bu şerhlerin Batı'da da neşirleri yapılmış ve ayrıca XVIII ve XIX. yüzyıllarda L. Warner, Sir William Jones, A. T. Hartmann, Theodor Nöldeke, Murkes ve Gandz gibi şarkiyatçı kişiler tarafından Latince, İngilizce, Fransızca, Almanca, İsveççe ve Rusça'ya tercüme edilmiştir. Muallakasının bu şerhlerdeki beyit sayısı yetmiş yedi ile seksen sekiz arasında değişmektedir. Şair, muallakasının baş tarafında aşk hâtıralarına dair hissiyatlarını dile getirmiş, amcasının kızı ve sevgilisi Fâtîma'ya olan hasretini ve onunla geçirdiği macerayı anlattıktan sonra kasidesini kaygılı bir gece, tehlikeli yolculuk, at, av, bulut ve sel tasvirleriyle tamamlamıştır.

İmruü'l-Kays'ın Muallakasının da yer aldığı divanı ilk defa 1837 yılında Baron Mac-Guckin de Slane ve 1870 yılında Wilhelm Ahlwardt tarafından neşredilmiş, Baron Mac-Guckin de Slane neşri daha sonra Mısır, İran ve Hindistan'da birçok kez basılmıştır. Divanın ilmî neşrini Hasan es-Sendûbî, Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim ve Hannâ el-Fâhûrî gerçekleştirmiştir. Bunların en mükemmeli 1399 beyit ihtiva eden Muhammed Ebü'l-Fazl'ın neşridir.¹⁵⁷

¹⁵⁷ Savran, "İmruü'l-Kays b. Hucr" 22/237-238.

4.2.Tarafe Bin el-Abd

Muallaka şairlerinden birisi de Tarafe bin el-Abd'dır. Asıl adı "Amr bin el-Abd" olmasına karşın "Tarafe" lakabıyla ön plana çıkmıştır. Babası Abd b. Sufyân'dır ve künyesi Ebû İshak'tır.¹⁵⁸ Yemâme ile Bahreyn arasında bir yere yerleşen Sa'lebe b. Bekir b. Tağlib b. Vâil kabilesinden olup şeceresi Araplar'ın büyük dedesi Adnân'a kadar çıkmaktadır. Annesi Verde bint Katâde, kardeşleri Ma'bed ile Hâlid'dir. Kız kardeşi Hırnık, dayısı Mütelemmis, amcası Murakkış el-Asgar ve babasının amcası Murakkış el-Ekber de şairdir. Yirmi altı veya yirmi yaşında öldürüldüğü için "İbnü'l-işrîn" (yirmilerin oğlu) olarak da anılır. Babasını küçük yaşta kaybeden Tarafe b. el-Abd, mirasın bölüştürülmesinde kendi amcalarının annesine yaptıkları haksızlığa karşı çıkmış, onları tehdit etmekten çekinmemiş, bu nedenle söylediği hicviye şiiri, ilk şiiri olarak tanınmıştır.¹⁵⁹

Tarafe, şiir okunan bir ortamda büyür. Tarafe başına buyruk hareket etmesinden, eğlenceye ve içkiye karşı düşkünlüğünden dolayı kabilesi tarafından hoş görülmez ve dışlanır. Tarafe bir süre gurbette yaşamaya başlar. Bir süre sonra dayanamayarak geri döner ve kardeşi Mabed'in develerini güder. Fakat Tarafe, bu işi başaramamış ve develeri çaldırmıştır. Bunun üzerine kardeşi dahil tüm akrabalarının tepkisini çekmiştir.

Tarafe iki kabile arasında çıkan savaşlara katılıp ganimet elde eder. Savaşan bu kabileler Beni Bekr ve Beni Tağlib kabileleri idi.¹⁶⁰ Ganimet elde eden Tarafe bu ganimetleri arkadaşlarıyla eğlenerek harcar. Kabilesi arasında yine rahat edemeyen şair ikinci defa vatanını terkedip dayısı Mütelemmis ile birlikte Hîre Kralı olan Amr b. Hind'in sarayına gider. Kral onun şiirlerinden çok hoşlanır ve onu nedimleri (yardımcıları) arasına alır. Ardından Tarafe bir süre sarayda yaşar.

Tarafe trajik ölümüyle de bilinir. Kral kendisini hicveden Tarafe ile dayısı Mütelemmis'e birer mektup vererek ödüllendirilecekleri vaadiyle Bahreyn valisine gönderir. Ellere verilen mektuplar aslında onların ölüm fermanlarıdır. Bu mektuptan el-Mutelemmis şüphelenir. El-Mutelemmis bu mektubu okuma yazması olan bir kişiye okutur ve mektubu okutunca kendisinin öldürüleceğini anlar. Bu durumu öğrenince Şam'a kaçar. Fakat Tarafe ise daha farklı davranır. Tarafe ise

¹⁵⁸ Ebû Ubeydullah Muhammed b. İmran b. Musa el-Merzubânî, *Mu'camu's-Şu'arâ* (Beyrut: Dâru's-Sadr, 2005), 21.

¹⁵⁹ Emrullah İşler, "Tarafe b. Abd", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011), 40/14.

¹⁶⁰ Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 53.

kardeşinin ısrarına rağmen mektubu okuyan kişinin muhtemelen yalan söylediğini düşünerek mektubu da alıp Bahreyn valisine gider ve mektubu kendisine teslim eder. Bahreyn valisi mektubu okuyunca bu mektubun bir ölüm fermanı olduğunu görünce Tarafe vali tarafından infaz edilir. Tarafe 564 yıllarında öldürülmüştür. O yıllarda da 26 yaşındadır.

Tarafenin şiirsel özelliklerinden de bahsetmek yerinde olacaktır. Bu vesileyle Tarafe hakkında daha fazla bilgiye sahip olmuş olacağız. Tarafe belirttiğimiz üzere muallaka şairlerinden birisidir ve şiirleriyle ön plana çıkmıştır. Tarafe'nin şiir kalitesi hakkında önemli görüşler vardır. Abdülkâdir el-Bağdâdî'ye göre Tarafe, cahiliyye şairleri arasında şiir kalitesi bakımından İmruü'l-Kays'tan sonra ikinci sırada gelmektedir. ¹⁶¹ İbn Kuteybe onu “kasideyi en iyi söyleyen şair” şeklinde nitelendirmiştir. Asmaî, Tarafe'yi birinci tabaka şairlerden kabul eder. Lebîd'e, “Araplar'ın en iyi şairi kimdir?” diye sorulduğunda “şaşkın kral” (İmruü'l-Kays) demiş, “Sonra kim?” denildiğinde “yirmilik delikanlı” (Tarafe) cevabını vermiştir. Hassân'ın, “Araplar'ın en iyi şairi kimdir?” sorusuna cevabı ise “kabile olarak Hüzeyl, kaside olarak Tarafe'dir” şeklinde olmuştur. Benzer bir soruya Cerîr'in cevabı da Tarafe olmuştur. ¹⁶²

Tarafe'nin muallakası ve divanı hakkında da birtakım bilgileri öğrenmek yerinde olacaktır. Tarafe'nin en meşhur şiiri sayılan muallakası genelde 103 beyit olarak rivayet edildiğinden mütevellid diğer muallakalardan daha uzundur. Tarafe güçlü ve sağlam bir üsluba sahiptir. Tarafe on beyitten oluşan nesîb kısmında sevgilisinin, sonraki otuz beyitte devesinin tasvirini yapar. Daha sonra kendisinden, kabilesinden, içki meclislerinden, dilberlerden, ölümden, cimri ve cömert insan tiplerinden, amcasının oğlu olan Mâlik'in kendisine karşı yaptığı kötü davranışlarından ve nihayet güçlülüğü, atılganlığı ve yiğitliğinden bahseder. Tarafe'nin muallakasının Arapça metnini, şerhi ve Latince çevirisini ilk defa G. W. Freytag yayımlamıştır. Muallaka, İbn Keysan ve Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî tarafından şerhedilmiştir ve İbnü'l-Enbârî şerhini Osman Reşer neşretmiştir. Asmaî ve Ebû Ubeyde'nin rivayetlerine yapılan ilâvelerle oluşan divanı 814 beyit içerir, bunlardan 103 tanesini muallakası oluşturur. Divanı ilk defa Johann Jacob Reiske önemli bir giriş yazısı, Ebû Ca'fer en-Nehhâs'ın şerhi ve açıklamalı Latince tercümesiyle

¹⁶¹ İşler, “Tarafe b. Abd”, 40/14.

¹⁶² İşler, “Tarafe b. Abd”, 40/14.

birlikte yayımlamıştır. Divan aynı zamanda şerhsiz olarak da basılmıştır. W. Ahlwardt Nâbiga ez-Zübyânî, Antere, Züheyr b. Ebû Sülmâ, Alkame b. Abede ve İmrüü'-l-Kays'ın divanlarıyla birlikte Tarafe'nin divanını el-İkdü's-semîn fi devâvîni's-su'arâ'i's-sitteti'l-câhiliyyîn başlığı altında neşretmiştir. Bu divan A'lem eş-Şentemerî'nin şerhiyle de yayımlanmış ve daha sonra bu şerh M. Seligsohn'un Fransızca çevirisiyle birlikte tekrar neşredilme imkânı bulmuştur. Ayrıca Ahmed b. Emîn eş-Şinkîti, İbnü's-Sikkît ve A'lem eş-Şentemerî'nin şerhlerine dayanarak ve İbnü's-Sikkît'in tertib sırasını temel alarak Tarafe'nin divanını yayımlamıştır. Divanın son neşirlerinden biri Dürriyye el-Hatîb ve Lutfî es-Sakkâl'e ait olup eserin bundan başka pek çok baskısı da bulunmaktadır.¹⁶³

4.3. Antara Bin Şeddad

Muallaka şairlerinden bir diğeri de Antara Bin Şeddad'dır. Antara Bin Şeddad'ın muallakasından, muallakasındaki inanç ve ahlak ile ilgili değerlerden bahsetmeden önce kendisinin hayatı hakkında bilgi edinmemiz muallakasını daha iyi bir şekilde anlamamıza yardımcı olacaktır.

Antara bir cariye'nin çocuğudur ve bu cariye de Habeşistanlı olduğu için Antara köle muamelesi görür. Babası Necid'de oturan Abs kabilesinin ileri gelenlerinden Şeddâd (veya Amr), annesi ise Zebîbe adlı Habeşli bir câriyedir. Şeddâd'ın onun dedesi veya amcası olduğu da söylenen bilgiler arasındadır. Onun alt dudağı yarık olduğundan mütevellid "Anteretü'l-felhâ" diye de anılan bu şair, annesi câriye olduğu için, zamanının anlayışına göre köle sayılmakta, bu sebeple de küçük yaşta beri sevdiği amcasının kızı Able ile evlenmesi uygun görülmemekteydi.

Antere kölelikten kurtulup sevgilisine kavuşmak için bazı başarılar göstermek zorunda kalmıştı. Nitekim belli bir dönemden sonra güzel şiirler söylemeye ve ata çok iyi binmeye başlayan Antere'ye, Abs kabilesinin bazı Arap kabilelerinin hücumuna uğrayıp yağmalanması ve bu arada sevgilisi Able'nin de kaçırılması, cesaretini ispat etmek için iyi bir vesile oldu. Antere düşmanın üzerine atılıp kahramanca çarpıştı ve gasbedilen her şeyi geri aldı. Bu başarısından dolayı kabilesi onu özgürlüğüne kavuşturdu. Gösterdiği yiğitliğe rağmen yine de ona sevgilisini vermediklerine veya birçok güçlüğe katlandıktan sonra Able ile evlendiğine dair farklı rivayetler vardır.

¹⁶³ İşler, "Tarafe b. Abd", 40/14.

Câhiliyye Devrinde melez olmaları sebebiyle kendilerine “Ağribetü'l-Arab” (Arap kargaları) denilen ve kahramanlıklarıyla ün salan üç siyah köleden biri olan Antere, Abs kabilesinin hem şairi hem de cesur, atılgan, güzel huylu, hoşsohbet, zulme boyun eğmeyen savaşçısı olarak tanınmıştır. Benî Abs ile Benî Zübyân toplulukları arasında cereyan eden Dâhis ve Gabrâ Savaşı'nda büyük kahramanlıklar göstermiş, meşhur muallakasını da bu savaştan sonra söylemiştir. Muallakasını, annesinin siyahlığı ile alay eden ve kendisinin şiir söylemeyi bilmediğini iddia eden birine karşı şairliğini ispat etmek maksadıyla inşad ettiği de rivayet edilen bilgiler arasındadır. Bu yiğit şair, ilerlemiş yaşına rağmen kendi kabilesi ile Tay kabilesi arasında çıkan bir savaşa katılmış ve savaş sırasında öldürülmüştür.¹⁶⁴

Muallaka şairlerinden Antara, dönemin etkili şairlerindedir. Arap edebiyat tarihinde önemli bir yere sahiptir. Arap halk kültüründe Antara iyi bir şair ve atlı özelliğiyle ‘Antar Hikayesi’ adıyla efsaneleştirilmiştir. Öte yandan Antara'nın hayatı, bazı tayatro oyunlarına ve sinema filmlerine dahi konu olmuştur. Onun şiirinden Hz. Muhammed'e (s.a.v) okununca “Bunları söyleyen şairi tanımak isterdim” dediği de rivayet edilir.¹⁶⁵ Antere'ye isnat edilen ve A'lem eş-Şentemerî'nin rivayeti, Batalyevsî'nin bazı ilâveleriyle son şeklini alan bir divan günümüze kadar gelmiş bulunmaktadır. Ancak buradaki şiirlerin bir kısmının mevsukiyetinden şüphe edilmiştir. Antere'nin divanı gerek müstakil olarak gerekse de şerhleriyle birlikte muhtelif tarihlerde yayımlanmıştır. Ayrıca Abdülmün'im Şelebî ile İbrâhim el-Ebyârî de bu divanı neşretmişlerdir. Muhammed Saîd Mevlevî ise eserin altı nüshasına dayanarak eleştiri de barındıran neşrini yapmıştır. Divandan yapılan seçmeler başka dillere de tercüme edilmiştir.¹⁶⁶

4.4. Züheyr Bin Ebû Sül mâ

Muallaka şairlerinden bir diğeri de hiç şüphesiz ki Züheyr bin Ebû Sül mâ'dır. Züheyr'in İslâm'ın ortaya çıktığı bir dönemde yaşadığı bilinmektedir. Milâttan sonra 520 yılı civarında Necid'de Kasîm bölgesinin kuzeybatısında bulunan Hâcir'de Abdullah b. Gatafân kabilesi içinde doğdu ve burada yaşadı. Züheyr ismi “zehr” (çiçek) veya “ezher”in (beyaz, parlak) ism-i tasgiri olmaktadır. Babası Ebû Sül mâ Rebîa tarafından Müzeyne kabilesine mensuptu. Annesi Gatafân'ın kollarından Benî

¹⁶⁴ Cemal Muhtar, “Antere”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991), 3/237.

¹⁶⁵ Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 75.

¹⁶⁶ Muhtar, “Tarafe b. Abd”, 3/237.

Mürre'ye mensuptu. Müzeyne, Benî Mürre ve Benî Abdullah b. Gatafân Necid'de, Medine'nin doğusuna düşen Hâcir'de yaşayan komşu kabilelerdi. Züheyr'in babası, Benî Mürre şairlerinden Beşâme b. Gadîr'in kız kardeşiyle evlenmişti ve onlarla birlikte yaşıyordu. Ganimet dağıtımına itiraz ederek kabilesinden ayrılan Züheyr şiirlerinin hiçbirinde Müzeyne'deki dedelerine ve ecdadına atıfta bulunmaz. Babasının erken yaşta ölmesi üzerine annesi şair Evs b. Hacer'le evlenince Züheyr ile kardeşleri Evs, Hansâ ve Sülmâ'yı dayıları Beşâme b. Gadîr korumasına aldı. Züheyr önce Muallağa'sının nesîb kısmında kendisine hitap ettiği Ümmü Evfâ ile evlendi, ondan olan çocukları küçük yaşta öldü. İkinci evliliğini yaptığı Benî Sühaym'dan Kebşe bint Ammâr'dan birer şair olan Kâ'b ile Büceyr ve nazar değmesi yüzünden genç yaşta attan düşerek ölen Sâlim ile Vebere adlı bir kızı oldu.¹⁶⁷

Dönemin bilinen şairi dayısı Beşame ile özel bir şiir ilişkisi vardı. Dayısı Beşama ölmeden önce herkese kendi malından, mülkünden birtakım paylar verir fakat Züheyr'e bir şey vermez. Züheyr, dayısına "Niçin bana bir şey bırakmıyorsun?" demesi üzerine dayısı ona: "Sana şiir becerimi miras olarak bırakıyorum." demiştir. Bunun üzerine Züheyr "Ben zaten şairim." dedi. Dayısı da "Hayır, herkes biliyor ki şiirlik bizim ailemizin bir mirasıdır ve ben bu mirası sana bırakıyorum." der.¹⁶⁸

Züheyr'in muallakasında da geçtiği gibi, Abs ve Zubyan kabileleri arasında devam eden kırk yıllık savaşı sonlandırmak için ölenlerin diyetini ödemeyi üstlenen arabulucular Herim bin Sinan ile onun amca oğlu Haris bin Avf'a, iyi kurgulanmış bir şiirsellikle methiyeler söylemiştir. Züheyr'in 609 yıllarında öldüğü söylenmektedir.

Mu'allaka şairleri arasında seçkin bir yere sahip olan Züheyr, İmru'ül-Kays ve Nâbîga ez-Zübyânî ile birlikte İslâmiyet öncesi dönemin üç büyük şairinden biri kabul edilir. Züheyr birinci tabaka şairlerinden olup aile bireyleri arasında da çok sayıda şair yetişmiştir. Babası Ebû Sülmâ, kız kardeşleri Sülmâ ile Hansâ, kardeşi Evs, oğulları Büceyr ile Kâ'b şairdi. Soyundan gelen şairlerin en ünlüsü Kaşîdetü'l-Bürde sahibi Kâ'b'dır. Onun oğlu Ukbe el-Mudarrab, bunun oğlu Avvâm ve Kâ'b'ın diğer bir torunu Amr b. Saîd de şairdi. Dayısı Beşâme b. Gadîr ile üvey babası Evs b. Hacer, Züheyr'in iyi bir şair olarak yetişmesinde önemli rol oynamış, kendisi de oğlu

¹⁶⁷ Süleyman Tülüçü, "Züheyr b. Ebû Sülmâ", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013), 44/540-542.

¹⁶⁸ Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 93.

Kâ'b ile şair Hutay'e'ye şiir sanatının inceliklerini öğretmiştir. Vezin ve kafiye aksaklıklarına rastlanmayan şiirlerinde kusursuz ve berrak bir dil kullanmış, veciz ve sağlam bir üslûba sahip olmuştur. Tavîl, vâfir ve basît bahirlerinde başta medih olmak üzere fahr, tasvir ve hiciv türlerinde şiirler yazmıştır. Şiirleri ciddi, hikmetli ve eğitici, şiirlerinin bir kısmı darbimesel haline gelmiştir. Her şiirini ince bir eleştiri süzgecinden geçirerek yazar, bazan şiirlerini tamamlaması bir yıl gibi uzun zaman alırdı. Bu tür şiirleri “havliyyâtü/munaqqahıyyâtü/munaqqahâtü Züheyr” (Züheyr'in yıllıkları) diye anılmış ve uzun süre devam eden şeyler için darbimesel gibi kullanılmıştır ve insanların ağızlarında günlük hayatta sıkça kullanılan bir darbimesel olmuştur. Özellikle şiirlerinin çoğu Herim b. Sinân hakkında olan methiyeleriyle temayüz etmiştir. Övdüğü kişileri abartı ve yalana başvurmadan gerçek sıfatlarıyla över, asılsız övgülerden uzak durur, intihal yapmaktan, garîb kelimeler kullanmaktan da uzak dururdu. Bu hususlarda gösterdiği titizlik sebebiyle Hz. Ömer tarafından takdir edilmiştir. Ayrıca Hz. Ebû Bekir, Osman ve Muâviye de kendisini takdir edenlerdendir. Hutay'e, İbn Ahmer ve Cerîr b. Atıyye gibi şairler Züheyr'i en büyük Arap şairi kabul etmişlerdir.¹⁶⁹

4.5. Lebid Bin Rebia

Muallaka şairlerinden bir diğeri de Lebid bin Rebîa'dır. Necid'in Hicaz'a yakın bölgelerinde doğduğu rivayet edilir.¹⁷⁰ Genç yaşta kabilesi adına Hîre Hükümdarı Nu'mân b. Münzir'e gönderilen elçi heyeti içinde yer almasından hareketle 550-570 yılları arasında doğduğu tahmin edilmektedir. Lebid'in soyu Benî Âmir, Benî Kilâb ve Benî Ca'fer kabilelerine dayanır. Benî Ca'fer'in ileri gelenlerinden olan babası Rebîa cömertliği sebebiyle “Rebîu'l-mukturîn” (fakirlerin baharı) adını almıştı. Rebîa, Benî Ca'fer kabilesiyle Benî Esed arasındaki Yevmü Zî-alâk denilen savaşta ölmüştü. Lebid genç yaşta şiir yeteneğini kanıtladı. Nu'mân b. Münzir'e elçi olarak gittiğinde okuduğu şiirle hükümdarı ve hükümdarın yanındakileri etkiledi. Nu'mân'ı, kabilesi Benî Âmir aleyhine tahrik etmiş olan şair Rebî' b. Ziyâd'a yönelttiği eleştirisiyle hükümdarın görüşlerinin kabilesi lehine değişmesini sağladı.

Hz. Muhammed'in kalplerini İslâmiyete ısındırmak amacıyla zekât verdiği kimseler (müellefe-i kulûb) arasında bulunan Lebid b. Rebia, kuvvetli görüşe göre

¹⁶⁹ Tülücü, “Züheyr b. Ebû Sülmâ”, 44/542.

¹⁷⁰ Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 109.

631 yılında müslüman olmuştur. Daha sonra gittiği Kûfe şehrini kuranlar arasında yer aldı ve oğullarıyla birlikte buraya yerleşti. Uzun bir ömür sürdüğü rivayet edilen Lebîd 660 veya 661 yılında Kûfe’de vefat etti ve Benî Ca’fer b. Kilâb sahrasına defnedildi. İmam Şâfiî’nin “büyük bir şair”, Zürrümme ile Nâbiga ez-Zübyânî’nin “Araplar’ın veya kabilesi Hevâzin’in en büyük şairi” şeklinde nitelediği Lebîd, kendisini İmruül-Kays b. Hucr ve Tarafe b. Abd’den sonra üçüncü şair olarak görür. Cumahî onu üçüncü tabaka cahiliyye şairlerinden saymaktadır.¹⁷¹

İbn Sa’d, İbn Kuteybe ve İbn Hallikân gibi eski müellifler Lebîd’in müslüman olduktan sonra şiir söylemediğini kaydetmişlerse de Brockelmann, Ömer Ferruh ve diğer bazı çağdaş araştırmacılar, şiirlerindeki İslâmî motiflere dayanarak onun müslüman olduktan sonra da az miktarda şiir söylediğini ileri sürmektedirler. Hz. Peygamber, Lebîd’in, “İyi biliniz ki Allah’tan başka her şey bâtıldır, her nimet de şüphesiz zevâle mahkûmdur” beytini takdir ederek, “Hiçbir şairin ağızından bundan daha doğru bir söz çıkmadı.” demiştir. Lebîd’in şiirlerinin çoğu fahriye türünde olup bunlarda yabancı kelimelerle örülmüş sert bir üslûp hâkimdir. Kendisini, kabilesini, atalarını ve ailesini yiğitlik ve cömertlikle övdüğü bu şiirlerinde devesine, çöle ve çöl hayvanlarına, içki ve av tasvirlerine yer vermiştir. Müslüman olduktan sonra yazdığı şiirlerde İslâm’ın ve Kur’an’ın etkisiyle üslûbunun yumuşadığı ve takvâ, sâlih amel, ölüm, âhîret hazırlığı, dünyanın fâniliği gibi konular ve hikemiyat ağırlıklı temaları işlediği görülmektedir. Yıldırım isabeti sonucunda ölen kardeşi Erbed için yazmış olduğu mersiye kendisinin en güzel şiirlerinden bir tanesi sayılmaktadır.

Muallaka şairleri arasında yegâne müslüman şair olan Lebîd’in belli bir olay veya sebebe bağlı olarak değil kendi duygularını dile getirmek amacıyla nazmettiği muallakası, Theodor Nöldeke’ye göre bedevî şairlerin şiirleri arasında en güzel olanlarından bir tanesidir. Muallakasının ilk bölümü olan nesîb kısmında eski konaklama yerlerinin tasvirine geniş bir şekilde yer verilmiş, aşk teması ikinci planda ele alınmıştır.

Av sahneleri ve işret âlemleri tasviriyle devam eden kaside, kabile büyüklerinin övgüleri ve kendi cömertliğiyle övündüğü kısım ile sona erer. Kâmil bahrinde yazılmış seksen sekiz veya seksen dokuz beyitlik kaside diğer muallakalarla birlikte muallaka şerhlerinin hepsinde yer almaktadır. Ebû Bekir İbnü’l-Enbârî, Ebû

¹⁷¹ Süleyman Tülücü, “Lebid b. Rebia”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003), 27/121-122.

Ca'fer en-Nehhâs, Hüseyin b. Ahmed ez-Zevzenî ve Hatîb et-Tebrîzî'ye ait bu şerhler en önemli olanlardır. Almanca, İngilizce, Fransızca, İspanyolca, Türkçe, Farsça ve Urduca gibi birçok dile çevrilen muallakanın müstakil veya diğer muallakalarla birlikte çok sayıda baskısı da yapılmıştır.

Lebîd'in divanı Ebû Amr eş-Şeybânî, Asmaî, İbnü's-Sikkît, Ebü'l-Hasan Ali b. Abdullah et-Tûsî, Muhammed b. Habîb ve Sükkerî gibi âlimler tarafından şerhedilmişse de bunlardan sadece Tûsî'nin şerhi eksik olarak zamanımıza nakledilmiştir. Lebîd'in divanı Yûsuf Ziyâeddin el-Hâlidî, A. Huber - Brockelmann ve Tûsî'nin şerhiyle birlikte İhsan Abbas tarafından, ayrıca 1966 yılında Beyrut'ta neşredilmiştir.

Şairin hayatı, edebî şahsiyeti ve şiirleri üzerinde birçok çalışma yapılmıştır ve yapılan bu çalışmaların önemlileri şunlardır: William J. M. Sloane, *The Poet Labid. His Life, Times, and Fragmentary Writings*; Yahyâ el-Cübûrî, *Lebîd b. Rebî'a el-Âmirî*; Zekerîyyâ Abdurrahman Sıyâm, *Şi'ru Lebîd b. Rebî'a beyne câhiliyyetihî ve İslâmihî*; Müchid Cîcân ed-Düleymî, *el-Cümletü'l-'Arabiyye fi Dîvânı Lebîd*; İbrâhim Abdülbârî, *el-Mu'cemü'l-lugavî li-Dîvânı Lebîd*; Hâmid b. Cebr, *Lebîd b. Rebî'a hayatühû ve şî'ruh*; Emel bint Abdullah et-Tuaymî, *Lebîd şa'iren muhâdramen*, Hasan M. Ca'fer Nûreddin, *Lebîd b. Rebî'a el-Âmirî, hayatühû ve şî'ruh*, Şefik Abdürrâzık Ebû Sa'de, *Eşerü'l-İslâm fi şî'ri Lebîd b. Rebî'a*.¹⁷²

4.6. Amr Bin Külsûm

Irak topraklarında bulunan Tağlib kabilesinin Cüşem koluna mensuptur. Babası Araplar'ın tanınmış süvarilerinden Külsûm b. Mâlik, annesi ise Arap şairlerinden Mühelhil b. Rebîa'nın kızı olan Leylâ'dır. Kaynaklardan ortak bir şekilde aktarıldığına göre daha on beş yaşında iken kabile reisi olan Amr Arap yarımadası, Şam, Irak ve Necid'de dolaştı. Bulduğu bölgelerde gösterdiği cesaret ve kahramanlıklarla tanındı. Bu sebeple, "Amr b. Külsûm'den daha atılgan" (أفتك من عمرو بن كلثوم) sözü Araplar arasında çokça kullanılan bir darbimesel haline geldi. Yine Amr'ın Hire Meliki Amr b. Hind'in katili olduğu da aktarılır.¹⁷³

Son derece gururlu olan Amr'ın Hîre Hükümdarı Amr b. Hind'i öldürdüğü de bilinmektedir. Rivayete göre bu olay şöyle cereyan etmiştir: Amr b. Külsûm, Bekr ve

¹⁷² Tülücü, "Lebid b. Rebia, 27/122.

¹⁷³ İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve 'ş-Şu'arâ* (Kahire, Daru'l-Maarif, 1958), 97.

Taglib kabileleri arasındaki bir anlaşmazlığın çözüme kavuşturulması için Hîre Hükümdarı Amr b. Hind'i ziyarete gelmiş, bu münasebetle irşad ettiği bir kasidesinde şair, hükümdara Bekr kabilesine yakınlık göstermekten sakınmasını tavsiye etmiş, hatta bu hususta tehditkâr bir ifade kullanmıştır. Buna kızan Amr b. Hind, kendisine arzedilen meselede Bekr kabilesi lehinde hüküm vermişti. Amr b. Külsûm ve beraberindekiler, bu ziyaretten kızgın ayrılmışlardı.

Amr b. Hind bir ara şaire haber göndererek annesi Leylâ'nın kendi annesini ziyaret etmesini istedi. Leylâ ziyarete gitti, fakat hükümdarın maksadı, şairin annesini kendi annesine hizmet ettirmek ve böylece onların gururunu kırmaktı. Leylâ bunu yapmadı. Bu yüzden çıkan tartışma üzerine hükümdar adamlarını çağırdı. Bunu işiten Amr b. Külsûm koşup geldi ve asılı duran bir kılıçla Amr b. Hind'in kafasını kesti. Amr bin Külsûm yaklaşık 584 yılında Suriye'de vefat etmiştir.¹⁷⁴

Amr b. Külsûm'ün hayatından bahsettikten sonra şimdi de kendisinin şiirlerinin özellikleri, yapısı ve içerikleri hakkında bilgiler vereceğiz. Amr bin Külsûm'un Hire hükümdarının yanında okuduğu kasidesi daha sonradan muallaka arasına alınacaktır. Daha sonra muallakat arasına alınacak olan bu kasidenin ilk bölümünü, Amr b. Hind'i ziyarete geldiği zaman onun huzurunda okuduğu söylenmektedir. Kasidenin ikinci kısmını ise şair, Hîre melikini öldürdükten sonra tamamlamıştır.

Diğer rivayetler de dikkate alındığında, vâfir bahrindeki bu ünlü kasidenin farklı vesilelerle tamamlandığı anlaşılır. Akıcı, sade ve külfetten uzak bir dille yazılmış olan kasidede tabiat tasvirlerinden daha çok fahr ve hamâset unsurları ağırlıktadır.

150 yıl yaşadığı söylenen Amr'ın muallakası folklorik bir değere de sahiptir: Câhiliye Arapları'nın dinî yaşayışları, gelenekleri, sanatları, raksları, kadınların putların etrafında dönmeleri, savaşa katılmaları, savaştaki atlar, çocukların ağaçtan yapılmış kılıçları ve toparla oynamaları gibi konular hakkında önemli bilgiler barındırmaktadır.

Muallakasının sonlarında yer alan bir beytinde şair, kabile halindeki develeri denizlerdeki gemilere benzetmekte ve Taglibîler'i denizlerin üstünü gemilerle doldurmuş olmalarıyla övmektedir. Dolayısıyla bu beyitte Câhiliyye Devri

¹⁷⁴ Muharrem Çelebi, "Amr b. Külsûm", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991), 3/85-86.

şairlerinde nâdir görülen deniz ve gemi tasvirlerinden biri yer almaktadır. Klasik tarzda sevgili anılırken, kabilesiyle birlikte obayı terk edince obadan artakalan izlerin tasviri ile kasideye başlandığı halde, Amr b. Külsûm kasidesine zafer sevincini kutlamak için şarap içmenin keyfini tasvirle başlamaktadır. Bu muallakanın günümüze ancak 104 ile 116 beyit arasında değişen bir kısmı ulaşmıştır.

İbn Keysân tarafından *Şerhu Mu'allakati 'Amr b. Külsûm* adıyla yapılan şerhi Kahire'de M. İbrâhim el-Bennâ tarafından neşre tabi tutulmuştur. Diğer şiirleri başta *el-Egâni* olmak üzere çeşitli eserlerde dağınık vaziyette bulunmaktadır. Ayrıca İbnü's-Sikkît'in düzenlemiş olduğu divanını F. Krenkow, Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki nüshasını temel alarak *el-Meşriq* mecmuasında yayımlamıştır. Amr'ın divanı O. Rescher tarafından Almanca'ya, muallakası da diğer muallakalarla birlikte veya müstakil bir şekilde çeşitli Batı dillerine tercüme edilmiştir.¹⁷⁵

4.7. Hâris Bin Hillize

Hayatından bahsedeceğimiz ve muallakasındaki inanç ve ahlak ile ilgili değerlere değineceğimiz bir diğer kişi Hâris bin Hillize olacaktır. Irak'ta bulunan Beni Bekr kabilesine ait "Yeşkur" denilen koluna mensuptur. İbn Sellâm'a göre câhiliyye şairlerinin altıncı tabakasından sayılır. Şiirlerinden sadece muallakası ile bazı beyit ve parçalar günümüze ulaşmıştır. Hakkında bilinenler, kaynakların birbirine yakın rivayetlerle naklettiği gibi Hîre Hükümdarı Amr b. Hind'in huzurunda kabilesini Tağlibliler'e karşı savunmasından ibarettir.¹⁷⁶

Benî Bekr kabilesinden temsilci olarak Amr bin Hind'in huzuruna çıkar. Amr bin Hind, Beni Bekr ile Beni Taglib kabileleri arasında yıllarca süren Besus savaşını sona erdiren anlaşmanın garantisini sağladığından iki kabile arasında yeniden başgösteren bir anlaşmazlığı çözmek üzere kendisine başvurulur. Beni Taglib kabilesinden temsilci olarak muallaka şairlerinden birisi olan Amr bin Külsûm katılmıştır. Bu toplantıda iki şairin muallakalarıyla atıştıkları rivayet edilir. Amr bin Hind'in bu görüşmede el-Haris'in muallakasından daha fazla etkilenecek anlaşmazlıkta Bekr kabilesinin lehine karar verdiği anlatılır. El-Hâris, muallakasını söylerken yüz yaşını geçtiği aktarılır. Diğer muallaka şairlerinin muallakaları dışında şiirleri de elimize ulaştığı halde, el-Hâris'in muallakası dışında ona nispet edilen

¹⁷⁵ Çelebi, "Amr b. Külsûm", 3/85-86.

¹⁷⁶ Nasuhi Ünal Karaaslan, "Hâris bin Hillize", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997), 16/196-197.

beyitler dışında elimizde başka şiiri yoktur. 570 ya da 580 yılında öldüğü rivayet edilir.¹⁷⁷

Klasik kaynaklar, İslâmî döneme, muallakası ile birlikte az miktarda şiiri nakledilenlerin en iyilerinden sayılan Hâris'in, muallakasını irticâlen söylediğini nakledilerse de son dönem âlimleri, eserin daha önce düşünülüp hazırlanmış olduğu düşüncesindedirler. Aslında onun kasidesi, edebiyat tenkitçilerinin yedi muallakaya dahil etme hususunda ihtilâf ettikleri kasideler arasındadır.

Theodor Nöldeke'ye göre muallakaları toplayan Hammâd er-Râviye, Hâris'in kabilesi Bekr'in âzatlısı olduğu için onların düşmanı Tağlib kabilesinin şairi Amr b. Külsûm'un muallakalar arasında görülen kasidesine karşı Bekroğulları'nı memnun etmek için Hâris'in bu kasidesini muallakâta dahil etmiştir. Kasidenin söylenişyle ilgili olarak anlatıldığına göre Bekr kabilesiyle Tağlib kabilesi, aralarındaki bir anlaşmazlığın çözümü için Hîre Hükümdarı Amr b. Hind'in yanına gitmişler, Tağlib kabilesini Amr b. Külsûm, Bekr kabilesini ise Nu'mân b. Herim temsil etmiştir. Ancak Hâris b. Hillize, Nu'mân'ın kabilesini temsilde ve Amr'a karşı müdafaada yetersiz kaldığını görünce kalkıp muallakasını okumuştur. Amr b. Hind, Hâris'i cüzzamlı olması sebebiyle perde arkasından dinlemiş, kaside bitince çok memnun olmuş, aradaki perdeyi kaldırarak Hâris'i yanına oturtmuş, ona tabağından yemek ikram etmiş ve neticede Hâris b. Hillize, Amr b. Hind'in Bekr kabilesinin lehinde hüküm vermesini sağlamıştır.

Hâris'in muallakasını söylerken 135 yaşlarında olduğu rivayet edilir. Hâris b. Hillize'nin muallakası, muhtelif şârihlere göre seksen bir ile seksen altı beyit arasında değişmektedir. Şair, klasik Arap kasidesinin yapısına uygun olarak muallakasına aşk ve sevdâ hâtıraları ile başlayıp devesini övdükten sonra kabilesinin kahramanlıklarını, Amr b. Hind'e bağlılıklarını anlatır ve Tağlib kabilesinin bu hükümdar tahta çıktığında ona itaat etmediğini, zorla itaat altına alındığını, ayrıca kendi kabilesinin Amr'ın babası ile iş birliği yaparak başka bir kabileyi mağlûp ettiklerini, böylece her zaman kral ailesinin yanında yer aldıklarını dile getirir. Muallaka, Eyyamu'l Arab'a dair bilgiler ve yer isimleriyle birçok ender ve garip kelimeler yanında ustaca kullanılmış edebî sanatlar ve ince tasvirler barındırması sebebiyle tarihî ve edebî değere sahiptir. Bundan dolayı edebiyat tenkitçilerinin takdirlerini kazanmıştır. Şair, oymağının kahramanlık ve erdemlerini mükemmel bir

¹⁷⁷ Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 151.

üslûpla ifade ettiği için fahriye konusunda darbimesel (efharu mine'l-Hâris b. Hillize) haline gelmiştir.¹⁷⁸

¹⁷⁸ Karaaslan, “Hâris bin Hillize”, 16/196-197.

İKİNCİ BÖLÜM

MUALLAKA ŞİİRLERİNDE İNANÇ VE AHLAK İLE İLGİLİ DEĞERLER

1. Muallaka Şiirlerinde İnanç İle İlgili Değerler

İnanç, genel anlamda bir düşünceye gönülden bağlı bulunma, birine duyulan güven, inanma duygusu, inanılan şey, öğretisi, Tanrı'ya, bir dine inanma, iman, itikat gibi anlamlara gelir. İnanç kavramından bahsedildiğinde akla ilk başta dini anlamı gelmektedir. Dolayısıyla bir "Tanrı" ya da bir "Kutsal" a inanmaya inanç denir. Daha önce de belirttiğimiz üzere aslında hiçbir şeye inanmamaya da inanç denir. Yani inanmak da inanmamak da birer inançtır. Dolayısıyla dünya üzerinde inançsız bir insan ya da bir toplumdaki bahsetmek mümkün değildir. Çünkü her insan ya da her toplum bir inanca sahiptir. Bu ister bir şeye inanmak olsun ister bir şeye inanmamak olsun. Bu durum fark etmez. Sonuç olarak iki durum da inanç meselesi ve inanç kavramı içerisine girmektedir.

Her insanda ya da toplumda nasıl ki inanç ya da inançlar varsa Cahiliyye Döneminde de inanç vardı. Bu inançlar Yahudilik, Hristiyanlık, Putperestlik, Haniflik gibi inançlardı. Fakat Putperestlik inancı diğer inançlardan daha da çoktu.¹⁷⁹ Hanif kelimesi Sâmi dillerinde kullanılan hem olumlu hem de olumsuz anlamlara sahip olan bir kelimedir. Kelimenin İbranice, Süryanice, Arapça ve Habeşçe kaynaklı olduğuyla ilgili görüşler mevcuttur.¹⁸⁰ Genel kabule göre Hz. Muhammed'in peygamberlik görevini açıkladığı sırada Mekke'li Arapların tamamına yakını müşrik olmakla birlikte orada yaşamakta olan ve kendilerine "hanif" denen, Allah'ın var olduğunu, bir olduğunu kabul eden, putlar adına kesilenleri yemeyen ve Allah'a ibadet etmenin bilincinde olan fakat nasıl ibadet edileceğini bilmeyen insanlar da vardı.¹⁸¹

Her toplumun; kendi inanç ile ilgili değerleri, ahlaki görüşleri, kültürel özellikleri, toplumun siyasi, sosyal ve ekonomik durumları, toplumun yaşadığı savaşlar ve çatışmalar da kendi eserlerine yansımaktadır. Her toplumda bu durumlar olduğu gibi cahiliyye döneminde de yaşanan siyasi, sosyal, ekonomik olaylar,

¹⁷⁹ Demircan, *Cahiliye Arapları*, 97.

¹⁸⁰ Cevâd Ali, *el-Mufasssal fî Tarihi'l-Arab Kable'l-İslâm* (Bağdat: 1413/1993), 6/543.

¹⁸¹ Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 6/449-451.

kabileler arasında yaşanan çatışmalar ve savaşlar da o toplumun eserlerine yansımaktadır. Burada eser derken akla sadece yazılı olan eserler gelmemelidir. Eser yazılı olduğu gibi sözlü bir şekilde de olabilir. Cahiliyye Dönemindeki birçok mevzu, eserler üzerine etki ettiği gibi o dönemin inançsal özellikleri de o dönemin eserleri üzerinde önemli izler bırakmıştır. Üzerinde iz bıraktığı eserlerin başında cahiliyye toplumunun şairleri ve edebiyatları gelmektedir.

Biz burada Cahiliyye Dönemindeki tüm eserleri ele almaktan ziyade muallakaları ele alacağız. Cahiliyye Döneminin inançsal özelliklerinin muallakalar üzerindeki etkisinden, muallakalarda inanç ile ilgili değerlerin ve konuların geçip geçmediğini araştırmaya çalışacağız.

Az önce de belirttiğimiz üzere Cahiliyye Döneminde birçok inanç mevcuttur. O dönemde en çok öne çıkan inanç Putperestlikti. Bunun yanında başka inançlar da yaygındı. Amacımız burada hak inanç ya da batıl inanç şeklinde bir ayrıma gitmek değildir. Bizim buradaki amacımız o dönemin önemli mevzularından biri olan muallaka şairlerinde inanç ile ilgili meselelerin geçip geçmediğini tespit etmek ve sunmaktır.

1.1.Ahret İnancı

Ahret sözlükte “son, sonra olan ve son gün” anlamlarına gelir. Ahiret, vefattan sonra gidileceği kabul edilen sozsuz (ebedi) yaşam veya alem olarak kullanılan bir kelimedir. Bir diğer tanımla ahiret, dünya hayatından sonra başlayıp ebediyen devam edecek olan ikinci hayattır. Ölümden sonra yeniden canlanma ile başlayıp ebediyete (sonsuz) kadar sürüp gidecek olan yaşama ahiret hayatı denir ve bu inanca da ahiret inancı denir.

Ahiret inancı Tanrı inancı olan tüm toplumlarda görülmektedir. Çünkü bir Tanrı'ya, yaratıcıya inanan kimse o yaratıcının sadece bu dünya hayatını yaratmadığını anlar, bununla beraber ahiret hayatını da yarattığını bilir ve bu bilinçle hareket eder.

Her toplumda ya da her inançta ahiret inancı olmayabilir. Bu durum o dinin inanç sistemi, Tanrı anlayışı, hayat anlayışı ile yakından ilgilidir. Örneğin semavi dinlerde ahiret inancı vardır. Çünkü bu dinlerde bir yaratıcının olduğu inancı mevcuttur. Bu dinlere ilahi dinler de denir. İlahi dinler “Allah'tan (yaratıcıdan) gelen dinler” olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla Tanrı inancı olan, Allah inancı olan

din ve inançlarda ahiret inancı ön plana çıkmaktadır. Zaten bu inançlara göre ahiret hayatı olmasaydı yaşamın da bir anlamı kalmazdı.

Ahirete inanmanın bireysel ve toplumsal anlamda birçok faydası vardır. Ahiret inancı sayesinde hayat daha anlamlı olur. Ahiret inancı sayesinde insanların hayata dair birtakım umutları olabilir ve insanlar hayattan umudunu kesmeyebilir. Ahirete inanan kimse bu dünya hayatının geçici bir yer olduğunun bilincinde olur. Aynı zamanda bu dünyada yapılan davranışlarının karşılığının ahirette verileceğine inanır. Bu durum da kişinin davranışlarını etkiler.

Ahiret inancı olan bir kişiyi düşünelim. Bu kişi hangi dine mensup olursa olsun. O dinde yerine getirilmesi gereken birtakım ritüeller bulunmaktadır. Kişi bu ritüelleri yerine getirdiği zaman ahirette bunun karşılığının kendisine verileceğine inanmaktadır. Ya da örneğin semavi dinlerde Tanrı'nın emirlerine uyan, yasakladığı şeylerden uzak duran kimseler ahirette bunun karşılığını olumlu anlamda alacaktır. İlahi dinlerde bunun karşılığı "cennet" olarak görülmektedir. Yine ilahi dinlerden örnek verecek olursak, ilahi dinlerde Tanrı'nın (Allah) emirlerine uymayan, Tanrı'nın yasakladıklarından uzak durmayan da bunun cezasını çekecektir. İlahi dinlerde bunun karşılığı olarak "cehennem" kabul edilmektedir. Bu durumları bilen din mensupları davranışlarına dikkat etmeye çalışır.

Bazı dinlerde ahirete inanmak, o dinde iman esasları olarak kabul edilmektedir. Örneğin İslam dininde imanın şartları vardır. Bu imanın şartları şunlardır: "Allah'a inanmak, meleklerle inanmak, peygamberlere inanmak, kitaplara inanmak, ahiret gününe inanmak, kaza ve kadere inanmak". Görüldüğü üzere İslâm dininde "ahirete inanmak" iman esasları arasında sayılmaktadır. İslâm dininde inanç esaslarının hepsi önemlidir. Tümüne inanmak gerekir. Birine inanmayan kimse küfre düşer. Örneğin İslâm dinine mensup bir kişi "İman esaslarının hepsine inanıyorum fakat sadece ahiret inancına inanmıyorum." derse küfre düşmüş olur. Bu durum sadece "ahirete iman" bağlamında değildir. Tüm iman esasları için geçerlidir. İslâm dininde ahireti inkâr eden kimsenin kâfir olacağı Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde zikredilmiştir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَىٰ رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي أَنْزَلَ
مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا

“Ey iman edenler! Allah’a, peygamberine, peygamberine indirdiği kitaba, iman edin. Allah’ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahirete gününü inkâr eden kimse iyice sapıtmıştır.”¹⁸²

Biz burada İslâm dininden örnek verdik. Diğer dinlerin çoğunda da ahiret inancı mevcuttur. İslâm’dan önceki dönemde, bazı insanlarda da ahiret inancı mevcuttu. Bunların başında Hanifler gelmekteydi.

Araştırmacıların bazıları cahiliyye Araplarında ahiret inancının olduğunu, bazıları ise cahiliyye Araplarında ahiret inancının olmadığını söylemişlerdir. Aynı zamanda günümüze ulaşan rivayetlerden yola çıkarak cahiliyye insanının ahiret inancıyla ilgili farklı görüşlere sahip olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸³ Cahiliyye Araplarında ahiret inancının olmadığını savunanlar bunu Kur’an’dan delil olarak gösterirler.¹⁸⁴ Yine başka ayetlerde de Arapların ahiret inancına sahip olmadıkları belirtilir.¹⁸⁵ Bununla birlikte Kur’an-ı Kerim’de cahiliyye Araplarının tamamının ahireti inkâr ettiklerine dair bilgi bulunmamaktadır.¹⁸⁶ Ahiret inancına sahip olmayanlar hakkında yine başka bir ayette bu dünyadan başka bir hayat olmadığına dair bir inancı benimsedikleri açıklanmıştır.¹⁸⁷ Ahiret inancına sahip olmayanların dehriyye gibi kişisel görüşler olarak tezahür ettiği söylenebilir.¹⁸⁸ Çünkü dehriyyede her şey zamana bağlıdır.¹⁸⁹ Dehriyelerde “Bizi öldüren ve dirilten zamandır.” anlayışı mevcuttu.¹⁹⁰ Arapların bir kısmında ahiret inancının olduğunu savunanlar da rivayetlerde anlatılanları dikkate alarak bu açıklamayı yaparlar.¹⁹¹ Yine Arapların ölen kişinin mezarının başına bineğini bırakmaları ve hayvan ölene kadar kendisine yiyecek ve içecek verilmemesi de ahiret inancının varlığına işaret eden durumlardan biri olduğu belirtilir.¹⁹²

Muallaka şiirlerinde “ahiret inancı” ile ilgili geçen beyitler şu şekildedir:

a) كَرِيمٌ يُرَوِّي نَفْسَهُ فِي حَيَاتِهِ
سَتَعْلَمُ إِنْ مُنَّا عَدَاً أَيْنَا الصَّدِي

¹⁸² Nisa 4/136.

¹⁸³ Demircan, *İnanç ve İbadetler*, 85.

¹⁸⁴ Bk. Yâsin 36/77-79.

¹⁸⁵ Bk. En’âm 6/29; Nahl 16/38; İsrâ 17/49.

¹⁸⁶ Çağrı, *Ahlâk ve İnsan İlişkileri*, 45.

¹⁸⁷ Bk. Câsiye 45/24.

¹⁸⁸ Demircan, *İnanç ve İbadetler*, 283.

¹⁸⁹ Demircan, *İnanç ve İbadetler*, 282.

¹⁹⁰ Yaşar Çelikkol, *İslam Öncesi Mekke* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013), 148.

¹⁹¹ Demircan, *İnanç ve İbadetler*, 85.

¹⁹² Demircan, *İnanç ve İbadetler*, 86.

Susuzluğumu hayattayken dindirecek kadar cömerdim ben
Öğreneceksin yarın öldüğümüz zaman hangimizin daha çok susamış
olduğunu¹⁹³

(Tarafe b. el-Abd)

Canlı hayatının son bulmasına ölüm denir. Ölüm hayatın zıddıdır. Ölüm kimine göre bir yok oluş, kimine göre yeni bir hayatın başlangıcıdır. Bu bakış açısı din ve inançlara göre de farklılık arz etmektedir. Bazı din ve inançlarda ölüm bir yok oluş olarak kabul edilirken, bazı din ve inançlarda ise ölüm yeni bir hayatın başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Ölümü bir yok oluş olmaktan uzak, yeni bir hayatın başlangıcı olarak kabul eden kimselerde, dinlerde ya da inançlarda ahiret inancı da mevcuttur. Daha önce de belirttiğimiz üzere Cahiliyye Dönemindeki Araplarda ahiret inancının olduğunu söyleyenler olduğu gibi ahiret inancının olmadığını söyleyenler de vardır. Fakat biz burada bu tartışmalara ve ayrımlara ayrıntılı bir şekilde girmekten ziyade ele aldığımız muallaka beyitlerinde inanç ve ahirete iman ile ilgili meselelerin geçip geçmediğini tespit etmekte ve sunmaktayız.

Cahiliyye edebiyatında genel olarak doğrudan ba's ve ahiretin varlığı veya yokluğu konusunda ifadeler yer almamakla birlikte dolaylı yollardan da bu inancın olduğu şiirlere yansımaktadır. Cahiliyye Döneminde ölünün kabri üzerinde deve kesme ve deveyi ölünün mezarı başında ölüme terk etme gibi uygulamaların arkasında, ölünün yeniden dirilip mahşer meydanında devesine binerek gideceği inancının olduğu aktarılmaktadır.¹⁹⁴ Bununla birlikte yeniden dirilme ve ahireti reddeden kitleler de mevcuttur.¹⁹⁵ Belirtmiş olduğumuz beyitte de Tarafe, ölüm ve ahiret üzerinde durmuştur. Tarafe “Öğreneceksin yarın öldüğümüz zaman hangimizin daha çok susamış olduğunu” derken aslında ahirete vurgu yaptığını söyleyebiliriz. Ahirette aslında kimin, gerçek anlamda ne olduğu, nasıl bir insan olduğu, gerçek yüzünün ne olduğu ortaya çıkacaktır. Tarafe burada kimin ne olduğunun öldükten sonraki hayatta meydana çıkacağını belirtiyor. Bu durum da Tarafe’de ölüm ve ahiret inancının varlığını gösteriyor.

¹⁹³ Ebu Abdillâh Zevzenî, *Şerhu'l-Muallakati's-Sab'a* (Beyrut: Dâru'l-Alemiyye, 1992), 61.; Mehmet Hakkı Suçin, *Yedi Askı Şiirleri* (İstanbul: Kırmızı Kedi, 2020), 67.

¹⁹⁴ Cevâd Ali, *el-Mufassal*, 6/129-135.

¹⁹⁵ Çağrııcı, *Ahlâk ve İnsan İlişkileri*, 46.

b) أرى العيشَ كُنْزاً ناقصاً كُلَّ لَيْلَةٍ
وَمَا تَنْقُصِ الأَيَّامُ وَالذَّهْرُ يَنْقُصُ

Görüyorum ki her gece eksilen bir hazinedir hayat

Ve tükenektir er geç zamanın eksilttikleri¹⁹⁶

(Tarafe b. el-Abd)

Bazı din ve inançlara göre dünya hayatı bir son olmasa da çoğu din ve inançlara göre dünya hayatı bir gün son bulacaktır. Kişinin ölümü ile birlikte ölen kişi için dünya hayatı son bulmaktadır. Bazı din ve inançlarda reankarnasyon, yani öldükten sonra başka bir bedende tekrar dünyaya gelme inancı vardır. Biz burada bu inançların doğruluğundan ya da yanlışlığından, hak ya da batıl bir inanç olmasından bahsetmiyoruz. Bizim burada anlatmak istediğimiz şey kimi din ve inançlara göre dünya hayatının sonu vardır, kimi din ve inançlara göre ise dünya hayatının sonu yoktur. Fakat burada bir gerçek vardır ki ölen kişi için dünya hayatı o anda bitmiş oluyor.

Dünya hayatı geçici bir yerdir. Bu dünyada her insanın belirli sürede bir ömrü vardır. Ahiret inancı olan dinlerde dünya hayatı son bulduktan sonra asıl hayat olan ahiret hayatı başlamaktadır. Ahiret inancı olan dinlerde bu dünyaya gelmemizin amaç ya da amaçları vardır. Bu amaçların başında ahirete hazırlık yapmak gelmektedir.

Tarafe'nin muallakasındaki beyitte de dikkat edildiğinde Tarafe'nin bu konu üzerinde durduğu görülmektedir. Biz burada Tarafe'nin inancını sorgulamaktan ziyade Tarafe'nin muallakasında "ahiret" ya da "ahiret inancı" üzerinde durup durmadığını ve bu meselelerin geçip geçmediğini tespit etmekteyiz.

Beyitte Tarafe, dünya hayatının bir hazine olduğunun farkındadır. Gerçek anlamda da dünya hayatına bakıldığı zaman dünya hayatının büyük bir nimet olduğu anlaşılacaktır. Çünkü dünya hayatında iyi ya da kötü durumların olmasıyla beraber, dünya hayatı lezzet verici ve mutluluk vericidir. Çünkü her insanda nefis vardır ve nefis dünya hayatına meyillidir. Nefis dünya hayatını, dünya hayatının zevk ve nimetlerinden faydalanmak istemektedir. Az önce de belirttiğimiz üzere Tarafe de

¹⁹⁶ Zevzenî, *Şerhu'l-Muallakati's-Sab'a*, 61.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 67.

dünyanın zevk ve lezzetlerinin farkındadır, aynı zamanda bununla beraber dünya hayatının zevk ve nimetlerinin de bir gün biteceğinin farkındadır.

Bize göre Tarafe'nin muallakasında olumsuz, uygun olmayan cümleler ve beyitler geçmesine rağmen aynı zamanda Tarafe'nin hayat ile ilgili birtakım hakikatlerin farkında olduğunu söyleyebiliriz. Sanki Tarafe burada dünya hayatının geçici bir yer olduğunu, zamanla her şeyin bitip tükeneceğini söylüyor. Aynı zamanda dünya hayatının nimetlerle dolu olduğu bir yer olduğunu ifade etmek istiyor ve bu nimetlerin zamanı gelince bırakılıp bu dünyanın terk edileceğini söylüyor.

1.2.Allah İnancı

Allah kelimesinin İbranice'de "eleh-elohim" kökünden geldiği zikredilmektedir.¹⁹⁷ Bir yaratıcının varlığı konusunda farklı din ve inançlar vardır. Allah'ın varlığı ya da yokluğu konusunda Allah'ın varlığına inanmaya teizm denir. Allah'ın yokluğuna inanmaya da ateizm denir. Semavi dinlerde bir yaratıcının olduğuna inanılmaktadır. Semavi dinlere göre Allah (yaratıcı) evreni, kâinatı, insanları ve her şeyi yaratmıştır. Dolayısıyla semavi (ilahi) dinlerde bir yaratıcının varlığına inanılmaktadır. Bir yaratıcının varlığına inanılan dinlerden örnek verecek olursak şunları sayabiliriz: İslâmiyet, Yahudilik ve Hristiyanlık.

Kutsal olduğuna inanılan yüce yaratıcıya Allah ya da Tanrı denilmektedir. Mekkeliler de "Allah" ismini "yeri ve göğü yaratan" anlamında kullanıyorlardı.¹⁹⁸ Cahiliyye Döneminde de birçok inancın olduğundan bahsetmiştik. Bu inançlar arasında yaygın olanı putperestlikti. Putlara tapan kişilerin inanç anlayışında birçok put vardı. Lat, uzza ve menat bu putlardan bazılarıydı. Mekke'li Araplar bu putları saygın kabul ederlerdi.¹⁹⁹ Örneğin Kâbe'ye saygı gösterildiği kadar Lât'a da hürmet edilirdi.²⁰⁰ Arapların inandıkları bazı putların Hz. Nûh döneminden kaldığına inanılırdı. Nesr, Süvâ', Vedd, Yâ'uk, Yeğûs, Ba'l gibi putlar bunlardandı.²⁰¹ Aynı zamanda Hübel, İsâf ve Nâile, Nübeyk, Mut'imu't-Tayr, Ğanm ve Harem'de bulunan diğer putlar da Mekke'deki önemli putlardandı.²⁰² Bu putlar dışında

¹⁹⁷ Cemil Sena, *Hz. Muhammed'in Felsefesi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1971), 284.

¹⁹⁸ Azimli, *Cahiliyye'yi Farklı Okumak*, 75.

¹⁹⁹ Demircan, *İnanç ve İbadetler*, 108.

²⁰⁰ Demircan, *İnanç ve İbadetler*, 110.

²⁰¹ Demircan, *İnanç ve İbadetler*, 119-125.

²⁰² Bk. Demircan, *İnanç ve İbadetler*, 126-136.

bahsedilen daha birçok put bulunmaktaydı.²⁰³ Araplar putları büyüklüğüne göre de sıralamaktaydılar. İslâm dininde de bu putların varlığı hakkında bilgiler mevcuttur. Bu konu ile ilgili Kur'anı-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır:

أَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزَّىٰ
وَمَنْوَةَ الثَّالِثَةَ الْآخْرَىٰ

“Gördünüz değil mi (âciz durumdaki) Lât'ı, Uzzâ'yı ve üçüncüsü olan diğerini, Menât'ı?”²⁰⁴

Putlar çeşitli şekillerden yapılırdı. Putların şekilleri insan suretinde olanlar, ağaç putlar, kaya putlar ve taş putlar gibi putlardı.²⁰⁵ Yine putlarla ilgili olarak öne çıkan kavramlar mevcuttu. Bu kavramlar putların şekillerine, üretildikleri malzemelere ve aynı zamanda halkın nezdindeki kıymete göre değişiklik arz etmekteydi. Asnâm (putlar), ensâb (dikili taş), evsân (tapılan taşlar), endâd (eş ve ortak), temâsîl (bir varlığın görünümünde tasvir edilmiş suret), cibî (Allah'tan başka ibadet edilen her şey) gibi kavramlar putlarla ilgili kullanılan önemli kavramlardır.²⁰⁶

Cahiliyye Döneminde de bazı insanlar bir yaratıcının olduğunun bilincindeydiler. Bu bilinçte oldukları için aslında Allah'ı da inkâr etmiyorlardı. Cahiliyye Arapları diğer tanrı ve put adlarından ayrı olarak en yüce mâbud ve yaratıcıyı ifa etmek için “Allah” kelimesini kullanıyorlardı. Bu kullanım bize cahiliyye Araplarında Allah inancının var olduğunu göstermektedir.²⁰⁷

Cahiliyye Döneminde az sayıda olsa da Hanif inancına mensup kişiler bulunuyordu. Hanifler Hz. İbrahim'in dinine bağlı olan, Allah'ın var olduğuna, bir ve tek olduğuna, Allah'tan başka ilah olmadığına inanan kimselerdi. Cahiliyye Dönemindeki insanlar çoğunlukla putlara tapıyordu ve putları birer şefaatçi olarak görüyorlardı. Aynı zamanda putların kendilerini Allah'a yaklaştıracaklarına inanıyorlardı. Bu yüzden Kâbe'yi putlarla doldurmuşlardı.

Cahiliyye Döneminde insanlar genel anlamda Allah'ın varlığına inanmaktaydılar. Bu konu ile ilgili Âlusi kendinden emin bir şekilde şunları belirtmektedir: “Seneviyye ve bazı Mecusiler dışında kalan bütün küfür ve şirk fırkaları, şu hususta ittifak etmişlerdir: Âlemin yaratıcısı, kendilerine rızık veren,

²⁰³ Bk. Demircan, *İnanç ve İbadetler*, 136-155.

²⁰⁴ Necm 53/19-20.

²⁰⁵ Bk. Demircan, *İnanç ve İbadetler*, 103-105.

²⁰⁶ Bk. Demircan, *İnanç ve İbadetler*, 105-107.

²⁰⁷ Mehmet Bölükbaşı, “Cahiliye Devri Araplarında Din Anlayışı”, *Nüsha* 49(2019), 97-120.

onların işlerini yürüten, kendilerine fayda ve zarar veren, koruyup kollayan tek varlıktır. Allah'tan başka rab, yaratıcı, rızık verici, işleri idare eden, fayda ve zararın kaynağı ve koruyup kollayan yoktur.”²⁰⁸ Âlusi'nin bu sözlerini belirtmekle birlikte bu konuda Kur'an-ı Kerim'deki ayetler de bu konuya ışık tutmaktadır ve Cahiliyye Dönemindeki insanlarda aslında Allah inancının olduğunu vurgulamaktadır. Müşrikler yüce bir yaratıcının varlığını kabul ediyorlar, bununla birlikte Allah ile insanlar arasındaki iletişimin doğrudan değil dolaylı bir şekilde yapıldığına da inanıyorlardı.²⁰⁹ Müşriklere göre Allah mutlak güç sahibi olduğu için yarattığı varlıklarla doğrudan ilişki kurmaz ve bundan münezzehdir.²¹⁰

Cahiliyye Araplarına göre ilâhlar, Allah adına yeryüzünde tasarrufta bulduklarından dolayı Allah'ın yardımcıları konumundadırlar. Aynı zamanda putperestlere göre Allah aşkın, ulaşılamaz olduğu için bu aracı varlıklarla Allah'a ulaşılabilir.²¹¹ İnsanlar da putların bakıcıları olan kişilere (sadin) müracaat ederek fal okları çeker ve kurban keserlerdi. Müşrikler bu şekilde inancını maddi varlıklar üzerinden ifade etmekteydiler. Aslında onlara göre bu nesnelere yüklenen anlamın sembolik olduğu düşünülebilir.²¹²

Cahiliyye Dönemindeki Araplarda ya da putperestlerde Allah inancının olmasıyla ilgili ayetlerden bahsettikten sonra o dönemdeki insanlarda Allah inancının olduğuna kanaat getirebiliriz. Örneğin putperestler Allah'a ortak koşmalarıyla beraber yani müşrik olmalarıyla beraber aynı zamanda Allah'a inanmaktadırlar. Bu konu ile ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır:

وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ

“Eğer nonlara, ‘Kendilerini kim yarattı?’ diye sorsan elbette ‘Allah’ derler. O halde (hakikatten) nasıl çevriliyorlar?”²¹³

Bu konu ile ilgili olarak yine başka bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

²⁰⁸ Mahmûd Şükri, el-Âlusî, *Bülûğu 'l-Ereb fî Ma'rifeti Ahvali 'l-Arab*, thk. Muhammed Behcet el-Eserî (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.) 2/198.

²⁰⁹ Demircan, *İnanç ve İbadetler*, 80.

²¹⁰ Demircan, *İnanç ve İbadetler*, 81.

²¹¹ Azimli, *Cahiliyye'yi Farklı Okumak*, 76.

²¹² Demircan, *İnanç ve İbadetler*, 82.

²¹³ Zuhuf 43/87.

وَلَيْنَ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلْ أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ أَرَادَنِيَ اللَّهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّيهِ أَوْ أَرَادَنِي بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَاتُ رَحْمَتِي قُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ

“Eğer onlara, ‘Gökleri ve yeri kim yarattı?’ diye sorsan, elbette ‘Allah’ derler. De ki: ‘O halde Allah’tan başka yalvardıklarınıza hele bir bakın! Allah bana bir zarar vermek istese, onlar O’nun vereceği zararı kaldırabilirler mi? Yahut bana bir rahmet vermek dilese, onlar O’nun rahmetini durdurabilirler mi?’ De ki: ‘Allah bana yeter. Tevekkül edenler O’na dayanırlar.’”²¹⁴

Başka bir ayette de şöyle geçmektedir:

قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ

“De ki: ‘Sizi gökten ve yerden kim rızıklandırıyor? Ya da o kulakların ve gözlerin sahibi kimdir? Ölüden diriyi, diriden ölüyü kim çıkarıyor? Kim buyruğunu yürütüyor?’ ‘Allah’ diyecekler. De ki ‘O halde sakınmıyor musunuz?’”²¹⁵

Cahiliyye insanlarında Allah inancının olması demek, onların Allah’ın emrettiği şekilde hareket ettikleri anlamına gelmez. Çünkü onlar zaten Allah’ın emrettiği şekilde hareket etselerdi putlara tapmazlardı. Bizim burada vurgulamak istediğimiz mesele onlar durduk yerde ‘Biz Allah’a inanıyoruz.’ demezler. Fakat bu konu ile ilgili bir şey sorulduğunda ‘Allah’ derler. Dolayısıyla akıllarında bir ‘Yaratıcı’ nın varlığının bulunduğunu söyleyebiliriz.

Arapların inanç ve kültürel özellikleri hakkında cahiliyye şiirleri pek çok ipuçları vermektedir. Cahiliyye şiirleri Arap toplumunun inanç ve düşünce yapısını yansıtıyor mu yoksa bu şiirlerde şairler sadece kendi fikir ve düşüncelerini mi yansıtıyor? Bu şiirler o toplumun inanç ve düşüncelerini yansıtıyorsa bu durumda o dönemdeki insanların da Allah inancına sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Cahiliyye Arapları içerisinde öyle kimseler bulunmaktadır ki Allah’a inanç noktasında olumlu yöndedirler. Bunu söyleyen şairlerdeki Allah inancının birçok yönleriyle Kur’an’ın ruhuna aykırı olmadığını ve Kur’an ile neredeyse paralellik arz ettiği hemen fark edilir.²¹⁶

²¹⁴ Zümer 39/38.

²¹⁵ Yûnus 10/31.

²¹⁶ Zekeriya Pak, “Cahiliye Araplarındaki Allah İnancının Kur’an’dan Hareketle Tespitiyle İlgili Bazı Hususlar”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1(2001), 2.

Muallaka şiirlerinde de Allah inancının geçtiğini birazdan vereceğimiz beyitlerde de göreceğiz. Cahiliyye Dönemindeki Allah inancı muallakalara da yansımış durumdadır. Muallaka şiirlerindeki ‘Allah inancı’ ile ilgili beyitler şu şekildedir:

a) فَلَوْ شَاءَ رَبِّي كُنْتُ قَيْسَ بْنَ خَالِدٍ
وَلَوْ شَاءَ رَبِّي كُنْتُ عَمْرَو بْنَ مَرْثَدٍ

Şayet Rabbim isteseydi Kays bin Halid olurum
Ve Rabbim istese Amr bin Mersed olurum²¹⁷

(Tarafe b. el-Abd)

Konumuz ‘Muallaka şiirlerinde inanç ve ahlak ile ilgili değerler’ olduğundan mütevellid içerisinde ‘Allah inancı’ ile ilgili meselelerin geçtiği beyitleri ele alıp tespit etmekteyiz. Cahiliyye Dönemindeki insanlarda ‘Allah’ inancının olduğundan bahsetmiştik fakat bu Allah inancının farklı bir Allah inancı olduğunu da söylemiştik. Çünkü Cahiliyye Arapları Allah’a inanmanın yanında putlara da inanmaktadırlar. Zira putları Allah’a yaklaşmak amacıyla bir aracı olarak görmektedirler. Onlara göre putlar, aracı olarak kabul ettikleri varlıkları simgeleyen nesnelere²¹⁸.

Cahiliyye’nin hayat algısındaki en önemli durumlardan bir tanesi Allah algısıdır. Cahiliyye Döneminde Allah inancı olmakla beraber başka varlıklara da inanılmaktaydı. Aslında cahiliyye algısında Allah, diğer tanrılardan üstün olmakla beraber sonuçta tanrılardan biri olarak kabul edilmekteydi.²¹⁹

Tarafe’nin muallakasında görüleceği üzere inanç ile meselelerinden ‘Allah inancı’ ile ilgili tabirlerin geçtiğini görmekteyiz. Çünkü Tarafe muallakasında ‘Rabbim’ diyor. Bu tabirin inanç meselesi ile ilgili bir tabir olmasından ötürü Tarafe’nin de bir inanca sahip olduğunu söyleyebiliriz. Tabii ki burada Tarafe’nin ‘Rabbim’ derken hangi rabbi kastedtiği bilinmemektedir. Tarafe’nin söylediğine bakacak olursak, Rabbi’nin, onun kim olduğunu belirleyen tek nokta olduğunu görebiliyoruz. Çünkü Tarafe “Rabbim isteseydi olduğum kişi değil başka

²¹⁷ Zevzenî, *Şerhu ’l-Muallakati’s-Sab’a*, 64.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 69.

²¹⁸ Demircan, *Cahiliye Arapları*, 98.

²¹⁹ Bulut vd., *İslâm Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat*, 136.

kişilerden birisi de olabilirdim.” diyor. Böyle söylemesi de Tarafe’de bir Tanrı-Yaratıcı-Allah inancının olduğunu gösteriyor. Fakat burada tekrar belirtmekte fayda var. Biz burada Tarafe’nin ‘Rabbim’ derken tam anlamıyla hangi ‘Rabbi’ ifade ettiğini net olarak bilemeyiz. Buradan sadece bir sonuç çıkarabiliriz. Tarafe’nin muallakasında inanç ile ilgili meselelerden olan ‘bir yaratıcıya inanmak’ konusu geçmektedir.

ب) فَلَا تُكْتُمَنَّ اللَّهُ مَا فِي نَفْسِكُمْ
لِيَخْفَى وَمَهْمَا يُكْتَمِ اللَّهُ يَعْلَم

Sakin Allah’tan saklamaya çalışmayın içinizdekileri

Ne yaparsanız yapın Allah bilir aklınızdan geçenleri²²⁰

(Züheyr Bin Ebû Sülma)

“Allah” adı Cahiliyye Döneminde bilinmekteydi. Allah ismi şiirlerde geçtiği gibi eski kitabelerde de yer almıştır. Arabistan’da insanlar Allah ismiyle bilinmekte olan bir tanrıya inanır, o tanrıyı yeri ve göğü yaratan olarak benimselerdi. Bununla beraber müşrik denilen kişiler Allah’ı tanrıların başı olarak nitelendirirlerdi.²²¹ Yani Allah inancı olmakla beraber başka şeyleri de Allah’a ortak olarak kabul ederlerdi. İslâm dininin en önemli kaynağı olan Kur’an-ı Kerim’de de müşrikler diye nitelendirilen grubun putlara tapmalarının sebebi, putların kendilerini Allah’a yaklaştıracak bir aracı olarak görmelerinden kaynaklandığı belirtilmektedir.²²²

Allah inancı olan kişilerde Allah’ın kusursuzluğu da kabul edilmelidir. Yani Allah’ın bir şey yapamamasından bahsetmek yanlış olmaktadır. Yani ‘yaratıcı olan’ mükemmel olmalıdır ve o yaratıcıda bir eksiklik olmamalıdır. Dolayısıyla yaratıcı olana (Allah’a) eksiklik atfedilemez.

Allah inancı olan din ve inançlarda her şeyin yaratıcısı Allah olarak kabul edilmektedir ve buna inanılmaktadır. Örneğin İslâm dininden örnek verecek olursak her şeyin yaratıcısının Allah olmasıyla ilgili Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyrulmaktadır:

اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ

²²⁰ Zevzenî, *Şerhu’l-Muallakati’s-Sab’a*, 77.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 99.

²²¹ Bulut vd., *İslâm Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat*, 136.

²²² Bk. Zümer 39/3.

“Allah her şeyin yaratıcısıdır ve her şeyi koruyup yöneten de O’dur.”²²³
Allah’ın her şeyin yaratıcısı olmasıyla ilgili başka ayetler de mevcuttur. Dolayısıyla burada belirtmek istediğimiz şey Allah inancının olduğu dinlerde ve inançlarda her şeyin yegâne hâkimi olarak ‘Allah’ görülmektedir.

Her şeyin yegâne hâkimi olan Allah’ın özelliklerinden bir tanesi de her şeyi bilmesidir. Bazıları Allah lafzı yerine “Tanrı” ya da “Yaratıcı” ifadeleri kullansa da fark etmez. Sonuç olarak “Allah”, “Tanrı” ya da “Yaratıcı”da bir eksiklik olmamalıdır. O her şeyi bilmektedir. Onun bilmediği bir şey olamaz. Farklı din ve inançlarda Allah’ın her şeyi bilmesi durumu için farklı tabirler kullanılmasıyla beraber biz bu durumu Arapça bir kelime ile ifade edecek olursak; Allah’ın her şeyi bilmesine “Alim” denilmektedir.

Züheyr’in Allah inancına baktığımızda Züheyr’de de Allah’ın her şeyi bildiğine inanma durumu vardır. Züheyr Allah’ın her şeyi bildiğini, Allah’tan hiçbir şeyin saklanılmayacağını, Allah’ın gizli ya da saklı her şeyi bilebileceğini belirtiyor. Aslında burada Züheyr, bu konuda- Allah’ın her şeyi bilmesi konusunda- yanlış düşünenleri uyarmaktadır. Nitekim bazı insanlar o dönemlerde yaptıklarını sözde Allah’tan gizlemeye çalışmaktadır fakat Züheyr onları bu konuda uyarmaktadır. Çünkü Allah her şeyi bilir ve Allah katında hiçbir şey gizli kalmaz.

Züheyr’in bu konudaki belirtmelerine baktığımızda bize göre sanki Haniflik inancının kendisi üzerindeki bir etkisini görebiliriz. Hanif dini Hz. İbrahim’in dini idi ve İslâm dini ile paralellik göstermekte idi. İslâm dininde Allah’tan hiçbir şey saklanılmayacağı belirtilmektedir. Bu konu ile ilgili olarak Kur’an-ı Kerim’de geçen ayeti örnek olarak gösterebiliriz:

وَأَسِرُّوا قَوْلَكُمْ أَوْ اجْهَرُوا بِهِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ

“Sözünüzü ister gizleyin yahut onu açığa vurun; (fark etmez). Şüphesiz Allah, sinelerin özünü (kalplerde olanı) hakkıyla bilir.”²²⁴

يُأَخَّرُ فَيُوضَعُ فِي كِتَابٍ فَيَدَّخَرُ) C)
لِيَوْمِ الْحِسَابِ أَوْ يُعَجَّلَ فَيُنْقَمَ

²²³ Zümer 39/62.

²²⁴ Mülk 67/13.

O ki hesap günü için bir kitaba işler yapıp ettiklerinizi
Kimi zaman da öne çeker ve alır erkenden intikamını²²⁵

(Züheyr Bin Ebû Sülma)

Bu beyit üzerinden açıklamalarımızı yapacak olursak; hesap günü ahiret hayatının aşamalarından bir tanesidir. Hesap gününe inanmak da ahiret inancına sahip olmanın bir sonucudur. Ahiret inancına sahip olmayan kimselerde hesap gününe inanmaktan bahsedilemez.

Züheyr'in buradaki açıklamalarına baktığımız zaman Züheyr'in bakışı da İslâm dinine benzemektedir. Çünkü hesap gününe iman etmek İslâm dininde de mevcuttur. Tabii ki bu durum semavi dinlerde de yer almaktadır. Züheyr hesap gününe inanmaktadır ve onun bu inancının da muallakasına etki ettiğini görmekteyiz.

Beyitte Züheyr aynı zamanda Allah'ın insanın her yaptığını kaydettiğini söylemektedir. İslâm dininde de bu durumun olduğunu ve bunun Züheyr'in söylediğine örnek olarak gösterilebileceğini belirtebiliriz. İslâm dininde de “kiramen katibîn” melekleri bu iş için Allah tarafından görevlendirilmişlerdir. “Kiramen kâtibin” melekleri insanların yaptığı her şeyi kayıt altına almaktadır. Dolayısıyla Züheyr'e göre de Allah insanın her yapıp ettiğini kayıt altına almaktadır ve gün gelince insanların yaptıklarının hesabını soracaktır.

Züheyr'e göre Allah insanların yaptıklarına göre kendilerine ödül ya da ceza vermektedir. Aynı zamanda ona göre Allah bazen de insanların yaptıklarının karşılığını bu dünyada verir ve bunu hesap günü olan ahirete bırakmayabilir. Hesap gününün İslâm dininde de olduğunu ve Züheyr'in bu düşüncelerinin de İslâm dinindeki durum ile paralellik gösterdiğini belirtmiştik. Bu konu ile ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'deki şu ayeti örnek olarak gösterebiliriz:

وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَإِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا
بِهَا وَكَفَى بِنَا حَاسِبِينَ

“Adalet terazilerini Kıyamet günü için kurarız. Hiç kimseye zulmedilmez. Hardal tanesi ağırlığında (basit bir şey dahi) olsa onu getiririz. Hesap sorucu olarak biz yeteriz.”²²⁶

²²⁵ Zevzenî, *Şerhu'l-Muallakati's-Sab'a*, 77.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 99.

²²⁶ Enbiyâ 21/47.

d) فَاقْتَنِعْ بِمَا قَسَمَ الْمَلِيكُ فَأَيْمًا
قَسَمَ الْخَلَائِقَ بَيْنَنَا عَلامُهَا

Öyleyse Mülk Sahibi'nin paylaştığına kanaat et ey düşman
Tüm mizaçları aramızda bölüştüren En İyi Bilen'dir onları²²⁷

(Lebid b. Rebia)

Dünyalık olan her şeye “mülk” denmektedir. Mülk herhangi bir mal ya da eşyadır. Dünya üzerinde bulunan tüm mülklerin dünyevi açıdan elbette ki sahipleri vardır. Ancak Allah inancı olan kişilere göre herkesin sahip olduğu mülkler bir yaratıcı tarafından insanlar arasında paylaştırılmıştır. İnsanların çalışmaları ve gayret etmeleri sonucunda mülke sahip olma durumu değişebiliyor. Yani çok çalışan kişi daha fazla mülk elde edebilir ve buna sahip olabilir.

Lebid b. Rebia mülkün miktarının değişebileceğini düşünmektedir ve buna inanmaktadır. Aynı zamanda ona göre insanlar arasında bölüştürülen mal ve mülkler Allah tarafından (yaratıcı) insanlar arasında paylaştırılmıştır. Lebid b. Rebia'nın “Öyleyse mülk sahibi'nin paylaştığına kanaat et ey düşman” derken, kendisinin bir yaratıcı olduğu inancını taşıdığını görebiliyoruz. Bu durum da Lebid'in muallakasında inanç ile ilgili değerlerin geçtiğini bizlere göstermektedir.

Lebid'in mülk konusundaki düşünceleri ve inancı İslâm dininde mevcuttur. Çünkü İslâm dininde de mülk sahibinin Allah olduğuna inanılmaktadır. İslâm dininde insanların çalışmaları ve gayret etmeleri sonucunda Allah'ın herkese farklı miktarlarda mülk verebileceğine inanılmaktadır. İslâm dininde de mülk sahibi olarak Allah kabul edilmektedir ve buna inanılmaktadır. Bu konu ile ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır: “*Mülk elinde olan Allah, yücedir. O, her şeye hakkıyla gücü yetendir.*”²²⁸

e) وَإِذَا الْأَمَانَةُ قُسِمَتْ فِي مَعْشَرٍ
أَوْفَى بِأَوْفَرِ حَظِّنَا قَسَامُهَا

²²⁷ Zevzenî, *Şerhu'l-Muallakati's-Sab'a*, 109.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 127.

²²⁸ el-Mülk 67/1.

Faziletler paylaştırılırken bir topluluk arasında
Bize ayırmış O Büyük Paylaştıran en büyük payı²²⁹

(Lebid b. Rebia)

Fazilet; erdem, güzellikler ve iyilikler demektir. Dünyada en önemli olan unsurların başında “erdem” yani “fazilet” gelmektedir. İnsanların bu dünyada yaşayışları amaçsız değildir. Her insanın bu dünyada bir amacı vardır. Çoğu din ve inanca göre insanın bu dünyada olmasının amacı “iyi insan” olmaktır. Yani iyi ve güzel davranışlar yapmak ve erdemli davranmaktır. Bir diğer ifadeyle söyleyecek olursak Allah inancı olan kişilere göre insanların bu dünyaya gönderiliş amacı kimin erdemli davranıp kimin davranmayacağı üzerinedir.

Az önce yukarıdaki beyitte de geçtiği üzere Lebid b. Rebia'nın “Bize ayırmış O Büyük Paylaştıran en büyük payı” derken, Lebid b. Rebia'da bir yaratıcı inancının olduğunu görebiliyoruz. Çünkü insanlar arasında mülkü paylaştıran nasıl ki bir yaratıcı ise fazileti paylaştıran da bir yaratıcıdır. Dolayısıyla Lebid b. Rebia'nın muallakasındaki tahlilimiz sonucunda inanç ile ilgili değerlerin geçtiğini görebiliyoruz.

فَهَذَا هُمْ بِالْأَسْوَدَيْنِ وَأَمْرُ اللَّهِ
بَلِّغْ نَسَقِي بِهِ الْأَشْفِيَاءَ

Kral da onlara iki kara yani yılan ve akrep ikram etmişti

Kötülükleri kötülük bulur böyle tecelli eder adalet Allah'ın katında²³⁰

(Haris b. Hillize)

Cahiliyye Dönemi denildiğinde inanç olarak akla daha çok putperestlik gelse de daha önce de belirttiğimiz üzere o dönemde Allah inancının tamamen yok olduğunu söyleyemeyiz. Haris b. Hillize'nin bu beytinde, o dönemdeki bazı insanlarda Allah inancının var olduğundan bahsedebiliriz.

Adalet dünya üzerinde her insanın üzerinde önemle durduğu kavramlardan birisidir. Her insan ya da toplum “adalet” kavramını farklı şekillerde

²²⁹ Zevzenî, *Şerhu 'l-Muallakati 's-Sab 'a*, 109.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 127.

²³⁰ Zevzenî, *Şerhu 'l-Muallakati 's-Sab 'a*, 153.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 161.

tanımlayabilmektedir. Kısaca adalet haklı olana hakkını vermek, hak ve hukuku korumaktır. Evrene baktığımız zaman “adalet” meselesi insanlar tarafından tam anlamıyla yerine getirelemeyebiliyor ve “adalet” konusunda hissedilen hassasiyet davranışlara yansımayaabiliyor. Fakat Allah inancı olan kişilerde “adalet”in sadece Allah tarafından tam anlamıyla yerine getirileceği düşünülmektedir ve buna inanılmaktadır. Haris b. Hillize'nin muallakasında da görüleceği üzere adaletin Allah tarafından mutlaka sağlanacağı inancı mevcuttur ve Haris'in inancı da bu yönde olacak ki bu durumu muallakasında gözlemlemekteyiz.

وَفَعَلْنَا بِهِمْ كَمَا عَلَّمَ اللَّهُ (g)
وَمَا إِنَّ لِلْحَائِنِينَ دِمَاءً

Bir Allah bilir yaptıklarımızı onlara
Alınmaz eceli gelmişin öcü²³¹

(Haris b. Hillize)

Bir önceki beyitte de Haris'in Allah inancına sahip olduğunu belirttik. Bu beyitte de Haris'in Allah inancının ön planda olduğunu görebiliyoruz. Bu beyitte Hairs b. Hillize aynı zamanda ‘ecel’ kavramına da değinmiştir. Ecel belirlenen ömrün son bulmasıdır. Ahiret inancı olan kişilerde her insana verilen belirli bir süre vardır. Biz buna ömür de diyebiliriz. Her insanın belirli bir ömrü vardır. Vakti geldiği zaman her insan ömrünün sonuna gelmektedir ve eceli gelmektedir. Bu şekilde o kişinin ömrü son bulmaktadır.

Ecel inancı temelde ahiret inancı ile ilişkilidir. Ve ecel inancı ahiret inancına sahip kişilerde ön plana çıkmaktadır. Yani ahiret inancı olmayan kişilerde ecel inancının olduğundan bahsetmek mümkün değildir. Bu vesileyle Haris b. Hillize'de de ecel inancının olduğunu, haliyle de ahiret inancının da olduğunu ifade edebiliriz. Çünkü ancak ahiret inancına sahip olanlar ecel kavramına değinebilir ve buna inanabilir. Hasılı “ahirete inanmak da Allah'a inanmanın bir sonucudur.” diyebiliriz.

²³¹ Zevzenî, *Şerhu'l-Muallakati's-Sab'a*, 154.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 163.

1.3.Din Görevlisi

Din görevlisi kavramına geçmeden evvel “din” kavramı üzerinde durmak, konumuzun daha iyi bir şekilde anlaşılmasını sağlayacaktır. Din Arapça, “*دان - dâne*” den gelen “*دين - din*” kelimesi “ceza”, “mükafat”, “adet”, “şeriat”, “hesap”²³², “itaat”²³³ gibi birden çok anlamlara gelmektedir. Din kelimesi mastar şeklinde yani “*deyn*”,²³⁴ şeklinde kullanıldığı zaman “borç almak veya vermek” anlamlarına gelmektedir.²³⁵ Din kelimesi hem Allah’ı ilgilendiren (“*دين - din*”) hem de insanları ilgilendiren (“*deyn*”) boyutuyla da ele alınabilir. Din kelimesinin çoğulu “*edyan*” şeklinde gelir.²³⁶ Din kısaca Allah ile insanlar arasındaki bir bağıdır diyebiliriz.

Dünya üzerinde binlerce din ve inanç mevcuttur. Din insanlık tarihi kadar eskidir. Hatta din ilk insandan beri var olmuştur. Dünya üzerinde sayılamayaığımız ve adını bilmediğimiz nice dinler vardır. Fakat dünya üzerinde bazı din ve inançlar diğer dinlere göre daha yaygındır. Aynı zamanda dünya üzerinde bulunan bazı din ve inançlara mensup kişilerin sayısı diğer din ve inançlara göre daha fazladır. Örneğin dünya üzerinde en çok bilinen dinlerin başında İslâmiyet, Hristiyanlık ve Yahudilik gelmektedir. Bunları takiben Hinduizm, Budizm, Şintoizm gibi dinler de vardır. En çok mensubiyeti bulunan dinlerin başında İslâmiyet ve Hristiyanlık gelmektedir. Herhangi bir din ya da inanca mensup kişiler için farklı tabirler kullanılmaktadır. Örneğin İslâm dinine mensup kişilere “Müslüman” denilmektedir.

Din görevlisi mevzusu insanlık tarihi boyunca önemli bir mesele olmuştur. Çünkü ilk insandan beri din vardır. Yani din insanlık tarihi kadar eskidir. Bir dinde, o dini insanlara anlatan, o dini yaymaya çalışan, dinin emir ve yasaklarını insanlara bildiren, ibadet ve ritüelleri insanlara öğreten kişilere “din görevlisi” denir. Din kurucuları, azizler, şamanlar, peygamberler, din bilginleri gibi her dinde rastlayabileceğimiz farklı prototipleri kapsayan araştırmalar, dinlerin anlaşılması açısından vazgeçilmez nitelikte değerli bilgiler vermektedir.

²³² Ebü'l-Fazl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem, İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beyrût: Dâru'l-Sadr, 1990) 3/169.

²³³ Ebu'l-Kâsim el-Hüseyn b. Muhammed er-Râgıb el-İsfâhânî, *el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'an* thk. Muhammed Seyyid Keylani (Mısır: Mustafa el-Babi el-Halebi ve Evladuh, 1961) 569.

²³⁴ İbn Manzûr, “Din”, 3/169.

²³⁵ el-İsfâhânî, *el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Seyyid Keylani, 565-569.

²³⁶ İbn Manzûr, “Din”, 3/169.

Din görevlisi tabiri bazı din ve inançlarda “din adamı”, “din adamları” şeklinde de ifade edilebilmektedir. Din görevlisi ile din adamı tabirleri bazı din ve inançlarda aynı şeyi ifade edebiliyor iken bazı din ve inançlarda ise aynı şeyi ifade etmemektedir. Örneğin İslâm dininde din görevlileri vardır fakat din adamı yoktur. Din adamı tâbirinin, halk dilinde ve İslâmi uygulamalara uzak kesimlerde daha fazla kullanıldığı görülmektedir. Türkçede Osmanlıdan sonra yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır.²³⁷ “Din adamı” kavramının ilk defa Tevrat’ta geçtiğine dair aktarımlarda bulunanlar da vardır.²³⁸

“Din adamı” kavramı üzerinde farklı anlama şekilleri de var olmuştur. Kimileri “din adamı” derken o dinin sahipleri şeklinde anlayabiliyorken kimileri de “din adamı” derken aslında o dini insanlara anlatan kişiler şeklinde anlamaktadır. Yani bazıları “din adamı” kavramını “din sahipleri”, bazıları da “din görevlileri” şeklinde anlamaktadır. Örneğin “din adamı” kavramını “din görevlileri” şeklinde anlayanlar vardır. Bu konu hakkında Seyyid Kutub’un görüşlerini aktarabiliriz. Bu konu ile ilgili olarak Seyyid Kutub şunları söylemektedir: “Halk arasında din adamı tabiriyle, din hizmetlerinde bulunan imam, müftü, molla, râhib, keşiş, papaz vb. kastedilmektedir. Bunların, resmi veya gayri resmi olarak din kurumlarında, câmi ve mescitlerde, halkın dini ve ahlaki konularda bilgilendirilmesi ve cemaatle gerçekleştirilen ibadetlerin yapılmasında rehberlik eden görevli ya da görevliler.”²³⁹ Yani Seyyid Kutub aslında şunu demek istiyor: “Din adamı derken aslında ‘din görevlileri’, yani dini anlatan kişiler anlaşılmaktadır.”

Dünya üzerinde binlerce din ve inanç mevcuttur. Her din ve inançta da o din ve inancı insanlara anlatmakla görevli kişi ya da kişiler bulunmaktadır. Her dinde dini insanlara anlatmakla görevli kişiler için farklı tabirler kullanılmaktadır. Örneğin İslâm dininde dini insanlara anlatmakla görevli kişilere “imam” denmektedir. İmam İslâm dininde “önde olan” demektir. Bu, sözüne ve hareketlerine uyulan bir insan olabileceği gibi bir kitap veya başka bir şey de olabilmektedir.²⁴⁰

Her dinde din görevlileri olduğu gibi Hristiyanlık’ta da din görevlileri vardır. Hristiyanlık’ta din görevlilerine “papaz” denilmektedir. Yahudilik’te din

²³⁷ İbrahim Hilmi Karşlı, *Kutsal Kitaplara Göre Din Adamları* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010), 17.

²³⁸ Aydın Mülayimov, *Kur’an’da Din Adamları*, (Sakarya: Sakarya Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 6.

²³⁹ Seyyid Kutub, *Fi-Zilâli’l-Kur’ân* (Kahire: Dâru’ş-Şurûk, 1986), 1/68.

²⁴⁰ el-İsfahanî, *el-Müfredat fi Garibi’l-Kur’an*, 24.

görevlilerine ise “haham” denilmektedir. Bu örneklerde olduğu gibi daha pek çok din ve inançta din görevlilerine birtakım isimler verilmektedir.

Her din ve inançta din görevlilerine önem verilmektedir. Din insanlar için bir “kutsal” dır. Din kutsal bir mesele olduğu için, dini anlatan, dini yaymaya çalışan kişilere de ayrıca önem verilmektedir. Çünkü din ve inançlar, din görevlileri sayesinde daha da yaygınlaşabilir. Bundan mütevellid her inançta dini anlatan kişiler önemli bir yer tutmaktadır. İslâm dininde din görevlileri önemli bir yer tuttuğu gibi, Hristiyanlar ve Yahudilerde de önemli bir yer tutmaktadır.

Yahudi ve Hristiyanlarda ruhban sınıfı bulunmaktaydı. Fakat Araplar, Yahudi ve Hristiyanlarla kültürel anlamda ilişki içerisinde olmalarına rağmen Araplarda ruhbanlık bulunmuyordu. Daha önceden de belirtildiği üzere mabedlerinden söz etmek de mümkün değildi. Fakat putların yanında duran, putlarla ilgilenen ve gelen ziyaretçilerle ilgilenen sâdinler bulunuyordu. Bu açıdan sâdinlerin de bir çeşit din adamı olduğunu söyleyebiliriz.²⁴¹ Sâdin gibi görevli kişilerin olması din adamı sınıfının olduğu anlamına gelmez. Çünkü din adamı sınıfı daha da kurumsal bir dini yapının neticesinde ortaya çıkmaktadır.²⁴² Ayrıca Araplarda sâdin dışında kâhin, arrâf, mûciz/müfid, nâsi gibi din adamları/görevlileri de vardı.²⁴³

Cahiliyye Dönemine bakıldığı zaman o dönemde farklı din ve inançlarda da olsa din görevlilerinin olduğundan bahsetmiştik. Çünkü unutmamak gerekir ki bir yerde din ve inanç varsa o bölgede mutlaka din görevlileri de vardır. O dönemde birçok din ve inanç mevcut olduğu için o dönemde de din görevlilerinin olduğunu belirtebiliriz. Çünkü cahiliyye toplumunda Hrisyitanlık, Yahudilik, Haniflik, Putperestlik gibi inançlar mevcuttu. Bu inançlarda da bu inançları anlatan kişiler bulunmaktadır.

Cahiliyye Dönemindeki muallakalarda inanç ile ilgili olarak öne çıkan meselelerden bir tanesi de “din görevlileri” meselesidir. Daha önceden de belirttiğimiz ve ele aldığımız üzere Cahiliyye Dönemindeki muallakalarda inanç ile ilgili olarak birçok konunun geçtiğini söylemiştik. Aynı şekilde muallaka şiirlerinde “din görevlileri” de geçmektedir. Din görevlileri derken bunu herhangi bir din olması açısından belirtmiyoruz. Yani muallaka şiirlerinde hangi dinin din görevlisi olursa

²⁴¹ Demircan, *İnanç ve İbadetler*, 185.

²⁴² Demircan, *İnanç ve İbadetler*, 186.

²⁴³ Bk. Demircan, *İnanç ve İbadetler*, 185-192.

olsun, bunu tespit edip aktarmaya gayret edeceğiz. Muallaka şiirlerinde “din görevlileri” ile ilgili geçen beyitler şu şekildedir:

a) نُضِيُّ الظَّلَامَ بِالْعِشَاءِ كَأَنَّهَا
مَنَارَةٌ مُمْسِي رَاهِبٍ مُنْبَلِّلٍ

Aydınlatır sevgilim gecenin karanlığını
İnzivaya çekilmiş bir rahibin lambası gibi²⁴⁴

(İmruü'l-Kays)

Her din ve inançta din görevlileri vardır. Herhangi bir dinde bulunan din görevlileri, o dinin emir ve yasaklarını insanlara iletmeye çalışırlar ve o dinin ritüellerinin yapılmasını sağlamaya çalışırlar. Cahiliyye Döneminde de din ve inançlar mevcut olduğu için, o dönemde de din görevlileri vardır. Çünkü dinin olduğu yerlerde din görevlileri de vardır.

İmruü'l-Kays'ın muallakasında inanç ile ilgili meseleler açısından öne çıkan kavramlardan birisi de “din görevlileri” kavramıdır. İmruü'l-Kays'ın vermiş olduğumuz beytinde “inzivaya çekilmiş rahip” ifadesi geçmektedir. Bu ifadeye bakıldığı zaman “rahip” kavramının dini bir kavram olduğu anlaşılacaktır. Rahip, Hristiyanlık'ta din görevlisidir. Yani Hristiyanlara göre buna “din adamı” da denmektedir.

İmruü'l-Kays bu beytinde bir benzetme yapmaktadır. Yaptığı bu benzetmede de rahibin lambasını örnek vermektedir. Çünkü İmruü'l-Kays'a göre sevdiği, gecenin karanlığını tıpkı inzivaya çekilmiş bir rahibin ışık veren lambası gibi aydınlatmaktadır. İmruü'l-Kays'ın bu benzetmesinden yola çıkacak olur isek Cahiliyye Döneminde de din görevlilerinin olduğunu görebiliriz.

b) يُضِيءُ سَنَاهُ أَوْ مَصَابِيغُ رَاهِبٍ
أَمَالَ السَّلْيِطَ بِالذُّبَالِ الْمُفْتَلِّ

Ya da bir rahibin fitilini susam yağına batırdığı
Etrafa aydınlık veren lambaları gibi²⁴⁵

²⁴⁴ Zevzenî, *Şerhu'l-Muallakati's-Sab'a*, 27.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 41.

(İmruü'l-Kays)

Az önce yukarıdaki beyitte de rahibin Hristiyanlık'ta din görevlisi ya da din adamı gibi anlamlara geldiğini belirtmiştik. Bu beyitte de “rahip” ifadesinin bir kez daha geçtiğini görmekteyiz. Bu beyitte de İmruü'l-Kays'ın yaptığı bir benzetme öne çıkmaktadır. İmruü'l-Kays'ın muallakasının tamamı göz önünde bulundurulduğunda bir önceki beyitte İmruü'l-Kays şöyle demektedir:

أصاح ترى بَرَقاً أريك وميضه
كلمح اليدنين في حبي مكلل

Şimşeğin çakışına bak ey dostum, taç gibi yuvarlak
Şu bulut kümesinde parlayan iki elin çırpması gibi²⁴⁶

Beyite baktığımızda İmruü'l-Kays, şimşeğin çakışındaki durumu anlatmak için benzetmeler yapmaktadır. Bu durumu anlatmak için aynı şekilde “rahibin etrafa aydınlık veren lambası” tabirini kullanmaktadır. Çünkü rahipler fitilini susam yağına batırdıktan sonra bu fitillerin olduğu lambalar etrafa aydınlık vermektedir. Bu şekilde şimşek çaktığı zaman tıpkı rahibin etrafa aydınlık veren lambası gibi şimşeğin çakışı da etrafa aydınlık vermektedir. Hasılı İmruü'l-Kays'ın muallakasında “din görevlileri” ile ilgili “rahip” kavramının bir kez daha geçtiğini görmüş olduk.

كأن ثبيراً في عرانبين وئليه c)
كبير أناس في بجاد مزل

Sicim gibi yağmurun burun delikleri altındaki Seb'îr dağı
Çizgili harmani giymiş bir kabile şeyhine benziyordu²⁴⁷

(İmruü'l-Kays)

Din görevlileri konusu ile ilgili İmruü'l-Kays'ın muallakasında öne çıkan kavramlardan bir tanesi de “şeyh” kavramıdır. Şeyh kavramının anlamı kişiden

²⁴⁵ Zevzenî, *Şerhu'l-Muallakati's-Sab'a*, 38.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 49.

²⁴⁶ Zevzenî, *Şerhu'l-Muallakati's-Sab'a*, çev. Mehmet Hakkı Suçin, 49.

²⁴⁷ Zevzenî, *Şerhu'l-Muallakati's-Sab'a*, 40.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 49.

kişiyi ya da toplumdaki topluma farklı anlamlar ifade edebilmektedir. Şeyh genelde dini bir kavram olarak ve dini meselelerde ön plana çıkmaktadır. Şeyh konusu daha çok tasavvuf konusunda ele alınmaktadır. Fakat Cahiliyye Döneminde söylenmiş olan “şeyh” kavramının tam olarak hangi inançtaki kişiler için kullanıldığını bilmemekteyiz. Burada bir gerçek vardır ki nasıl ki günümüzde toplum ya da toplumlar içerisinde yüksek statüde kabul edilen ve kendisine itaat edilen, insanlara örnek olan, insanlara yol gösteren kişiler varsa Cahiliyye Döneminde de kabileler içerisinde insanlara dini anlamda liderlik eden kişiler mevcuttur.

Araplarda da kabile liderine “şeyh” denmekteydi.²⁴⁸ Hicaz bölgesinde sistemli bir devlet yapılanması olmamakla beraber kabile şeyh adı verilen liderlerin emirleri altında hareket ediyorlardı.²⁴⁹ Şeyh, düşman karşısında kabilesinin menfaatini korur, anlaşmalar yapar, misafir kabul ederdi.²⁵⁰ Hatta şeyhe karşı olan itaat benzetmelerle açıklanmıştır. Örneğin şeyhin otoritesini en iyi anlatan cümle “Gassalın önündeki meyhit misali olmak”²⁵¹ dersek tam yerinde bir ifade kullanmış oluruz.

Hasılı Cahiliyye Dönemindeki kabileler arasında da dini anlamda sözüne itibar edilen ve örnek alınan kimseler bulunmaktadır. Muallakadan bunu çıkarabilmekteyiz. İmruü'l-Kays'ın muallakası da bu konuya ışık tutmaktadır.

1.4.Günah

Günah kavramını belirli bir din ve inanç açısından ele almadığımız için tam anlamıyla tanımını yapmak mümkün değildir. Fakat günah genel itibarıyla din ve inançlarda, o din ve inanç tarafından yapılması hoş karşılanmayan davranışlar ya da davranışların sonucudur.

Günah kavramı ilk insandan beri vardır. Çünkü insan, doğası gereği hatalar yapar ve günahlar işler. Dolayısıyla günah işlemeyen ya da hata yapmayan insan yoktur. Günah kavramının tanımı din ve inançlara göre farklılık göstermektedir. Günah, insanın Tanrı'yla olan ilişkilerini sekteye uğrattığı için tarihte görülen bütün dinler bilhassa da ‘ilahi dinler’ diye adlandırılan Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm, bu

²⁴⁸ Montgomery Watt, *Hiz. Muhammed'in Mekkesi* çev. Mehmet Akif Ersin (Ankara: Bilgi Vakfı Yayınları,1995), 38.

²⁴⁹ Azimli, Cahiliyye'yi Farklı Okumak, 38.

²⁵⁰ Azimli, Cahiliyye'yi Farklı Okumak, 56.

²⁵¹ İbn Haldun, *Tasavvufun Mahiyeti Şifâu's-Sâil*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1998), 178.

husus üzerinde hassasiyetle durmaktadır.²⁵² Dolayısıyla bizim burada “günah” kavramını tüm dinler açısından ele alıp açıklamamız mümkün görünmemektedir. İnsanlar arasında en yaygın olan dinlerden ilahi dinlerdeki günah kavramına değinmemiz yeterli olacaktır.

İlahi dinlerde de “günah” kavramı mevcuttur. Günah kavramının olduğu dinlerden biri de Yahudilik’tir. Yahudilik’te günah; insanın, Tanrı’nın iradesine karşı gelme, O’nun belirttiği yol ve nizamdan sapmadır. Bu sapma, Tanrı’ya ve aynı zamanda insanın kendi tabiatına ters düşmesini ifade etmektedir.²⁵³

Yahudiliğe göre kendisinde iyi ve kötü hasletleri birlikte barındıran insan, dini ve ahlaki emirlere uymak suretiyle duygularını kontrol altında tutmaktadır. Dini ve ahlaki emirlerin terk edilmesi ise kötülük duygusunu kontrolden çıkarmakta ve kişiyi günaha sokmaya sebep olmaktadır. Bu sebeple günah ve günahın kaynağı olan kötülük duygusuyla sürekli mücadele etmek gerekmektedir. Ancak böylesi bir çaba ile günah duygusunu kontrol altında tutmak ve onu yenmek mümkün olmaktadır. Aksi takdirde günaha düşmek mukadderdir. Çünkü günah duygusu çok güçlüdür ve günahsız hiç kimse yoktur.²⁵⁴ Yahudiliğe göre işlenen günah kötü sonuçları da beraberinde getirebilmektedir.²⁵⁵

“Günah” kavramının olduğu bir diğer inanç ise Hristiyanlık’tır. Yahudilik’te günah meselesi nasıl ki önemli bir yer tutuyorsa Hristiyanlık’ta da önemli bir yer tutmaktadır. Aynı zamanda “günah” kavramı Hristiyan ilahiyatının temel konularından biri haline gelmiştir.²⁵⁶ Hristiyanlık’ta da günah olan davranışlar mevcuttur ve bu davranışlar İncil’de de geçmektedir. Hristiyanlık’ta adam öldürmek, zina etmek, yalan yere yemin etmek, komşu hukukunu gözetmemek, adaletten sapmak ve benzeri hususlar günah zümresi içinde yerini almaktadır. Hristiyanlık’ta da günah kavramı özünde Tanrı’nın emrettikleri dışında davranmaktır.

Ahd-i Cedid’de günah, insanın arzusunun Tanrı’nın arzusuna muhalefeti olarak takdim edilir. Bütün günahların ortak özelliği Tanrı’dan uzaklaşmak ve onunla yaşamayı reddetmek ve Tanrı’nın sözüne uymamaktır. Tanrı’nın sözüne

²⁵² Mehmet Katar, *Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm’da Tövbe* (Ankara: Töre Yayınları, 1997), 2.

²⁵³ Abdurrahman Küçük, *İslam ve Günümüz Meseleleri* (Ankara: Yeni Düşünce Yayınları, 1991), 67.

²⁵⁴ Katar, *Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm’da Tövbe*, 3.

²⁵⁵ Sultan Deniz, *Kur’an’da Günah Kavramının Psiko-Semantik Açısından İncelenmesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 12.

²⁵⁶ Katar, *Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm’da Tövbe*, 4.

uymayarak ona muhalefet eden kişi, günah işlemiş ve Tanrı'nın insanlığa olan sevgisini de inkâr etmiş olmaktadır.²⁵⁷

Birazdan İslâm dinindeki “günah” meselesine de değineceğiz fakat burada üzerinde durulmasında fayda olacak bir durumu da belirtmek dinlerdeki “günah” kavramının daha iyi bir şekilde anlaşılmasını sağlayacaktır. Günah konusunda Hristiyanlık ve İslâm dininin ortak noktaları mevcuttur. Her ikisinde de “insan günah işlemeye meyillidir.” anlayışı mevcuttur. Bu konuda Hristiyanlık ve İslâmiyet arasında bir fark da vardır. Hristiyanlıkta günah doğuştan olup ondan kurtulmak için aracı gerekirken, İslam'a göre fert sadece kendi günahının sorumluluğunu yüklenmektedir.²⁵⁸

Günah kavramının ön planda olduğu son ilahi din İslâm dinidir. İslâm dininde de “günah” kavramı üzerinde çok durulmuştur. İslâm dininde “günah” kavramı sevap kavramının zıddıdır. Sevap; yapılan iyi, güzel, faydalı ve Allah'ın razı olacağı işlerin sonucu iken; günah ise kötü, olumsuz ve Allah'ın razı olmayacağı işlerin sonucudur. İslâm dininde sevap davranışların mükâfatı olduğu gibi yapılan, işlenen günah davranışların da bir karşılığı bulunmaktadır. İslâm dininde sevap ve günah gibi davranışların karşılıkları Allah tarafından verilmektedir. İslâm inancına göre bu mükâfat Allah tarafından dünyada verilebileceği gibi ahirette de verilebilmektedir. İslâm dininde yapılan her türlü davranışların karşılığı vardır. Bu konu ile ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır:

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ
وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ

“Kim zerre kadar bir iyilik işlerse onun karşılığını görecektir. Kim zerre kadar da bir kötülük işlerse onun da karşılığını görecektir.”²⁵⁹

İslâm, insanın günah işlemesiyle sonuna kadar kötü kalacağını kabul etmez. İslâm, insanın günahının affedilmesini başkalarının tasarrufuna bırakmaz. Kulun Allah'a tövbe etmesi, her yerde, her zaman mümkündür. Bu konu ile ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır:

وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَعْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ وَيَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ

²⁵⁷ Katar, *Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm'da Tövbe*, 3.

²⁵⁸ Deniz, *Kur'an'da Günah Kavramının Psiko-Semantik Açısından İncelenmesi*, 15.

²⁵⁹ Zilzâl 99/7-8.

"Allah kullarının tövbelerini kabul eder ve yaptıkları günahları bağışlar."²⁶⁰
İslâm dinine göre günah işleyen kişilerin kalbi kirlenmektedir. Yani insan manevi açıdan temizlikten uzaklaşıp kirliliğe bulaşacaktır. Bu konu ile ilgili olarak da Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır:

كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ

"Hayır, gerçek şu ki yapıp ettikleri kalplerini kaplayıp karartmıştır."²⁶¹

Hasılı her din ve inançta görülebileceği üzere "günah" kavramı bir şekilde vardır. Bazen bir din ve inanca göre günah sayılabilecek bir davranış başka bir din ve inanca göre günah sayılmayabilir. Fakat genel olarak günah sayılabilecek davranışlar örneğin semavi/ilahi dinler açısından paralellik göstermektedir. Aslında din akla ve mantığa hitap eder. Genel olarak aklın ve vicdanın hoş görmeyeceği, kötü göreceği bir davranış din tarafından da onaylanmamaktadır.

Nasıl ki her din, inanç ve toplumda "günah" kavramından bahsediliyorsa Cahiliyye Dönemindeki insanlarda da "günah" algısı ve inancı vardı. Bizim buradaki amacımız muallaka şiirlerinde "günah" kavramına değinilip değinilmediğini tespit etmektir. Bu konuda yaptığımız tespit çalışmaları sonucu İslâm öncesi dönemde de "günah" kavramının olduğu yönündedir. Biz bunu muallakalardan çıkarabilmekteyiz. Çünkü herhangi bir döneme ait bir edebiyat ve şiir çalışması o döneme de ışık tutmaktadır. Dolayısıyla muallakar da Cahiliyye Dönemine ışık tutmaktadır. Muallakalarda "günah" kavramı ile ilgili olarak geçen beyitler şu şekildedir:

a) فَأَصْبَحْتُهَا مِنْهَا عَلَى خَيْرِ مَوْطِنٍ
بَعِيدَيْنِ فِيهَا مِنْ عُنُقٍ وَمَأْتِمٍ

Büyük bir misyon üstlendiniz böylece

Uzak ettiniz düşmanlıkları da günahı da²⁶²

(Züheyr b. Ebû Sûlmâ)

Günah kavramı din-inanç anlamında ve genel çerçevede açıklanacak olursa; yapılması hoş karşılanmayan ve din tarafından yasaklanan davranışlardır. Günah din

²⁶⁰ Şûrâ 42/25.

²⁶¹ Mutaffifîn 83/14.

²⁶² Zevzenî, *Şerhu 'l-Muallakati 's-Sab'a*, 76.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 99.

koyucunun emrettikleri dışında davranmak, din koyucunun emirlerine uymamanın sonucudur. Örnek verecek olursak İslâm dininde “hırsızlık” haramdır ve yasaklanmıştır. Çünkü bu yasak ile insanların etik davranmaları sağlanmaya çalışılmış ve haksız kazanç elde edilmesi yasaklanmıştır. Bir kimse hırsızlık yaptığı zaman günah işlemiş olmaktadır.

Muallaka şiirlerinde “günah” kavramının da geçtiğini belirtmiştik. Burada “günah” kavramı üzerinde durmamızın sebebi “günah” kavramının da dini bir anlam ve inanç ile ilgili bir anlam ifade etmesindedir.

Züheyr’in muallakasında da görüleceği üzere “günah” kavramı geçmektedir. İnsanları kötülüklerden ve düşmanlıklardan uzak tutmak erdemli ve ahlaklı bir davranıştır. İnsanlar kötü iş ve davranışlardan uzak tutulduğu zaman, bu durum kişilerin dini anlamda da günah sayılabilecek davranışlardan uzak kalmasını sağlar. Dini anlamda günah sayılacak davranışlardan uzak durmak da o dinin emirlerini yerine getirmek demektir. Züheyr, burada önemli bir mesele üzerinde durmaktadır. O, kişileri ya da toplumları günahlardan uzak tutmanın ne kadar mühim ve doğru olduğunu belirtiyor. Evrensel anlamda bakılacak olursa günah sayılacak davranışları yapmak da elbette ki hoş bir durum değildir.

أَمْ عَلَيْنَا جَرَى حَنِيفَةَ أُمَّ مَا
جَمَعَتْ مِنْ مُحَارِبِ غَبْرَاءِ

Hanîfe oğullarının günahları da mı bize kalacak
Ve şuradan buradan toplanmış çapulcuların da²⁶³

(Haris b. Hillize)

“Günah” meselesinin geçtiği bir diğer beyit de Haris b. Hillize’nin muallakasındaki az önce zikredilen beyittir. Yapılan her türlü kötü olumsuz işlerin sonucudur günah. Haris’in “Hanîfe oğullarının günahı da mı bize kalacak?” derken, Hanîfe oğullarının yapmış oldukları kötü ve olumsuz işlere karşı bir sitemdir. Çünkü beyitin devamında “Ve şuradan buradan toplanmış çapulcuların da” demektedir. Burada Haris b. Hillize, Hanîfe oğullarının yapmış oldukları ve kötü sonuçlar

²⁶³ Zevzenî, *Şerhu ’l-Muallakati ’s-Sab’a*, 157.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 167.

doğuran davranışlarının bedellerinin kendilerine kalacağından şüphe etmekte ve bu konuda tereddüdüleri vardır.

1.5.Hac

Hac meselesinin ayrıntılarına değinmeden evvel “hac” kelimesinin hangi dillerden geldiğini, hangi anlamları ifade ettiğini belirtmek yerinde olacaktır. Dini kavramlar konusunda öne çıkan kavramlardan bir tanesi de “hac” kavramıdır. Hac kelimesi İbrânîcede hag şeklindedir; “bayram” anlamına gelen bu kelime “bir şeyin etrafında dönmek, dolanmak” anlamındaki hgv kökünden türemiştir. Hac veya hag çok eski bir Sâmi tabir olup İbrânîce’den başka Ârâmîce’de ve Sâbiî dilinde de bulunmaktadır. Kelimenin asıl anlamının “bir şeyin etrafında dönme, dolaşma ve halka oyunu” olduğu, daha sonra bayram mânasını kazandığı belirtilmektedir. Arapçada “gitmek, yönelmek; ziyaret etmek” gibi anlamlara gelen hac kelimesi, fıkıh terimi olarak imkânı olan her müslümanın belirlenmiş bir zaman içinde Kâbe’yi, Arafat, Müzdelife ve Mina’yı ziyaret etmek ve belli bazı dinî görevleri yerine getirmek şeklinde yaptığı ibadeti ifade eder. Bu ibadeti yerine getirenlere Arapça’da hâc (çoğulu huccâc), Türkçe’de hacı denir.²⁶⁴

İnanç ile ilgili meselelerden bir diğeri de “hac” meselesidir. Hac birçok dinde olan bir ibadettir. Özellikle semavi dinlerde ön plana çıkmaktadır. Semavi dinler içerisinde de “hac” ibadetinin en yaygın olarak uygulandığı dinin İslâm dini olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü İslâm son ilahi dindir ve İslâm dininde Müslümanlar hac ibadetini çok önemli bir ibadet olarak görmektedirler. Ve aynı zamanda İslâm dininde “hac” ibadeti İslâm’ın şartlarından bir tanesidir. Yani İslâm dininde namaz kılmak, oruç tutmak ne kadar önemliyse “hac” ibadeti de o kadar önemlidir. Hatta bu konu ile ilgili olarak Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyrulmaktadır:

“...Gücü yetenlerin haccetmesi Allah’ın insanlar üzerinde bir hakkıdır.”²⁶⁵

Kur’an-ı Kerim’de geçen ve belirttiğimiz ayet aynı zamanda İslâm dininde haccın farz olduğunu bildiren bir ayahtır. Dolayısıyla hac ibadeti de İslâm’ın şartlarından birisidir.

Hac ibadeti aslında tüm inançlarda, kutsal olan yerlerin ziyaret edilmesi ve yerine getirilmesi gereken uygulamaların yapılması şeklinde olan bir ibadettir.

²⁶⁴ Ömer Faruk Harman, “Hac”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996), 14/382,386.

²⁶⁵ Âl-i İmran 3/97.

Günümüze kadar varlığı bilinen bütün dinlerde kutsal mekânların ziyaretleri zorunlu olarak görülmüştür. İnsanoğlu, her zaman kutsal yerleri ziyaret etmeyi zorunlu olarak görmüştür.²⁶⁶ Bu konu ile ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

لِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا هُمْ نَاسِكُوهُ فَلَا يُنَازِعُونَكَ فِي الْأَمْرِ وَادْعُ إِلَى رَبِّكَ إِنَّكَ لَعَلَىٰ هُدًى
مُسْتَقِيمٍ

“Biz her ümmet için uyacakları dini kurallar koymuşuzdur. Boşuna bu konuda seninle tartışmasınlar ve sen rabbinin yoluna çağrıda bulunmaya devam et! Sen hakka götüren doğru bir yol üzeresin.”²⁶⁷

Çevremizdeki inançlara baktığımız zaman “hac” ibadetinin farklı şekillerde olsa da var olduğunu görebiliyoruz. Hac ibadeti Hz. İbrahim ve onun soyuna kadar uzanır. Bu konu ile ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır:

وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَىٰ كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ
“(Ey İbrahim!) İnsanları hacca çağır, yürüyerek veya binekleri üzerinde sana gelsinler.”²⁶⁸

Yahudilik'te de “hac” ibadeti vardır ve Yahudi kutsal kitaplarında da geçmektedir. Belirttiğimiz ayetten de anlaşılacağı üzere Hac ibadeti yalnız Hz. İbrahim'in nesline ait değildir. Hz. İbrahim'in Haniflik dinini benimseyen, hangi ırka mensup olursa olsun bütün insanlar bu ibadetle yükümlüdürler. Haniflik ile ilgili olarak hanifliğin aslında bir din olmadığı, Kureyşlilerin dinlerinden saptıklarını düşündüklerinden mütevellid bazı insanlar için kullanılan bir tabir olduğu da belirtilmektedir.²⁶⁹ Aynı zamanda Hz. İsmail ile birlikte Hz. İshak'ın da bu ibadetle yükümlü olduğunu kabul etmek gerekmektedir.²⁷⁰

Semavi dinlerin hepsinde “hac” ibadetinin olduğuna değinmiştik. Bu vesileyle Hristiyanlık'ta da “hac” ibadeti vardır. Hristiyanlık'ta hac Hz. İsa'nın hayatına ait hatıraları taşıyan mukaddes yerlere veya Roma'daki liderlerin bulunduğu kutsal

²⁶⁶ Hüseyin Derin, “İlâhî Dinlerde İbadet” (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004), 38.

²⁶⁷ Hac 22/67.

²⁶⁸ Hac 22/27.

²⁶⁹ Demircan, *Cahiliye Arapları*, 54.

²⁷⁰ Ali Osman Ateş, *İslâm'a göre Cahiliyye ve Ehl-i Kitap Örf ve Adetleri* (İstanbul: Beyan Yayınevi, 1996), 124.

kabul edilen merkezlere veya kabul görmüş bazı din büyüklerine nispet edilen kutsal yerlere insanların yaptığı bir yolculuktur.²⁷¹

Her toplumda ya da inançta hac ibadeti olduğu gibi cahiliyye toplumunda da bir hac ibadetinin olduğundan bahsedebiliriz. Hac (ilah evlerini ziyaret), Câhiliyye Döneminde ilahların belli mekânlarda sürekli yahut muvakkat istikrar kıldıklarına, dolayısıyla kulların bu evleri ziyaret etmeleri gerektiğine inanılan bir ritüel şeklinde tarif edilebilir.²⁷² Günümüzde yapılan hac uygulamalarının çoğu eskiden de bulunmaktaydı. Bunlar; ihram, vakfe, tavaf, say, telbiye, cemre, kurban gibi uygulamalardı.²⁷³

Araplarda hac çok önemli bir yer tuttuğu için insanlar arasında Kâbe ile ilgili işler paylaşırlardı. Daha önce de belirtildiği üzere Araplarda sâdin gibi başka din görevlileri vardı. Bu görevlilerden hac açısından önem arz edeni nâsi denen kişiydi. Hac ile ilgili çok önemli olan nesî kararı ve ilanı nâsi tarafından verilirdi.²⁷⁴ Hac ile ilgili önemli başka görevler de mevcuttu. Sidâne (koruma), sikâye (su), rifâde (yemek) gibi görevler hac ile ilgili önemli bazı görevlerdi.²⁷⁵

İslâm'ın, geldiği cahiliyye toplumunu aslında tamamen değiştirdiğini söylemek doğru olmayabilir. Çünkü İslâm bazı uygulamaları değiştirirken bazılarını da ıslah etmektedir. Çünkü din değiştirmek ve bu din değiştirmeye bağlı olarak insanların eski alışkanlıklarını tamamen terk etmesi ve yeni alışkanlıklar edinmesi hem birey için hem de toplum için zor bir durumdur.²⁷⁶ Dolayısıyla İslâm dinindeki hac ibadetine göre farklılıklar arz etse de hac ibadetinin cahiliyye toplumunda da olduğunu görebilmekteyiz. Hac dahil olmak üzere Hz. Muhammed'in Cahiliyye Döneminden kalan uygulamaların neredeyse %90'ını tadil ederek devam ettirdiği belirtilir.²⁷⁷

İslâm'dan önce Arapların en önemli ve en canlı dini ritüeli hac ibadetidir. Arapların dinlerinde hac ibadeti dışında kurumsallaşmış bir inanç sistemi ve dini ritüelleri bulunmamaktadır.²⁷⁸ Hac ibadeti sonucunda sosyal, siyasi, hukuki ve dini

²⁷¹ Derin, "İlâhî Dinlerde İbadet", 176.

²⁷² Sâlih Ahmed el-Alî, Târîhu'l-Arabi'l-kadîm ve'l-bi'setu'n-nebeviyye (Beyrut: Şirketu'l-Matbû'âti li'tTevzî' ve'n-Neşr, 2003), 243.

²⁷³ Bk. Azimli, *Cahiliyye'yi Farklı Okumak*, 104-110.

²⁷⁴ Demircan, *İnanç ve İbadetler*, 190.

²⁷⁵ Bk. Demircan, *İnanç ve İbadetler*, 216-220.

²⁷⁶ Demircan, *İnanç ve İbadetler*, 21.

²⁷⁷ Azimli, *Cahiliyye'yi Farklı Okumak*, 10.

²⁷⁸ Demircan, *Cahiliye Arapları*, 100.

ilişkiler gibi birçok durum gelişmiştir. Araplar arasında standart anlamda var olan bir hac uygulamasından bahsetmek mümkün değildir. Arap kabileleri arasında hac konusunda farklılıklar olduğu anlaşılmaktadır.²⁷⁹

Mekke’de çok canlı olan dini gelenekler vardı. Bu geleneklerden bir tanesi de hac idi. Bu geleneği benimseyenler, kendilerini Hz. İbrahim’e dayandırmaktaydılar. Yani Hz. İbrahim’den kalmış olan hac ibadeti Cahiliyye Döneminde de canlı bir dini motifti. Kuvvetle muhtemel o dönemde yapılan hac ilk dönemlerde yapılan hacca göre farklı olabilmektedir.²⁸⁰

Cahiliyye Arapları birçok nesneye inanmaktaydılar. Bu bazen bir dağ, bir ağaç ya da bir taş olabilmekteydi. Cahiliyye Arapları bu varlıklardaki kutsallığa yani ondaki ruha inanıyorlardı. Yani onlar aslında dağdaki ruh, taşdaki ruh ya da ağaçtaki ruha inanıyorlardı ve bu nesnelere anime ediyorlardı. Yani Arapların animizm, hayvan, taş, ağaç ve dağ gibi bazı objeleri kutsallaştırma/fetişizm itikatları mevcut idi. Onlar, Ebû Kubeys dağının baş ağrısını iyileştirdiğine ve hurma ağacının ruh (hayat) taşıdığına inanmakta idiler.²⁸¹ Cahiliyye Arapları; taşları, kayaları, ağaçları, mağaraları ve su pınarlarını özellikle siyah ve beyaz taşları, ağaçlardan da hurma ağacını kutsamaktaydılar.²⁸² Câhiliye Araplarının bazı ağaçları kutsamaları, her sene ziyaret edip kurbanlar ve hediyeler sunmalarının da²⁸³ o ilahların verimli mekânlar ve pınarların hemen yanısında biten ağaçların yanında olduğu inancından ilham alınmış olabilir.²⁸⁴

Cahiliyye Döneminde Araplar, birçok yere hayal ettikleri suretleri çizmişler ve resmetmişlerdir. Kaya ve dağlara ilişkin bütün bu kültler, Kâbe’de Safa ve Merve’de mevcut şekilli taşların, Ebû Kubeys dağının, Arafat, Mina ve Müzdelife’nin kutsallığının tarihsel arka planına ışık tutmaktadır. İslâm Kâbe’nin kutsallığını, Hacer-i Esved’in hürmetini ve hac geleneğini putperestlikten ayıklayarak korumaya tabi tutmuştur.²⁸⁵

²⁷⁹ Demircan, *İnanç ve İbadetler*, 195.

²⁸⁰ Demircan, *İnanç ve İbadetler*, 57.

²⁸¹ Emrah Dindi, “Câhiliye Arap Hac Ritüellerinin Kur’an’daki Menâsikle Diyalektik İlişkisi”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 21/1(2017), 583.

²⁸² Lütfî Abdulvahhâb Yahyâ, *el-Arabu fi’l-usûri’l-kadîm medhal hadârâ fi târihi’l-arabi kable’l-islâm* (Beyrut: Dâru’n-Nahdati’l-‘Arabiyye, 1978), 379.

²⁸³ Abdulmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyârî Ebû Muhammed Cemâlüddîn, *es-Sîretu’n-nebeviyye*, thk. Mustafâ es-Sakâ v.dğr. (y.y.: Şirketu Mektebeti ve Matbaati Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1955), 1: 33.

²⁸⁴ Dindi, “Câhiliye Arap Hac Ritüellerinin Kur’an’daki Menâsikle Diyalektik İlişkisi”, 584.

²⁸⁵ Dindi, “Câhiliye Arap Hac Ritüellerinin Kur’an’daki Menâsikle Diyalektik İlişkisi”, 584.

Hasılı cahiliyye Arapları kutsal saydıkları yerleri ziyaret etmişler ve onlara tazimlerde bulunmuşlardır. Kâbe de cahiliyye Araplarının aslında hac mekânlarından biri sayılırdı. Çünkü putperest Araplar Kâbe'yi putlarla doldurmuşlar ve oranın kutsallığına inanmışlardır. Kâbe'ye konulan pular da ziyaret edilmekteydi. Hac ibadeti İslâm dininden sonra olduğu gibi Arapların hayatında da daha önce de belirli bir zamanda yapılıyordu.²⁸⁶ Bu konu ile ilgili Kur'an-ı Kerim'de hac ayları "bilinen aylar" şeklinde ifade edilmiştir.²⁸⁷ Buradan da bir kez daha anlıyoruz ki her inanç ya da toplumda "hac" bir şekilde varlığını göstermektedir.

Araplar için hac ile ilgili olan konulardan biri de haram aylardır. Haram aylarda insanlar birbirlerine saldırmazlar ve barış ortamı sağlanmaya çalışılırdı. Haram aylara olan ihtiyacın sebeplerinden biri ticaret diğeri ise hac ibadeti idi. Bu aylarda panayırlar kurulur ve ticaret daha da gelişirdi.²⁸⁸ Bu sebeple ticaret Arapların ve bilhassa da Mekke ekonomisinin temelidir.²⁸⁹

Araplarda haccın erkânıyla ilgili uygulamaları mevcuttu. Bu uygulamalar o dönemin inanç ve algısıyla ilgili farklılık arz edebilmekteydi.²⁹⁰ Cahiliyye Arapları tarafından haccın ifasında tavaf, sa'y ve vakfe gibi temel uygulamalar yerine getiriliyordu. İslâm dini tarafından müşrik diye adlandırılan kişilerin haccın erkânı konusundaki uygulamaları olarak ihram, tavaf, sa'y, vakfe, ifadâ, telbiye, istilâm, hac kurbanı, cemerât, tıraş olma ve ihramdan çıkma gibi uygulamaların varlığı da belirtilmektedir.²⁹¹

Muallaka şiirlerinde de "hac" kavramına değinilmiştir. "Hac" kavramı ya da ibadeti inanç ile ilgili bir mesele olduğundan mütevellid tespit etmeye çalıştığımız konular arasında yerini almıştır. Muallaka şiirlerinde "hac" konusu ile ilgili olan beyitler şu şekildedir:

وَقَفْتُ بِهَا مِنْ بَعْدِ عِشْرِينَ حَجَّةً a)
فَلَأَيَّ عَرَفْتُ الدَّارَ بَعْدَ تَوَهُمِ

²⁸⁶ Demircan, *İnanç ve İbadetler*, 196.

²⁸⁷ Bk. Bakara 2/197.

²⁸⁸ Demircan, *İnanç ve İbadetler*, 198.

²⁸⁹ Azimli, *Cahiliyye'yi Farklı Okumak*, 63.

²⁹⁰ Demircan, *İnanç ve İbadetler*, 204.

²⁹¹ Bk Demircan, *İnanç ve İbadetler*, 204-215.

Yirmi hac yılından sonra durup baktım
Güç bela tanıdım evlerini uzun uzun düşündüm²⁹²

(Züheyr b. Ebû Sülmâ)

Züheyr'in mualllasında “hac” meselesi inanç ile ilgili değerlerden öne çıkan meselelerden bir tanesidir. Züheyr belirtilen beyitte “hac” kavramına değinmektedir. Hac tüm semavi dinlerde olduğu Cahiliyye Döneminde de olan yani cahiliyye Araplarında da olan bir uygulamadır. Cahiliyye Dönemindeki putperestler Kâbe'ye putları yerleştirerek oranın kutsallığına inanmışlardır. İslâm dininde de Kâbe Allah'ın evi olarak kabul edilmektedir. İslâm dininde Kâbe'nin kutsallığı ile ilgili şu ayeti örnek olarak gösterebiliriz:

فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَّقَامُ إِبْرَاهِيمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ

“Orada apaçık deliller, İbrâhim'in makamı vardır. Oraya giren emniyette olur. Gitmeye gücü yetenin o evi ziyaret etmesi, Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır. Kim inkâr ederse bilmelidir ki, Allah hiçbir şeye muhtaç değildir.”²⁹³

Her yıl Mekke'de hac yılıdır. Bunu İslâm dininde görebilmekteyiz. İslâm dininde yılda hac ibadeti bir kez olmaktadır. “Yirmi hac yılı” dendiğinde buradan yirmi yıl anlaşılacaktır. Züheyr de burada uzun bir aradan sonra yani yirmi yıl sonra baktığı yeri zor bir şekilde tanıdığından bahsetmektedir ve bunu söylerden de hac mevsimi üzerinden söylemektedir. Dolayısıyla Cahiliyye Döneminde inanç ile ilgili değerlere o kadar önem verilmektedir ki bazı zamansal ifadeler bile inanç ve din ile ilgili kavramlar üzerinden açıklanmaktadır.

1.6.İnziva

İnziva, dini anlamda öne çıkan bir kavramdır. Daha çok dini meselelerle ilgili yerlerde geçmektedir. İnzivanın dini boyutuna geçmeden evvel inzivanın yalnızlık çeşitlerinden bir tanesi olduğunu söyleyebiliriz. İnzivaya benzeyen birçok yalnızlıktan bahsetmek mümkündür. İnsanlar sosyal çevreye alışamamaktan, yabancı kalmaktan, yaşlılıktan, iş yoğunluğundan ve daha birçok nedenden dolayı yalnızlık çekebilir. Yalnızlık ve tek başına olmak birbirinden farklı ve tamamen ayrı

²⁹² Zevzenî, *Şerhu'l-Muallakati's-Sab'a*, 72.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 95.

²⁹³ Âl-i İmrân 3/97.

durumlardır. Bu iki durumun iradi olup olmaması en önemli farklarıdır. “Nitelikli bir yalnızlık” olan inziva, bilinçli bir tercihtir. Hapishane veya sürgün hayatı yaşama gibi yalnızlıklar inziva parantezine alamayacağımız yalnızlıklardandır. İradeye göre sınıflandırılması gereken inzivada iradesiz bir tercih mevcut değildir. Mesela, belirli yaşlarda vücudunda istemediği değişiklikleri gören ergenlerin içine kapanması, rahatsız edilebilir endişesiyle evinden çıkmaması gibi tercihlerde bulunmak inziva kapsamındadır.²⁹⁴ Pozitif yönü düşünülürse, kişinin kendini yenileyebilmesi ve bireysel aktivitelerine zaman ayırabilmesi için tek başına kalma ve kendine zaman ayırabilmesi insanı mutlu ve huzurlu yapabilir.²⁹⁵ İşte ideal olan inzivada, insanın istediği zaman yalnız kalabilmesi ve istediğinde de yalnızlığından sıyrılıp diğer insanlar arasına karışabilmesi vardır.²⁹⁶

İnzivanın daha çok dini anlamda ön plana çıkan ve kullanılan bir kavram olduğunu belirtmiştik. İnziva, belirli bir ruhsal olgunluğa ulaşmak amacıyla dünya hayatından ve sosyal çevreden uzak kalarak arzu ve istekleri sınırlamaya çalışma, münzevi bir yaşam sürmektir. Bu bir mekâna kapanma olarak gözüke de ruhun olgunlaşması ve kemale erme adına tasavvufi anlayışta bir yol haritası olmaktadır.²⁹⁷

İnziva ile aynı anlamda kullanılabilen kelimelerden bir tanesi de uzlettir. Uzlet, belirli bir ruhsal olgunluğa ulaşmak amacıyla dünya hayatından ve sosyal çevreden uzaklaşarak arzuları sınırlamaya çalışma, münzevi bir yaşam sürmektir. Çile, inzivâ ve zühde (asetizm) yer veren dinî geleneklerde uzlet yaşantısı ruhsal olgunluğa ulaşma ve arınmanın bir yolu olarak görülür. Mistik din yorumlarının yaygın olduğu Hint din ve inançları, Hıristiyanlık, Yahudilik ve İslâm geleneklerinin yanı sıra Maniheizm gibi gnostik inanç sistemlerinde günahlardan arınmak, gerçeği kavramak ve mânevî olgunluğa erişmek maksadıyla uzlet yaşantısına yer verilir. Bütün bu geleneklerde uzletin iki önemli karakteristiği dikkati çeker: Sosyal çevreden ve dünya tutkularından elden geldiğince uzaklaşmak, teemmül ve istiğrakla ruhsal aydınlanmayı amaçlamak.²⁹⁸

²⁹⁴ Michaela Mihriban Özelsel, *Halvette Kırk Gün*, çev. Petek B. Ateş (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2005) 156.

²⁹⁵ Michaela Mihriban Özelsel, *Halvette Kırk Gün*, çev. Petek B. Ateş, 155.

²⁹⁶ Hakan Zafer, *Dinî Yaşantıda İnziva* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 2.

²⁹⁷ Michaela Mihriban Özelsel, *Halvette Kırk Gün*, çev. Petek B. Ateş, 11.

²⁹⁸ Şinasi Gündüz, “Uzlet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012), 42/255,256.

İnziva aynı zamanda bir itikaftır. İtikâf, sözlükte “bir mekânda kalmak ve kendini bir şeye adanmak, hapsedmek” anlamlarına gelir. İstılahta ise oruçlu bir kişinin genel ve halka açık bir mescitte veya o hükümdeki bir yerde niyet ederek, kalbini dünyaya yönelik meşgalelerden arındırmasına ve kendini tedebbür, tefekkür, ibadet ve zikirle yüce Allah’a teslim etmesine denir.²⁹⁹

Her dinde inziva ya da itikaf geleneği olduğu gibi cahiliyye toplumunda da itikaf/inziva geleneği vardır. Bu konu ile ilgili yani Cahiliyye Döneminde inziva geleneğinin olup olmamasıyla ilgili farklı tartışmalar olsa da genel olarak görüşler cahiliyye toplumunda inziva geleneğinin olduğu yönündedir. Cahiliyye Dönemindeki inzivayı kabul etmeyen kişilerin, bu durumu kabul etmemelerinin sebebi, cahiliyye toplumunun sıcaktan uzaklaşıp serinlemek amacıyla yapmış oldukları bir inziva olduğunu düşünmelerindedir.

Biz burada Cahiliyye Döneminde inziva geleneğinin olduğu düşüncesindeyiz. Hem cahiliyye toplumundan önce hem de cahiliyye zamanında İslâm dinine göre Hz. Muhammed (s.a.v)’in inzivaya çekildiği ile bilgiler malumdur. “İnziva” meselesinin konumuz ile ilgili kısmı olarak “inziva”nın muallaka şiirlerinde de geçmesidir. Dolayısıyla cahiliyye toplumunun en önemli eserlerinden olan muallakalarda “inziva” kavramının geçmesi, cahiliyye toplumunda en azından “inziva” bilgisinin olduğunu bizlere göstermektedir. Muallaka şiirlerinde “inziva” ile ilgili olarak geçen beyitler şu şekildedir:

أُضِيءَ الظَّلَامَ بِالْعِشَاءِ كَأَنَّهَا
مَنَارَةٌ مُمْسَى رَاهِبٍ مُتَبَيِّلٍ

Aydınlatır sevgilim gecenin karanlığını
İnzivaya çekilmiş bir rahibin lambası gibi³⁰⁰

(İmru’l-Kays)

Rahib, Hristiyanlıkta ön plana çıkan kavramlardan birisidir. Rahib’in daha önceki beyitlerde Hristiyanlıkta “din görevlisi” olduğunu belirtmiştik. Semavi dinlerin hepsinde “inziva”ya çok önem verilmektedir. İnzivaya önem verilen

²⁹⁹ Alî b. Muhammed b. Alî ez-Zeynu’ş-Şerîf el-Cürçânî, *et-Ta’rifât* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1983), 31.

³⁰⁰ Zevzenî, *Şerhu’l-Muallakati’s-Sab’a*, 27.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 41.

inançlardan bir tanesi de Hristiyanlık'tır. Burada Hristiyanlık üzerinden açıklama yapmamızın sebebi İmruü'l-Kays'ın muallakasında "rahîb" kavramının geçmesindedir.

Birçok inançta, o dinin görevlileri inzivaya veya itikafa çekilirler. İmruü'l-Kays da muallakasındaki bu beyitte inzivaya çekilen bir rahibi örnek vermektedir. Ve yaşadığı bir durumu inzivaya çekilmiş bir rahibin etrafa aydınlık veren lambasına benzetmektedir.

Muallaka şiirlerinde inziva ile ilgili olarak sadece İmruü'l-Kays'ın muallakasında bu konuya değinildiğini gördük. Fakat Araplar arasında inziva geleneği sadece İslâmi dönemle başlamamış aynı zamanda Hz. Muhammed'in de Müslümanlık öncesinde inzivaya çekildiği aktarılmaktadır.³⁰¹ Hasılı cahiliyye toplumunun da inzivayla ilgili bilgi sahibi olduklarını söyleyebiliriz.

1.7.Kâbe

Kutsal mekân, herhangi bir din veya inanç açısından kutsiyetine inanılan yer demektir. Her inançta kutsal mekânlar bulunmaktadır. Dünya üzerinde bulunan din ve inançlara bakıldığı zaman genel olarak kutsâl mekânın olmadığı bir din ya da inanç görmemek zordur. Dolayısıyla her din ve inançta bir kutsâl mekânın olması inançların doğasında vardır.

Yeryüzündeki kutsal mekânlardan bir tanesi de Kâbe'dir. Kâbe dünya üzerinde kutsâl mekân konusunda bize göre en çok bilinen yerdir. Çünkü şu anda Kâbe Müslümanların kutsal mekânıdır.

Sözlükte "dört köşeli veya küp şeklinde olmak" anlamındaki **ka'b** (كعب) kökünden gelen **ka'be** "küp şeklinde nesne" anlamına gelmektedir.³⁰² İslâm dinine göre Kâbe Allah'ın yeryüzündeki evidir. İslâm dinine göre Kâbe Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmail tarafından Allah'ın emriyle yaptırılmıştır. Bazı zamanlarda sel felaketleri ile yıkılıp yeniden inşa edilmiştir. Kâbe Hicaz bölgesinin en önemli ve aynı zamanda en eski yerleşim yerlerinden biri olan Mekke'de yer almaktadır.³⁰³ Arapların meşhur olan beytleri içerisinde en meşhuru Kâbe'dir. Kâbe'nin Mekke'de bulunması da

³⁰¹ Azimli, *Cahiliyye'yi Farklı Okumak*, 85.

³⁰² Sadettin Ünal, "Kâbe", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001), 24/14,21.

³⁰³ Demircan, *İnanç ve İbadetler*, 160.

Mekke'yi İslâm'dan önceki dönemde de ilgi odağı haline getirmiştir.³⁰⁴ Kâbe dışında da Arapların kutsal kabul ettikleri beytler mevcuttu. Bu beytler, putlara adanmış ya da putlar için yapılmış yerlerdi.³⁰⁵ Kâbe dışında kutsal kabul edilen Ab'ab, Negrân Kâbesi, Sindâd Kâbesi, Riâm, Rudâ, Şüms gibi beytler de mevcuttu.³⁰⁶

Cahiliyye Araplarında mabed anlayışından söz etmek pek mümkün olmasa da kendi ilahları için adanmış birçok beyt ve tağut bulunmaktaydı. Araplar Kâbe gibi içinde put olan mekânlara tağut ismini verirlerdi.³⁰⁷ Mekke'deki Kâbe, tavaf edilen bir beyt olduğundan mütevellid insanların hayatında canlı bir dini mekân olarak önem arz etmekteydi. Kâbe'de kiliseler ve havralarda olduğu gibi içinde günlük ibadetler yapılmazdı. Araplar Kâbe'ye önem verdikleri için birçok puta Kâbe ismini de vermişlerdir.³⁰⁸

Kâbe ile ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de birçok ayet geçmektedir. Kur'an-ı Kerim'de bizzat Kâbe kavramı geçtiği gibi Kâbe'yi anlatan başka kavramlar ve isimler de geçmektedir. Kur'an-ı Kerim'de Kâbe isminin bizzat geçtiği ayetler şu şekildedir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيِّدَ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَدًّا فَجَزَاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنْ
النَّعْمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ هَدِيًّا بِأَلْبَانِ الْكَعْبَةِ

“Ey iman edenler! İhramda iken av hayvanlarını öldürmeyin. Sizden kim böyle bir hayvanı kasten öldürürse öldürdüğüne denk bir evcil hayvanı ceza olarak öder. Bunu -Kâbe'ye ulaştırılacak bir kurbanlık olmak üzere- aranızdan adalet sahibi iki kişi takdir eder...”³⁰⁹

Kâbe isminin bizzat geçtiği başka bir ayet şu şekildedir:

جَعَلَ اللَّهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ وَالْقَلَائِدَ ذَلِكَ لِنَعْلَمُوا أَنَّ
اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

“Allah Kâbe'yi, Beytülharâm'ı, haram ayı, boyunları bağısız ve bağlı kurbanlıkları insanların maddî ve manevî hayatları için destek kıldı. Bu, Allah'ın

³⁰⁴ Demircan, *İnanç ve İbadetler*, 161.

³⁰⁵ Demircan, *İnanç ve İbadetler*, 159.

³⁰⁶ Bk. Demircan, *İnanç ve İbadetler*, 159-183

³⁰⁷ Azimli, *Cahiliyye'yi Farklı Okumak*, 66.

³⁰⁸ Demircan, *İnanç ve İbadetler*, 159.

³⁰⁹ Mâide 5/95.

göklerde ve yerdeki her şeyden haberdar olduğunu ve Allah'ın her şeyi bildiğini anlamanız içindir."³¹⁰

Kur'an-ı Kerim'de bazı yerlerde ise Kâbe, "beyt", yani "ev" şeklinde geçmektedir:

وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا

*"O zaman biz evi insanların gidip gelip ziyaret edecekleri bir makam ve güvenlik yeri yaptık..."*³¹¹

Kur'an-ı Kerim'de Kâbe başka birçok isimle zikredilmiştir. Burada tüm ayetleri vermek konunun uzamasına sebep olacağından kısaca değinmek faydalı olacaktır. Bazı ayetlerde Beytullah, el-Beytü'l-atîk (el-Hac 22/29, 33), el-Beytü'l-harâm (el-Mâide 5/2, 97), el-Beytü'l-muharrem (İbrâhîm 14/37), el-Mescidü'l-harâm (el-Bakara 2/144, 149, 150; el-Mâide 5/2; et-Tevbe 9/7, 19, 28), el-Beytü'l-ma'mûr (et-Tûr 52/4), el-Meş'arü'l-harâm, Beniyye, Devvâre, Kâdis, Kible, Hamsâ, Müzheb gibi çeşitli isimler de verilmiştir; halk arasında ise daha çok Kâ'be-i Muazzama tabiri kullanılmaktadır.³¹²

İslâm dininin en büyük değerlerinden bir tanesi de Kâbe'dir. Kâbe'nin ilk olarak kim tarafından yaptırıldığı ve ne zaman yaptırıldığı kesin olmamakla beraber, Hz. İbrahim'den önce de var olduğuyla ilgili görüşler de vardır. Bu görüşlerden bir tanesi de Kâbe'nin Hz.'Âdem beri var olduğu şeklindedir. Kur'an-ı Kerim'de Kâbe'nin Hz. İbrahim ve ve Hz. İsmail tarafından inşa edildiği anlatılmaktadır.³¹³ Az önce de belirttiğimiz üzere Hz. Âdem tarafından inşa edildiği de anlatılmaktadır. Bu tür rivayetlerin olmasının sebebi kuvvetle muhtemel Kur'an-ı Kerim'de Kâbe'nin *"insanlar için kurulan ilk ev"*³¹⁴ olarak zikredilmesindedir.

Kâbe İslâm dininde kutsal sayılmakla beraber Cahiliyye Dönemindeki puperest insanlar da Kâbe'ye önem vermişlerdir. Cahiliyyenin putperest toplumu Kâbe'nin içini putlarla doldurmuşlardı. Her yıl insanlar Kâbe'yi ziyarete gelmekteydi. Putperestlik inancına sahip kişiler de Kâbe'yi ziyaret ediyorlardı. Çünkü Kâbe'ye putlar yerleştirilmişti. Kâbe'ye putları yerleştiren kişiler, oraya putları yerleştirmelerine rağmen Kâbe için "beytullah" kavramını kullanmaktaydılar. Çünkü

³¹⁰ Mâide 5/97.

³¹¹ Bakara 2/125.

³¹² Ünal, "Kâbe", 24/14,21.

³¹³ Bakara 2/127.

³¹⁴ Âl-i İmrân 3/96.

onlar Allah'a inanmakla beraber putlara da inanıyorlar ve putları Allah'a yaklaşmak amacıyla bir aracı olarak görüyorlardı. Kâbe'yi aynı zamanda putlara tapmayan, Hanif inancına mensup kişiler de ziyaret etmekteydi. Hanif inancına mensup kişilerin ziyaretleri putlardan uzak bir şekildeydi. Çünkü Hanif inancına mensup kişiler Allah'ın var olduğuna, bir olduğuna, Allah'tan başka ilah olmadığına inanıyorlardı. Hanifler aynı şekilde puperestliğin yanlış bir inanç şekli olduğuna inanmışlar ve bu vesileyle bu inanç ile ilgili iş ve davranışlardan uzak durmuşlardır.

Cahiliyye toplumu Kâbe'ye önem verdiklerinden her yıl Kâbe'yi ziyarete gelen kişilere hizmet edilirdi. Kâbe'yi ziyarete gelenlere ücretsiz bir şekilde su ve yemek hizmeti verilirdi. Kâbe'nin kutsallığı o dönemde de mevcuttu. Nitekim "ahlaf" (yemin edenler) ve "mutayyebun" (koku sürülmüşler) grubunun oluşması da Kâbe'nin kutsallığını göstermektedir. Çünkü Mekke'de bulunan bazı hizmetleri almak isteyen kabileler Mescid-i Haram'da kokulu su dolu bir kazana ellerini batırıp sonra da ellerini Kâbe'ye sürerek yemin etmişlerdir. Bunun için bu gruba "mutayyebun" denmiştir. Yine "ahlaf" grubu da bu görevleri teslim etmemek üzere Kâbe'nin yanında yemin ettiler. Bu olaydan da anlaşılacağı üzere o dönemde de Kâbe kutsaldı.³¹⁵

İslâm dininde Kâbe bir ibadet mekânıdır. Her yıl Müslümanlar Kâbe'ye ya ziyaret amacıyla ya da hac ibadetini yerine getirmek amacıyla giderler. Hac ibadeti İslâm dininde İslâm'ın şartlarından bir tanesidir. Gücü yeten her Müslümanın hac ibadetini yerine getirmesi farzdır. Kâbe'ye her yıl yüz binlerce Müslüman ziyaret gerçekleştirir ya da hac ibadetini yerine getirmek için giderler. Kâbe'yi ziyaret etmek bir diğer tabirle hac ibadetini yerine getirmek Allah'ın emirlerinden bir tanesidir. Haccın Müslümanlara farz olmasıyla ilgili Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır:

وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ

*"İnsanlara hac ibadetini duyur; gerek yaya olarak gerekse yorgun argın develer üzerinde uzak yollardan gelerek sana ulaşsınlar."*³¹⁶

Muallakalar, Kâbe'nin duvarına asıldığı gibi "Kâbe" muallaka şiirlerine de konu olmuştur. Değineceğimiz beyit ya da beyitlerde "Kâbe" üzerinde durmaya gayret edeceğiz. Kâbe, inanç ile ilgili bir değer olduğundan mütevellid konumuz

³¹⁵ Azimli, *Cahiliyye'yi Farklı Okumak*, 44.

³¹⁶ Hac 22/27.

arasında yerini bulmuştur. Muallaka şiirlerinde “Kâbe” kavramını tespit etmeye çalıştık. Muallaka şiirlerindeki “Kâbe” konusu şu şekillerde işlenmiştir:

أَفَأَسْمَتْ بِأَبْيَتِ اللَّذِي طَافَ حَوْلَهُ
رَجَالٌ بَنَوْهُ مِنْ قُرَيْشٍ وَجُرُهِمْ

Yemin ederim ki Cürhümlülerden sonra Kureyşlilerin
İnşa edip tavaf ettiği o Kutsal Ev’e³¹⁷

(Züheyr b. Ebû Sülma)

Kâbe hem Müslümanlar için hem de putperest Araplar için önem arz etmekteydi. Müslümanlar için önem arz etmesinin sebebi oranın Allah’ın evi olması ve Müslümanların kutsal mekânı olmasından ötürüdür. Putperestler için değerli olmasının sebebi ise Kâbe’yi inandıkları putlarla doldurmalarındandır. Kâbe dışında da Arapların kutsal kabul ettikleri evler mevcuttu. Kâbe dışında yarımadanın muhtelif yerlerinde yüz kadar ev daha mevcuttu. O dönemdeki insanlar, put evlerinde ibadet ederlerdi. Yine Kâbe’nin yanında kurban kesildiği gibi bu put evlerinde de kurbanlar kesilirdi.³¹⁸ Bu put evler de tavaf edilir, bunların önünde fal okları çekilir ve onlara hediyeler sunulurdu.³¹⁹

Tavaf, kısaca Kâbe’nin etrafında dönmektir. Müslümanlar için hac ibadetinin içerisinde bulunan ibadetlerden bir tanesi de tavaftır. Tavaf Müslümanlarda olduğu gibi Cahiliyye Dönemindeki putperestlerde de vardı. O dönemdeki putperestler Kâbe’yi ziyaret ediyorlar ve Kâbe’yi tavaf ediyorlardı. Hatta bazı kaynaklarda putperestlerin Kâbe’yi çıplak bir şekilde tavaf ettikleriyle ilgili bilgiler de mevcuttur.³²⁰

Züheyr b. Ebû Sülma’nın muallakasında “Kutsal ev” tabiri geçmektedir. Bize göre burada “Kutsal ev”den maksat “Kâbe”nin olduğu aşikârdır. Çünkü beyitte aynı zamanda “tavaf” meselesi geçmektedir. Tavafın da Kâbe’nin etrafında dönmek olduğunu belirtmiştik. Dolayısıyla Züheyr’in “Kutsal ev” derken Kâbe’yi ifade

³¹⁷ Zevzenî, *Şerhu’l-Muallakati’s-Sab’a*, 75.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 97.

³¹⁸ Yaşar Çelikkol, *İslâm Öncesi Mekke* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2003), 166-167.

³¹⁹ Çağatay, *İslâm Dönemine Dek Arap Tarihi*, 107.

³²⁰ Ünal, “Kâbe”, 24/14,21.

ettiğini söyleyebiliriz. Kâbe inanç ile ilgili bir değerdir. Dolayısıyla Kâbe’yi de inanç ile ilgili değerler arasında ele almış olduk.

1.8.Kurban

Kurban, kelime itibariyle Arapça kökenli bir kelimedir. Kurban yaklaşmak, yakınlaşmak anlamlarına gelmektedir. Dini anlamda ise kurban, yaratıcı ile yakınlaşmak amacıyla, O’nun rızasını kazanmak amacıyla O’na sunulan hediyedir. Kurban bütün tarih boyunca bilinen bir uygulamadır.³²¹ Kurban ibadeti farklı dinlerde farklı şekillerde ön plana çıkabilmektedir. Kurban ibadetinin en çok ön plana çıktığı din İslâm dinidir. Çünkü İslâm dininde kurban Allah’ın bir emridir ve İslâm dininde kurban kesmek vacip olarak görülmektedir.

İslâm dininde iki önemli bayram vardır. Bunlardan ilki Ramazan Bayramı ikincisi ise Kurban Bayramıdır. Ramazan Bayramı bir aylık tutulan oruçtan sonra Allah tarafından insanlara verilen bir hediyedir. Bayram günlerinde Müslümanlar bayramlaşır ve birbirlerini ziyaret ederler. İkinci bayram olan Kurban Bayramının da önemi büyüktür. Kurban Bayramı kısmında ise hac ibadeti yerine getirilmiş olur ve bu vesileyle Allah’ın rızasını kazanmak, Allah’ın emrine uymak amacıyla kurban kesilir. Kesilen kurbanlar ihtiyaç sahiplerine dağıtıldığı gibi aile bireyleri de kesilen bu kurban etlerinden yerler.

Kurbanın kesilip insanlara dağıtılmasının toplumsal anlamda birçok faydası da vardır. Kurban eti ile ihtiyaç sahipleri bir nebze de olsa et yemiş oluyorlar. Etin insan sağlığı için yadsınamayacak derece faydaları vardır. İhtiyaç sahipleri de kurban etleri ile en azından bu imkândan faylanmış olmaktadırlar. Aynı zamanda kurban etlerinin paylaşılması ile de toplumda insanlar arasında birlik, beraberlik duyguları gelişir ve toplumda huzur ve güven ortamı daha da artmış olur. İslam dininde kurban kesmenin bir emir olduğu Kur’an-ı Kerim’de şu şekilde geçmektedir:

فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَأَنْحَرْ

“Şimdi sen Rabbine kulluk et ve kurban kes.”³²²

Başka inançlarda da kurban ön plana çıkmaktadır. Kurban hemen bütün dinlerin ana temalarından birini teşkil ettiği gibi çeşitli dillerde bu kavramı ifade için kullanılan kelimelerin kök anlamlarında da ortak olan taraflar vardır. Latince kökenli

³²¹ Zeki Tan, “Kur’an Öncesi Arap Toplumunun Örf ve Adetlerini Bilmrnin Kur’an’ı Anlamadaki Rolü, Kurban Örneği”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32 (2011), 144.

³²² Kevser 108/2.

Batı dillerinde kurban karşılığı kullanılan sacrifice kökünde “kutsamak, bir nesnenin tanrıya sunulması kutsal hale gelmesi veya getirilmesi”, offering de “tanrıya bir hediye sunma, takdime” anlamını taşır. Eski Ahid’de kurban karşılığında “bağış ve vergi” mânasındaki minha, “yaklaştıran şey” anlamında gorbana ve “kutsal kan dökme” durumunu ifade eden zebah kelimeleri kullanılır.³²³ Görüleceği üzere hemen bütün inançlarda kurban, farklı şekillerde de olsa mevcuttur.

Cahiliyye toplumunda da kurban kesme âdetinin olduğunu görebilmekteyiz. Önceki din ve kültürlerde farklı şekil ve amaçlarla da olsa varlığını sürdüren ve cahiliyye toplumunun dinî hayatında önemli bir yeri olan kurban âdeti İslâm dininde cinayet, şirik, israf, hayvana eziyet ve çevre kirliliği gibi olumsuz unsurlardan temizlenerek taabbüdî, malî ve sosyal nitelikleri bir arada bulunduran bir ibadet haline gelmiştir.³²⁴ Cahiliyye toplumunda hayvanlar putlara kurban edilmekteydi. Bazı görüşlere göre çocukların, kölelerin ve esirlerin putlara kurban edildiğiyle ilgili bilgiler olsa da bu bilgiler zayıf derecededir. Çoğunluk hayvanların putlara kurban edildiği şeklindedir.

Câhiliyye Arapları, belli zamanlarda veya önemli kabul ettikleri olaylar vesilesiyle gerek Kâbe’deki putların yanında gerekse Mekke’nin diğer bölgelerinde ve Mekke dışındaki putlarının yanında mâbede olan saygılarını, putlara olan bağlılıklarını göstermek, onlara yakınlaşmak gayesiyle deve, sığır, koyun, ceylan gibi hayvanları keserek kanını onların üzerine döker, kurbanı parçalayıp bu dikili taşların üzerine bırakır, yırtıcı hayvanların ve kuşların yemesini beklerlerdi. Yarar sağlayacağı düşüncesiyle ölen kimsenin kabri başında veya cinlerden korunmak amacıyla kurban kesildiği, ayrıca yeni doğan çocuk için akîka kurbanı kesilerek ziyafet verildiği, bereket getireceği inancıyla deve veya koyunun ilk doğan yavrusunun, receb ayının ilk on gününde “atîre” ismi verilen koyunun putlar için kurban edildiği bilinmektedir.³²⁵ Görüldüğü üzere her inançta kurban kesme olduğu gibi cahiliyye toplumunda da kurban kesme âdeti vardı. Cahiliyye Dönemindeki insanlar kurbanlarını putlar için keserlerdi.

Bir toplumdaki dini uygulamalar edebiyat ve şiirlerine yansımaktadır. Aynı şekilde Cahiliyye Döneminde kurban kesme geleneği olduğu için muallaka

³²³ Ahmet Güç, “Kurban”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002), 26/433,435.

³²⁴ Ali Bardakoğlu, “Kurban”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002), 26/436,440.

³²⁵ Bardakoğlu, “Kurban”, 26/436,440.

şiiirlerinde de bu meselenin geçtiğini görmekteyiz. Muallakalardaki “kurban” ile ilgili beyitler şu şekildedir:

a) وَ يَوْمَ عَقَرْتُ لِلْعَذَارَى مَطِيَّتِي
فِيَا عَجَباً مَنْ كُورَهَا الْمُنْحَمَل

O gün bineğimi kurban kestim bakirelere
Hayret ettim üstünde ne çok yük vardı³²⁶

(İmruü'l-Kays)

İmruü'l-Kays'ın muallakasında inanç ile ilgili değerler konusunda “kurban” kavramını içerisinde barındıran beytimiz mezkurdur. Bu beyite baktığımızda ‘Kurban kesme’ ifadesi geçiyor. İmruü'l-Kays'ın şiirlerinde geçen konulardan bahsettiğimiz zaman onun şiirlerinde ‘kadın’ın ön planda olduğunu görebiliyoruz. Burada da İmruü'l-Kays kadınlara o kadar düşkündür ki kendi bineğini o kadınlar için feda ediyor. Üstelik bu bineğin üstünde de o kadar yük olmasına rağmen bunu yapıyor. İmruü'l-Kays'ın bu beytine baktığımız zaman kadın'ın adeta İmruü'l-Kays için inanç meselesi kadar önemli olduğunu görebiliyoruz. Biz İslâm dininden örnek verecek olursak, niçin kurban kesilir, kurbanın anlamı nedir diye düşündüğümüzde bu sorulan soruların cevabı bellidir. Kurban Allah'a yaklaşımdır. Yani İslâm dininde Allah'a yaklaşmak amacıyla, onun rızasını kazanmak amacıyla, onun emrine uymak amacıyla vs. kurban kesilir. Kısacası önemli bir durum için kurban kesilir. İmruü'l-Kays'ın buradaki beytine baktığımızda da İmruü'l-Kays kendi bineğini kadınlar için kurban ediyor. Buradan neyi anlıyoruz? Demek ki İmruü'l-Kays kadınlara o kadar çok düşkündür ki onları kazanmak, onların gönlünü kazanmak, onlara daha fazla yakınlaşmak amacıyla onlar için bineğini kurban kesiyor.

Beytin devamı da ayrı bir mahiyette devam ediyor. Bineğini kurban ederken kadınlara o kadar çok düşkündür ki gözü başka bir şey görmüyor ki sonradan bineğinin üstünde ne kadar çok yük olduğunu ve bunu sonradan fark ettiğini ifade ediyor. İmruü'l-Kays'a göre kadınların adeta kendisi için bir put ya da bir ilah haline geldiğini ifade edebiliriz.

³²⁶ Zevzenî, *Şerhu'l-Muallakati's-Sab'a*, 16.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 37.

1.9.Ölüm

Dünya hayatının bir başlangıcı olduğu gibi elbette ki bir sonu da bulunmaktadır. Her canlı dünyaya geldiği gibi bir gün bu canlının bu dünyadaki ömrü de son bulmaktadır. İşte canlıların ömrünün son bulduğu zamana ölüm denmektedir. Dünya üzerinde hangi din ya da inanç olursa olsun, her din ya da inançta ölümün varlığı kabul edilmektedir. Bununla beraber bazı din ve inançlarda ölüm bir yok oluş olarak kabul edilirken bazı inançlarda da ölüm yeni bir hayatın başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Ölümü yeni bir başlangıç olarak kabul eden inançlarda ahiret inancı da mevcuttur. Yani ölümü bir yok oluş olarak gören kişilerde ahiret inancı mevcut değildir.

Ölümden sonraki hayata inanma konusunda semavi/ilahi dinleri örnek olarak gösterebiliriz. Semavi dinlerde dünya hayatı son bulduktan, insan öldükten sonra ruh bedenden ayrılmaktadır ve ruh ahirette dünyada yaptıklarının karşılığını vermektedir. Bu karşılık cennet ya da cehennem olmaktadır.

Hristiyanlık ve Yahudilik gibi semavi dinlerde ölen kişiler toprağa gömüldüğü gibi İslâm dininde de ölen kişiler toprağa gömülmektedirler. Özellikle İslâm dininde ölüme çok değer verilmektedir. Ölüm İslâm dininde önemli bir mesele olarak görülmektedir. İslâm dininde dünya hayatı bir imtihandan ibarettir. Ve ölüm ile dünyadaki imtihan süresi bitmektedir. Ölüm ile ilgili olarak da Kur'an-ı Kerim'de pek çok ayet geçmektedir:

قُلْ إِنَّ الْمَوْتَ الَّذِي تَفِرُونَ مِنْهُ فَإِنَّهُ مُلَاقِيكُمْ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَىٰ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

“Şöyle de: "Biliniz ki, kendisinden kaçıp durduğunuz ölüm, muhakkak gelip size çatacaktır. Sonra akıl ve duyularla idrak edilemeyi de edileni de bilen Allah'a döndürüleceksiniz, O da size yapıp etmiş olduklarınızı bildirecektir.”³²⁷

Yine Kur'an-ı Kerim'de ölüm ile ilgili başka bir ayet şu şekildedir:

وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ أَفَإِنْ مِتَّ فَهُمْ الْخَالِدُونَ
كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَنَبْلُوكُمْ بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً وَإِلَيْنَا تُرْجَعُونَ

“Senden önce de hiçbir insana ölümsüzlük vermedik. Şimdi sen ölürsen, onlar ebedî mi kalacaklar? Her can ölümü tadacaktır. Denemek için sizi kötü ve iyi durumlarla imtihan ederiz. Sonunda bize geleceksiniz.”³²⁸

³²⁷ Cuma 62/8.

Cahiliyye toplumunda ölüm inancı vardır. Bu sebeple şiirlerde ölüm meselesi ön plana çıkmaktadır. Cahiliyye toplumunda kabir meselesi de önemlidir. Kabir, İslâm öncesi Arap inancında onların konuyla ilgili olan şiirlerinde açıkça görüleceği üzere önemli bir yer tutar. Bundan dolayı şiirler bu akideye yönelik, kabrin başında kurban kesme, ölen kişinin bineğinin mezarına bağlanması veya mezarın üzerine kan ve şarap dökülmesi, hâmmе ve sadâl gibi pek çok farklı imgeyi içerisinde barındırmaktadır.³²⁹

Arap akidesinde yeniden dirilme, sevap, hesap ve ceza konularına gelince Araplar yeniden dirilmeyi kesin bir şekilde inkâr etmektedirler. Bu durumu inkâr etseler de bu inkâr onların ölüm hakkındaki düşüncelerine engel olamamıştır. Onlara göre ölüm sonrası yok olacak şey cesetten ibarettir. Bunun için onlar ölümün hayatın akışını bitiren bir son olmadığını idrak etmişlerdir. Algılarındaki ölümün, insanı farklı bir şekle bürüyerek onu bambaşka bir âleme yönelten bir geçit veya cesedin bir halden başka bir hale büründüğü bir dönüşüm noktası olması sebebiyle onları korkutan bir olgu olagelmıştır. Ancak bu yokluk ile ilgili bir korku olmayıp ruhların gittiği bilinmeyen bir âlemin bilinmezliğinden doğan bir korkudur. Acısıyla tatlısıyla dünya hayatına mı benziyor gibi bilinmezlikler bu korkunun sebebini oluşturmaktadır. Bu tür sorular cahiliyye insanının bu zor yolda sorduğu mühim sorulardan bazılarıdır.³³⁰

Görüleceği üzere nasıl ki her toplumda ölüm kaçılmaz bir gerçek olarak kabul ediliyorsa cahiliyye toplumunda da ölüm bir gerçek olarak kabul edilmiştir. Ölüm insanların üzerinde önemle durdukları bir konu olmuştur.

Cahiliyye Dönemindeki ölüm inancının şiirlere de yansıdığını görebilmekteyiz. Ölüm genel anlamda inanç ile ilgili bir meseledir. Ve muallaka şiirlerinde “ölüm” kavramı da ön plana çıkmıştır. Bu yüzden muallaka şiirlerinde inanç ile ilgili değerler konusundaki tespitlerimiz arasında “ölüm” kavramı da yerini almıştır. Muallaka şiirlerindeki ölüm ile ilgili değerler şu şekilde geçmektedir:

a) أَلَا أَيُّهَا اللَّائِمِي أَحْضُرِ الْوَعَى
وَأَنْ أَشْهَدَ اللَّذَاتِ هَلْ أَنْتَ مُخْلِدي

³²⁸ Enbiyâ 21/34-35.

³²⁹ Ali Hasan Câsim el-Cennâbî - Firdevs Yasin Humeyd Abdullah, “İslâm Öncesi Arap Akidesinde Kabir”, çev. Mustafa İyidoğan, *Akademik Siyer Dergisi* 1(2020), 157.

³³⁰ İhsan ed-Dîyk, “Hâmmе ve’s-sadâ’r-rûhi fi’ş-şî’ri’l-câhili”, Necah Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi 13/2 (1999), 630.

Ey beni cenklere ve hazlara girmekle suçlayan
Söylesene sen mi ölümsüzleştireceksin beni?³³¹

(Tarafe b. el-Abd)

Tarafe'nin muallakasında inanç ile ilgili değerler konusunda ölümün ön plana çıktığını görebiliyoruz. Ölüm kişinin hayatının ya da genel anlamda canlı hayatının son bulmasıdır. Dünya üzerinde hiçbir canlı ölümsüz değildir. Bazı insanlar uzun süre yaşayabiliyorken bazı insanlar ise daha az yaşayabilmektedir fakat hiç kimse ölümsüz değildir.

Semavi dinlerdeki inanca göre Yaratıcı tarafından her insana belirli bir süre ömür verilmiştir. Ölüm zamanı gelen kişiler bu hayattaki sürelerini tamamlamış olurlar. İnsan fitratı ölümsüzlüğe meyillidir. Fakat unutmamak gerekir ki ölümsüzlüğe meyilli olmak doğal olduğu gibi ölümün kaçınılmaz bir durum olduğu da bir gerçektir. Özellikle İslâm dininde ölüm üzerinde çok daha fazla durulmaktadır. Çünkü ölüm hatırlanarak bu dünyadaki davranışlara daha fazla dikkat edilmektedir. Bu konu ile ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de bir ayette şöyle geçmektedir:

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ

“Her nefis ölümü tadacaktır.”³³²

Cahiliyye Dönemindeki insanlarda ölüm inancının olduğunu belirtmiştik. Tarafe'nin muallakasına bakıldığında zaman Tarafe'de de bir ölüm inancının olduğundan bahsedilebilir. Hatta belirtmiş olduğumuz beyitte sanki Tarafe şunu söylemek istemektedir: “Ben cenklere ve savaşımlara giriyorum ve sen beni bu konuda eleştiriyorsun fakat unutmamak gerekir ki herkes bir gün ölecektir. Kimse ölümsüz değildir. Ey beni bu konularda suçlayan kişi biz ölümsüz değiliz er ya da geç öleceğiz.”

b) فَإِنْ كُنْتَ لَا تَسْتَطِيعُ دَفْعَ مَنِيَّتِي
فَدَعْنِي أَبَادِرْهَا بِمَا مَلَكَتْ بَدِي

³³¹ Zevzenî, *Şerhu 'l-Muallakati's-Sab'a*, 59.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 65.

³³² Âl-i İmrân 3/185.

Şayet def edemiyorsan ölümü benden

Bırak da ondan önce davranıp süreyim elimdekinin keyfini³³³

(Tarafe b. el-Abd)

Bir önceki beyitte de Tarafe'nin ölüm üzerinde durduğunu görmüştük. Bu beyitte de aynı şekilde Tarafe ölüm üzerinde durmaktadır. Ve yine bu beyitte kendisini eleştiren kişiye karşı cevabını sürdürmeye devam etmiştir. Kuvvetle muhtemeldir ki Tarafe kendisini eleştiren kişiye ölümün kaçınılmaz olduğunu söylemek istemektedir.

Ölüm kaçınılmazdır. Her canlının bir ömrü olduğu gibi insanın da bir ömrü vardır. Ömrü biten ölüm ile tanışmış olur. Ve dünya üzerinde yaşayan insanların hemen hepsi ölümün kaçınılmaz bir gerçek olduğunu bilmektedir ve bu yönde bir inanç sergilemektedirler. Tarafe ölümün elbet bir gün geleceğini vurgulamıştır. Kendisini eleştirenlere karşı er ya da geç öleceğini belirtmiş, aynı zamanda hiç kimsenin ölümü def edemeyeceğini belirtmiştir.

c) ترى جُثُوتَيْنِ مِنْ تُرابٍ عَلَيْهِمَا
صَفَائِحُ صَمٌّ مِنْ صَفِيحٍ مُنْصَدِّدٍ

İkisinin de mezarı üzerinde birer toprak yığını var

Ve üst üste dizilmiş sert ve geniş düz taşlar³³⁴

(Tarafe b. el-Abd)

Çoğu kişiye göre öldüğümüz zaman gömüleceğimiz yer toprak olacaktır. Bu durum farklı toplumlarda farklı bir şekilde tecelli etmektedir. Nitekim bazı toplumlarda ölen kişiler yakılmaktadır veya daha farklı uygulamalar yapılabilmektedir. Tarafe'nin de söylediğine göre Tarafe herkesin bir gün öleceğini ve toprağa gömüleceğini belirtiyor. İnsan öldüğü zaman hiçbir kimsenin başka kimselere karşı bir üstünlüğü olmayacaktır. Aslında herkes aynı toprağın altında olacaktır. Kimsenin başka bir kimseye üstünlüğü olmayacaktır.

³³³ Zevzenî, *Şerhu 'l-Muallakati 's-Sab 'a*, 59.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 65.

³³⁴ Zevzenî, *Şerhu 'l-Muallakati 's-Sab 'a*, 61.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 65.

وَإِنَّا سَوْفَ نُدْرِكُنَا الْمَنَآيَا d)
مُقَدَّرَةً لَنَا وَمُقَدَّرِينَ

Birbirimizin alınına yazıldık ölümle
Yetişecek elbet ölüm hepimize³³⁵

(Amr b. Kulsûm)

Muallaka şiirlerinde inanç ile ilgili değerler kapsamında “ölüm” mevzusunun öne çıktığı şiirlerden bir tanesi de Amr b. Kulsûm’un muallakasıdır. Beyitte de görüleceği üzere hem ölüm inancının hem de kader inancının bir arada olduğunu görebilmekteyiz.

Ölüm, kişinin hayatının son bulmasıdır. Kader ise Yaratıcının evrene koymuş olduğu düzen ve kurallardır. Amr’ın bu beytinde de ‘alın yazısı’ meselesinin öne çıktığını görebiliyoruz. Alın yazısı kader inancı olan kişilerin söylemiş oldukları ve sık sık kullandıkları bir tabirdir. Dolayısıyla bu beyitte inanç meselesi ile ilgili olan kader meselesinin ön plana çıktığını görebiliyoruz.

وَمَنْ هَابَ أَسْبَابَ الْمَنَآيَا يَتَلْنَهُ e)
وَإِنْ يَرْقُ أَسْبَابَ السَّمَاءِ بِسُلْمٍ

Ölümden korkanı yakalar ölüm
Merdivenlerle göğe çıksalar da kurtulamazlar³³⁶

(Züheyr b. Ebu Sülmâ)

Ölüm kişinin dünya hayatının son bulmasıdır. Ölüm, çaresi bulunmayan bir gerçektir. Züheyr “Ölümden korkanı yakalar ölüm” derken aslında ölümden ne kadar korkulursa korkulsun er ya da geç ölümün insanı yakalayacağını söylemiştir ki nitekim öyledir. Semavi dinlerin hepsinde ölüm inancı mevcuttur. İslâm dininde de ölüm inancı vardır ve hiç kimse ölümden kaçamaz. İslâm dininde bu konu ile ilgili de Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyurmaktadır:

أَيْنَ مَا تَكُونُوا يُدْرِكُكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُّشِيدَةٍ

³³⁵ Zevzenî, *Şerhu ’l-Muallakati ’s-Sab’a*, 114.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 131.

³³⁶ Zevzenî, *Şerhu ’l-Muallakati ’s-Sab’a*, 83.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 105.

“Nerede olursanız olun, sağlam ve tahkim edilmiş kaleler içinde bulunsanız bile ölüm size ulaşacaktır...”³³⁷

Hasılı ölümün genel anlamda inanç ile ilgili bir değer kapsamında olduğunu bildiğimizden muallaka şiirlerinde ölüm üzerinde çokça durulmuştur. Ele aldığımız beyitlerde Tarafe, Amr ve Züheyr gibi şairler muallakalarında ölümden bahsetmişlerdir.

1.10.Tavaf

Daha önce de belirtildiği üzere her inançta kutsal mekân ya da kutsal mekânlar vardır. O din ya da inanca mensup kişiler kutsal olarak belirtilen yerlere giderler, orayı ziyaret ederler ve birtakım ibadet ve ritüelleri yerine getirirler. Tavaf da kutsal mekân ile ilgili olan bir ibadettir. Ve tavaf günümüzde İslâm dininde olan bir ibadettir.

Günümüzde daha çok hac ibadetiyle ilgili bir kavram olan “tavaf” genel anlamda Mekke’de bulunan Kâbe’nin etrafında dönmektir. Mekke hicaz bölgesinde bulunan en önemli üç şehirden birisidir.³³⁸ Dolayısıyla Mekke hem coğrafi olarak hem de tavaf konusu açısından önem arz etmektedir. Tavaf Kâbe’yi ziyaret edenler için oldukça mühimdir. Kâbe inşa edildiği günden beri tavaf geleneği vardır ve her zaman da olmaya devam edecektir. Kâbe’yi tavaf etmek İslâm dininde öne çıkan bir ibadettir. Hac ibadetini eda etmek amacıyla ya da umre yapmak amacıyla Mekke’ye gidenler mutlaka Kâbe’yi tavaf etmektedirler. Hatta “ziyaret tavafı” yapmak haccın üç farzından bir tanesidir. Yani üç farzdan biri olan ziyaret tavafını yapmamak hac ibadetinin geçersiz olmasına sebep olabilir. Dolayısıyla Kâbe’yi tavaf etmek, önemi tartışılmayacak bir meseledir.

Cahiliyye Döneminde yani İslâmiyetten önceki toplumda da tavafın önemli bir yer tuttuğunu söyleyebiliriz. Bu konu ile ilgili olarak söylediğimiz doğrultuda bilgi aktaranlar da olmuştur ve kaynaklarda bunları görebilmekteyiz: Kur’an’da zikredilen hac, Kâbe’yi ta’zim, Hacer-i Esved’i kutsama, tavaf, sa’y, telbiye, ihram, Arafat ve Müzdelife’de vakfe, Müzdelife’den Mina’ya hareket, şeytan taşlama, haram aylara saygı, putlara hediyeler (kurban sunma), tıraş olma gibi hac, tavaf, umre ile ilgili

³³⁷ Nisâ 4/78.

³³⁸ Demircan, *Cahiliye Arapları*, 41.

bütün menâsikin, İslâm öncesi Arap kabile âdetinde var olduğu görülür.³³⁹ Hatta Kur'an'ın ibadet ahkâmının indiği ortamdaki geleneğin bir devamı olduğu şeklinde açıklamalarda bulunanlar da vardır.³⁴⁰

Araplar, mabedleri arasında en şöhretlisi olarak Mekke'de bulunan Kâbe'yi kabul ederlerdi. Kâbe sadece hac zamanında değil, başka zamanlarda da tavaf edilirdi. Bununla birlikte kurbân kesme âdeti de mevcuttu.³⁴¹ Hasılı Cahiliyye Döneminde de insanların Kâbe'yi tavaf ettikleri, hatta daha önce de belirtildiği üzere bazı kaynaklarda Kâbe'yi çıplak bir şekilde tavaf ettiklerine dair bilgiler de mevcuttur.

Muallaka şiirlerinde öne çıkan inanç ile ilgili değerlerden bir tanesi de tavaftır. Cahiliyye Döneminde tavaf yapılmaktaydı ki bu durum muallakalara da yansımaktadır. Muallaka şiirlerinde inanç ile ilgili değerler kapsamında tavaf konusu ile ilgili geçen beyitler şu şekildedir:

فَعَنَّ لَنَا سِرْبٌ كَأَنَّ نِعَاجَهُ
عَذَارَى دَوَارٍ فِي مَلَأٍ مُدْبِلٍ

Bir grup antilop çıkmıştı karşımıza bir av seyahatinde

Uzun etekleriyle tavaf taşı etrafında dönen kızlara benziyordu³⁴²

(İmruü'l-Kays)

Kâbe'nin etrafında dönmeye tavaf denir. Cahiliyye Dönemindeki putperestler için Kâbe önem arz etmekteydi. Çünkü cahiliyye Arapları Kâbe'yi pularla doldurmuşlar ve Kâbe'nin etrafında dönüyorlardı. Cahiliyye Araplarının yapmış oldukları bu dönüşü tavaf denilmektedir.

İslâm dininde ise tavaf, Kâbe'nin etrafında yedi kez dönmektir. Kâbe'yi tavaf etmek Allah'ın bir emridir. Ve bu durum Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde geçmektedir:

ثُمَّ لِيُقْضُوا تَقَاتِلُهُمْ وَلِيُؤْفُوا نُذُورَهُمْ وَلِيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ

³³⁹ Ebü'l-Münzir Hişâm b. Muhammed el-Kelbî, *el-Asnâm*, thk. Ahmed Zekî Paşa (Kahire: Dâru'lKütübi'l-İlmiyye, 2000), 6.

³⁴⁰ İshak Özgel, *Tarihselcilik Düşüncesi Bağlamında Kur'an'ın Tarihsel Yorumu* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002), 296.

³⁴¹ Demircan, *Cahiliye Arapları*, 113.

³⁴² Zevzenî, *Şerhu'l-Muallakati's-Sab'a*, 36.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 47.

“Sonra kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler. Beyt-i Atik'i tavaf etsinler.”³⁴³

Aynı zamanda İslâm dininde Kâbe inananlar için bir toplanma yeri ve güvenilir bir yerdir. Müslümanlar burada kendilerini ibadete adarlar ve Allah'ı zikrederler. Kâbe'de insanlar tavaf yapar, namaz kılar ve itikafa da çekilirler. Bu konu ile ilgili şu ayeti örnek olarak gösterebiliriz:

وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلِّئًا وَعَوَدْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ
وَاسْمِعِيلَ أَن طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ

“Hani Evi (Ka'be'yi) insanlar için bir toplanma ve güvenlik yeri kılmıştık. İbrahim'in makamını namaz yeri edinin”, İbrahim ve İsmail'e de ‘Evimi, tavaf edenler, itikafa çekilenler ve rükû ve secde edenler için temizleyin’ diye ahid verdik.”³⁴⁴

Muallakalar üzerinde inanç ile ilgili değerler konusunda yaptığımız tespit çalışmaları sonucunda İmruü'l-Kays'ın muallakasında tavaf meselesinin geçtiğini nazar ettik. Burada tavaf taşı derken İmruü'l-Kays'ın neyi kastedtiğini bilmek zor olacaktır ancak burada önemli olan nokta etrafında tavaf yapılan bir mekânın olmasıdır. Bu tavaf tapılan taşın maksat Kâbe de olabilir çünkü Cahiliyye Dönemindeki insanların Kâbe'yi tavaf ettiklerini belirtmiştik.

فَأَقْسَمْتُ بِأَبْيَتِ الَّذِي طَافَ حَوْلَهُ) b)
رجال بنوه من قريش وجرهم

Yemin ederim ki Cürhümlülerden sonra Kureyşlilerin
İnşa edip tavaf ettiği o Kutsal Ev'e³⁴⁵

(Züheyr b. Ebu Sülmâ)

Züheyr'in muallakasında aslında inanç ile ilgili değerlerin daha önceki muallakalara nazaran daha çok geçtiğini söyleyebiliriz. Burada da tavaf edilen kutsal evden kastın Kâbe olduğu malumdur. Kâbe Müslümanlar için önem arz eden kutsal bir mekândır. Burası Müslümanların kiblesidir. Aslında Cahilliyeye Dönemindeki insanları düşündüğümüz zaman Kâbe onlar için de kutsallık arz ediyordu çünkü

³⁴³ Hac 22/29.

³⁴⁴ Bakara 2/125.

³⁴⁵ Zevzenî, *Şerhu 'l-Muallakati 's-Sab'a*, 75.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 97.

putperestler de Kabe'yi putlarla doldurmuş ve bu açıdan orası kendileri için de kutsaldı. Yani Mekke'deki Mescid-i Haram İslâm'dan önce de Arapların hayatında önemli bir yere sahipti.³⁴⁶

1.11.Yemin

Sözlükte “sağ el, sağ taraf, gerçek, ant, kuvvet, bereket” anlamlarındaki yemîn, terim olarak bir kimsenin kararlılığını pekiştirmek ve başkalarını ikna etmek amacıyla söz ve beyanını Allah'ın adını veya bir sıfatını zikrederek kuvvetlendirmesini ifade eder. Kelimenin kök anlamından hareketle, karşılıklı söz verme durumunda tarafların sağ ellerini kullanmaları dolayısıyla yeminin bu anlama geldiği zikredilir. “Vallahi şu işi yaparım”; “Vallahi şu işi yapmam”; “Vallahi borcumu ödedim” gibi ifadeler için Arapça'da yeminin yanı sıra kasem kelimesi de kullanılır. “Bölmek” anlamındaki kasm kökünden türeyen kasemin yemin anlamını kasâme kelimesinden aldığı söylenmiştir.³⁴⁷

Her türlü kültür, inanç ve dinde yemin etmek mevcuttur. Her insan bazen söylediklerinin inandırıcılığını arttırmak, karşı tarafa güven vermek ya da daha birçok sebeple yeminler ederek konuşur. Bu da söylenen sözün daha vurgulu, etkili olabilmesini sağlamaktadır. Her türlü din, inanç ya da kültürde yeminler genel itibariyle kutsal olan şeyler üzerine yapılmaktadır. Bu bazen kutsal bir mekân, bazen yaratıcı, bazen kutsal bir kitap olabilmektedir. Örneğin İslâm dininden yemin ifadesi içeren birkaç cümle söyleyecek olursak şunları söyleyebiliriz: “Vallahi doğruyu söylüyorum.”, “Billahi namaz kıldım.” gibi. Bu cümleler görüldüğü üzere yemin ifadesi barındırmaktadır. Bir Hristiyan açısından düşünecek olursak, bir Hristiyan da kendi kutsal değerlerinden yemin ederek söylediklerinin inandırıcılığını arttırmaktadır. Bir Yahudi ya da bir Hindu da bu tür yeminler edebilmektedir.

Her toplumda, kültürde yemin etme durumunun olduğu, cahiliye toplumunda da yemin, yani bir diğer tabirle kasem ifadeleri mevcuttu. Nasıl ki her kişi ya da toplum kendi kutsal değerleri üzerine yemin edebiliyorsa Cahiliye Dönemindeki insanlar da kendi kutsal değerleri üzerine yeminler etmekteydi. Cahiliye Dönemindeki bu kutsal değerler çoğunlukla inandıkları putlar olabilmekteydi. Aynı

³⁴⁶ Demircan, *Cahiliye Arapları*, 43.

³⁴⁷ Ertuğrul Boynukalın, “Yemin”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2013), 43/417,420.

zamanda o dönemde olan putperestlerde aynı zamanda bir yaratıcı (Allah) inancı mevcuttu ve o kişiler bu yeminleri Allah üzerine de yapabilmekteydiler.

Cahiliyye Araplarında Allah isminin yanında, kutsal kabul edilen ve insanların gözünde kıymet arz eden başka varlıklar adına da yeminler edilirdi.³⁴⁸ Cahiliyye Araplarının Kâbe'ye yemin ettiklerinin bilinmesiyle birlikte Araplar su, gök, yıldızlar, yer, hava, gündüz, nur, ışık, aydınlık, karanlık gibi doğa varlıkları ve doğa olayları üzerine de yemin ediyorlardı.³⁴⁹ Cahiliyye Araplarının daha önceden putlar üzerine yemin etmeleri bir alışkanlık halini almıştı. İslâm'a girmeleri sonucunda bu alışkanlıklarından hemen uzaklaşmamışlardır. Ve yemin ederken zaman zaman "Lât ve Uzzâ'ya" yemin ediyorlardı. Bu örnek din değiştirme sonucunda insanın bir anda geçmişten kopamayacağını göstermektedir.³⁵⁰

Muallaka şiirlerinde, cahiliyye toplumunda da yaygın bir şekilde bulunan "yemin" ifadesini görmekteyiz. Belirtilen bu durum da Cahiliyye Döneminde yemin etme geleneğinin olduğunu bizlere bir kere daha gösteriyor. Muallaka şiirlerindeki yemin ile ilgili ifadeler şu şekildedir:

فَقَالَتْ يَمِينُ اللَّهِ مَا لَكَ حِيلَةً a)
و ما إن أرى عنك الغواية تُنجلي

Vallahi kurtuluş yok dedi senden
Sanmam ki bu azgınlığının son bulacağını³⁵¹

(İmruü'-Kays)

İmruü'l-Kays'ın muallakası okundukça daha iyi bir şekilde anlaşılmaktadır. Bu beyitte de 'Vallahi' denmesinden dolayı yemin etme durumu söz konusudur. İnsanlar söyledikleri şeylerin inandırıcılığını arttırmak ya da konunun ciddiyetini belirtmek amacıyla kutsal olan şeyler üzerine ya da önemli olan şeyler üzerinde yeminler ederler. İmruü'l-Kays'ın muhatabı olan kişi 'Allah' üzerine yemin etmektedir. Yani İmruü'l-Kays'ın muhatabı, İmruü'l-Kays'ın davranışının bitmeyeceğini belirtmek

³⁴⁸ Demircan, *İnanç ve İbadetler*, 255.

³⁴⁹ Ali Osman Ateş, *İslâm'a Göre Câhiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Âdetleri* (İstanbul: Beyan Yayınları, 1996), 422.

³⁵⁰ Demircan, *İnanç ve İbadetler*, 256.

³⁵¹ Zevzenî, *Şerhu'l-Muallakati's-Sab'a*, 22.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 39.

amacıyla ‘Vallahi’ demektedir. Bu durumdan hareketle, aslında Allah ismi üzerine yemin etme durumunun o dönemlerde de olduğunu bizlere gösteriyor.

b) وَيَوْمًا عَلَى ظَهْرِ الْكُتَيْبِ تَعَدَّرْتُ
عَلَيَّ وَ أَلْتُ حَلْفَةً لَمْ تَحَلَّلْ

Ve bir gün buluştuk kum tepelerinde

Her şeyi yokuşa sürüyor yeminler ediyordu kallavi³⁵²

(İmruü'l-Kays)

İmruü'l-Kays'ın muallakasından inanç ile ilgili değerler kapsamında olan mezkûr beyti de ele alabiliriz. Bahsettiğimiz beyte baktığımız zaman ‘yemin’ ifadesine değiniliyor. Yemin bir işin inandırıcılığını arttırmak amacıyla söylenen birtakım sözlerdir. Bu sözler değerli olan ya da inanç üzerine birtakım sözler olabiliyor. Örnek verecek olursak ‘Araba sürdüm’ demekten ziyade ‘Vallahi araba sürdüm’ demenin yemin üzerine bir söz olduğunu anlıyoruz. İki cümleye baktığımızda ikinci cümlenin yemin barındırdığını gördüğümüz zaman ikinci cümlenin, yani ‘Vallahi araba sürdüm’ demenin daha da ön planda olduğunu söyleyebiliriz. Bu beyitte de Kallavi denilen kişinin kendi söylediği sözlerin inandırıcılığını arttırmak amacıyla birtakım yeminler ettiği anlaşılıyor. Ve yeminler daha çok inanç ile ilgili sözler oluyor.

Muallaka şiirlerinde bulunan ve tarafımızca tespit olunan inanç ile ilgili değerler belirtilenler şeklindedir. Muallaka şiirlerindeki inanç ile değerler konusundan itibaren şimdi de muallaka şiirlerinde bulunan ahlak ile ilgili değerler ele alınacaktır.

2. Muallaka Şiirlerinde Ahlak İle İlgili Değerler

Ahlak kavramına tezimizde daha önceden değindiğimiz için bu başlığımız altında ahlak kavramı üzerinde ayrıntılı bir şekilde durmayacağız. Fakat ahlak kavramının hatırlanması amacıyla bilgiler aktarılacaktır.

Ahlak genel itibarıyla kişinin ya da toplumun sahip olduğu maddi ve manevi değerlerin tümüdür. Kişiden kişiye ya da toplumdan topluma ahlaki değerler

³⁵² Zevzenî, *Şerhu'l-Muallakati's-Sab'a*, 19.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 37.

değişebilmektedir. Bazen x toplumunda ahlaki sayılabilecek bir davranış başka bir toplumda ahlaki olarak sayılmamaktadır. Fakat genel anlamda düşünülecek olursa ahlaki değerler genellikle ortaklık arz etmektedir. Örneğin “iyilik yapmak” genel anlamda ahlaki sayılmaktadır. Ya da ışıklarda görme engelli bir kişiyi karşıya geçirmek ahlaki sayılmaktadır. Bunun gibi bazı genel değerler neredeyse her toplumda ahlaki bir değer taşır.

Cahiliyye Döneminde de her toplumda olduğu gibi ahlaki değerler de vardır. O döneme, birçok kötü ve olumsuz durum yaşanmasından dolayı Cahiliyye Devri ya da o topluma cahiliyye toplumu denmiştir. Cahiliyye toplumunda genel anlamda kötü fiiller yaşanmakla beraber bu durum hiçbir şekilde iyi şeylerin, ahlaki değerlerin yaşanmadığı anlamına gelmez. Mutlaka Cahiliyye Döneminde de ahlaki sayılabilecek davranışlar ve erdemler mevcuttur. Cahiliyye Dönemindeki insanlarda da ahlaki değerlerin varlığından söz edebiliriz. Çünkü ahlak beşerî bir alandır. Ahlâksız insanın ve insanlığın olmadığını söylemek mümkün değildir.³⁵³

Ahlaki ilkelerin genel olarak evrensel bir anlam ifade ettiği anlaşılır. Arap toplumuna bakıldığı zaman da ahlaki değerlerin bulunduğu görülmektedir. Araplarda hikmet, vasiyet, mürüvvet gibi kavramlar mevcuttu. Aynı zamanda hilim (yumuşak huyluluk), sabır, güçlüyken bağışlama, misafirperverlik, düşene yardım etme, komşuya ve zayıf olana yardım etme, şecaat, vefa ve iffet gibi birçok erdemden bahsedilebilir.³⁵⁴ Burada üzerine çalışmalar yapılan kavramlardan biri hilimdir. Hilim cehlin zıddı ve barışçıl bir anlamı barındıran saf erdem olarak gösterilmektedir.³⁵⁵ Hilim ile birçok kavram arasında da ilişki bulunmaktadır. Bunlar hilim-akıl, hilim-ahlâk, hilim-sefeh, hilim-zulüm, hilim-güç gibi kavramlardır.³⁵⁶

Cahiliyye Döneminde öne çıkan ahlaki değerler mevcuttur. Çünkü o dönem hakkında bilgi edinmemizi sağlayan kaynaklardan bir tanesi de muallaka şiirleri ve Cahiliyye Dönemi şiirleridir. Bir topluma ait edebiyattan ya da şiirden o toplum hakkında bilgi sahibi olunabilir. Bu yüzden muallaka şiirlerinde de geçtiği üzere o dönemde de ahlaki değerler mevcuttur ve bu değerler şiirlere de yansımıştır. Bu başlık altında, muallaka şiirlerinde ahlak ile ilgili değerler konusunda ahlaki değerleri barındıran beyitler tespit edilip aktarılacaktır.

³⁵³ Çağrııcı, *Ahlâk ve İnsan İlişkileri*, 197.

³⁵⁴ Bulut vd., *İslâm Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat*, 253.

³⁵⁵ Çağrııcı, *Ahlâk ve İnsan İlişkileri*, 95.

³⁵⁶ Bk. Çağrııcı, *Ahlâk ve İnsan İlişkileri*, 95-113.

2.1.Adalet

Dünyada, üzerinde en çok durulan kavramlardan bir tanesi de adalet kavramıdır. Adalet dünya düzenini temelden etkileyen unsurlardan bir tanesidir. Çünkü genel olarak düşünüldüğünde her insan adaletin olmasını ister. Hiç kimse genellikle adaletsizliğin yaşanmasını istemez fakat bu durum sadece istekte kalabiliyor. Çünkü dünya üzerindeki insanlar adaleti istemelerine rağmen adaleti uygulamakta sıkıntılar yaşayabilmektedirler. Adaletin hâkim olmasını istemek önemli olduğu kadar adaleti uygulamak ya da adaletin uygulanmasını sağlamak da bir o kadar önemlidir.

Etimolojik köken olarak Arapça “A-d-l” masdarından Türkçe’ye geçmiş olan “adalet”, yabancı dillerdeki karşılığında da belirtildiği gibi, hak, hukuk ve haklılıkla sıkı sıkıya bağlı, iç içe kenetlenmiş bir kavramdır. Bu bakımdan adaleti, hak ve hukukun gerçekleşmesi şeklinde tanımlamak mümkündür. Adalet bir toplum içinde barış, ahenk ve düzen yaratma göreviyle hukukun özü ve amacıdır.³⁵⁷

Adalet kavramının aslında birçok anlamı bulunmaktadır. Adaletin tanımı bazen kişiden kişiye de değişebilir. Fakat genel anlamda söylenecek olursa adalet, haklı olana hakkının verilmesidir. Yani adalet haklı ile haksızı birbirinden ayırmak ve haklının yanında durmaktır.

Din ve inançlarda da inanılan kutsal varlıkların da insanlara adaleti emrettiğiyle ilgili inançlar vardır. Örneğin semavi dinlerde yaratıcının adaleti emrettiğine dair inanç vardır. İslâm dininden örnek verecek olursak Allah adaleti emretmiştir ve bu konu ile ilgili olarak Kur’an-ı Kerim’deki şu ayeti söyleyebiliriz:

بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَائِي ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُم لَعَلَّكُمْ
إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ تَذَكَّرُونَ

“Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlara yardım etmeyi emreder; hayâsızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor.”³⁵⁸

Yine başka bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

وَإِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُم بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ

³⁵⁷ Yavuz Adaban, “Adalet”, *Türk Hukuk Ansiklopedisi* (Ankara: Balkanoğlu Matbaacılık, 1962), 1/119.

³⁵⁸ Nahl 16/90.

“...Eğer hüküm verirken aralarında adaletle hükmet. Şüphesiz Allah âdil olanları sever.”³⁵⁹

Her toplumda adalete değer verildiği gibi Cahiliyye Döneminde de adalete değer veren kişiler vardı. Biz burada, adaletin uygulanıp uygulanmama konusundaki durumundan ziyade adaletin varlığı konusunda bilgiler sunmaktayız. Dolayısıyla Cahiliyye Döneminde de adalete verilen değer varlığından söz edebiliriz. Çünkü o döneme ait olan muallakalara baktığımızda adaletin çokça zikredildiğini görmekteyiz. Muallaka şairleri şiirlerinde adalet konusuna çokça değinmişlerdir. Hatta muallakalarda en çok öne çıkan konulardan bir tanesinin de adalet olduğunu söyleyebiliriz.

Muallaka şiirlerinde ahlaki değerler konusunda birçok kavram ön plana çıkmaktadır. Muallaka şiirlerinde bulunan ahlaki değerleri tespit etme konusundaki çalışmalarımız sonucunda birçok ahlaki değer varlığını tespit ettik. Ahlaki değerlerden bir tanesi de hiç şüphe yok ki adalettir. Dolayısıyla muallaka şiirlerinde bulunan ahlaki değerler konusunda, adalet ile ilgili olan beyitler şu şekildedir:

a) أَتْنِي عَلِيٍّ بِمَا عَلِمْتَ فَإِنِّي
سَمُحٌ مُخَالَفَتِي إِذَا لَمْ أُظْلَمْ

Geçinmek kolaydır benimle haksızlığa uğramazsam
Hakkımda bildiklerinle methet beni³⁶⁰

(Antara b. Şeddad)

Antara bin Şeddad'ın muallakasında da diğer muallakalarda olduğu gibi yer 'kadın' kavramı ön plana çıkmaktadır. Fakat Antara'nın muallakasına baktığımız zaman, Antara'nın ahlak ile ilgili konulara da vurgu yaptığını görebiliyoruz. Antara'nın bahsedilen malum beytine baktığımızda, onun haksızlığa karşı bir insan olduğunu ve bunu açıkça belirttiğini görebiliyoruz.

Haksızlık yapmamak, adaletli olmak elbette ki ahlaki bir erdemdir. Haksızlık yapmak ahlaka sığmayan bir durumdur. Haksızlık, hak sahibine hakkını vermemektir. Bunun tersi de adalettir. Adalet ise haklı olana hakkını vermektir.

³⁵⁹ Mâide 5/42.

³⁶⁰ Zevzenî, *Şerhu 'l-Muallakati 's-Sab'a*, 137.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 83.

Antara da kendisine karşı adaletsiz davranılmasından hoşlanmadığını söylüyor. Eğer Antara, kendisine haksızlık yapılmaz ise bu durumda insanlarla çok kolay geçinebildiğini belirtmektedir. Fakat kendisine adaletsizlik yapılması halinde kendisiyle geçinmek zor olur. Yani haksızlığa tahammül edemiyor. Ayrıca insanlar hakkında konuşulduğunda o kişi hakkında bilgi sahibi olmadan konuşmak, kişinin hakkına girmektir. Antara da kendisi hakkında övgüyle bahsedildiği zaman, kendisi hakkında bilinen şeylerle ilgili konuşulmasını istemektedir. Antara, “Eğer benimle ilgili bir konuda bilgi sahibi değilsen beni övme” demek istemektedir.

وَإِذَا ظَلِمْتُ فَإِنَّ ظُلْمِي بِأَسِيلٍ
مُرٌّ مَذَاقُهُ كَطَعْمِ الْعَلَقِ

Haşın olur zorbalığım haksızlığa uğrarsam
Acı olurum Ebucehil karpuzu gibi³⁶¹

(Antara b. Şeddad)

Daha öncesinde şiirlerde tasvirler bolca yer verildiğini belirtmiştik. Bu tasvirler bazen çöl, deve, at, çöldeki dağlar, bazen konak yerleri ve bazen de bir pınar olabilmektedir.³⁶² Ebucehil karpuzu ifadesi de şiirde geçen bu tasvirlerden bir tanesidir. Son ilahi kitap olan Kur’an-ı Kerim indiği toplum ile ilişkilidir. Şiirlerde tasvirler yer aldığı gibi Kur’an-ı Kerim’de de tasvirlerin yer aldığını görebilmekteyiz. Fakat Kur’an-ı Kerim’deki tasvirlerin sebebi edebî bir tasvir değildir. Buradaki maksat Allah’ın kudretinin ve hikmetinin anlaşılmasıdır.³⁶³ Kur’an-ı Kerim’de tasvir ile ilgili bazı örnekler şu şekildedir:

“O gün bazı yüzler ağarır, bazı yüzler kararır.”³⁶⁴

“Yemyeşil ağaçtan sizin için ateş çıkaran O’dur. İşte ondan yakıp duruyorsunuz.”³⁶⁵

Bu ayetler gibi daha birçok ayette tasvir ifadelerine yer verilmiştir. Fakat tekrar edecek olursak Kur’an-ı Kerim’deki bu tür tasvirlerin maksadı Allah’ın kudretinin anlaşılması içindir.

³⁶¹ Zevzenî, *Şerhu’l-Muallakati’s-Sab’a*, 137.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 83.

³⁶² Bulut vd., *İslâm Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat*, 166.

³⁶³ Bulut vd., *İslâm Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat*, 167.

³⁶⁴ Âl-i İmrân 3/106.

³⁶⁵ Yâsîn 36/80.

Bir önceki beyitte de Antara aynı konuya değinmiştir. Haksızlığın, adaletin zıddı olduğunu belirtmiştik. Yine bu beyitte de Antara bin şeddad haksızlığa karşı olduğunu belirtiyor. Haksızlığa karşı daha da zorba olabilmektedir Antara. Antara burada aynı zamanda bu durumu daha iyi anlatabilmek için bir benzetme yapmaktadır. Ebucehil karpuzu acı bir karpuzdur. Antara da bu durumu benzetme yaparak kendisinin de haksızlıklara karşı olduğunu belirtmektedir. Yani haksızlığa karşı, acı olan Ebucehil karpuzu gibi kendisi de bu şekilde davranacaktır.

جَرِي مَتَى يُظْلَمُ يُعَاقِبُ بِظُلْمِهِ
سَرِيحاً وَإِلَّا يُبَدِّ بِظُلْمِ يَظْلِمُ

Zulme zulümle karşılık verir cesur bir yürek
Zulme uğramasa bile gösterir herkese kudretini³⁶⁶

(Züheyr b. Ebû Sülmâ)

Zulüm, adaletten uzak olmaktır ve haklı olana haksızca davranmaktır. Zulüm dendiğinde akla sadece kişiye işkence etmek, kişiyi dövmek, kavga vs. gelmemelidir. Bir insanın hakkını yemek de bir zulümdür. Züheyr'in beytinde de gördüğümüz üzere kendisi bu konu üzerinde durmuştur. Bir insan zulme uğramasa bile zulmün karşısında mutlaka olmalıdır. Züheyr'e göre ya hoşgörü ile ya da güç kullanarak zulmün karşısında olunması gerekir.

وَمُقَسِّمٍ يُعْطِي الْعَشِيرَةَ حَقَّهَا
وَمُعْذِمٍ لِحُقُوقِهَا هَضَامَهَا

Bizdendir kabilede herkese adalet dağıtan
Birinden alıp diğerine veren ya da rehin alan haklarını³⁶⁷

(Lebid b. Rebia)

Haklı olana hakkını vermeye adalet denir. Bu dünyada sıkıntıların temel sebebi adaletsizliklerin olmasıdır. Her haklı olana hakları verilseydi sıkıntıların

³⁶⁶ Zevzenî, *Şerhu 'l-Muallakati 's-Sab'a*, 80.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 101.

³⁶⁷ Zevzenî, *Şerhu 'l-Muallakati 's-Sab'a*, 108.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 127.

büyük kısmı çözülmüş olurdu ama ne yazık ki şu an öyle bir durum dünya üzerinde söz konusu değil. Muallaka şiirlerinde de adalet konusu üzerinde durulması dikkatleri çekmektedir. Çünkü insanların çoğunda Cahiliyye Dönemi dendiği zaman İslâmiyetten önceki durum dendiği zaman sadece kötü senaryolar akla gelmektedir. İnanç meselesini bir kenarda bırakacak olursak o dönemde de olsa mutlaka ahlaki ve erdemli davranışlar olmuştur. Nitekim Lebid'in muallakasında da kendisinin adaletle verdiği önem göze çarpmaktadır.

e) إِذَا مَا الْمُلْكُ سَامَ النَّاسُ خَسْفًا
وَيَبِينَا أَنْ نُقَرَّ الدُّلَّ فِيْنَا

Bir kral zilleti tattırırsa insanlara
Reddederiz zilletin içimize işlemesini³⁶⁸

(Amr b. Külsûm)

Sözlükte “zayıf, âciz ve itibarsız olmak, aşağılanmak, yenik düşüp boyun eğmek” anlamındaki züll kökünden türeyen zillet bir kimsenin başkaları karşısında bedensel, psikolojik, ekonomik, sosyal statü vb. yönlerden zayıflığını ve etkisizliğini ifade eder. “Güç, üstünlük, saygınlık” mânasındaki izzetin karşıtıdır. Zillet yerine zül ve mezellet gibi kelimeler de kullanılır. Birini aşağılamaya, birisini küçük düşürmeye izlâl, bu duruma düşen kimseye zelîl (çoğulu ezille) denir. Esmâ-i hüsnâ hadisinde geçen (İbn Mâce, zül kökünden müzil “dilediği kimseyi üstünlükten yoksun bırakıp hor ve hakir düşüren” manasındadır. “Mehânet, tehâsüs, temelluk, denâet” gibi zillete yakın anlamlar içeren başka kavramlar da vardır. Bazı kaynaklarda tevazuun ifratının kibir, tefritinin ise zillet olduğu belirtilir. Râgıb el-İsfahânî zillet kavramı yerine “bir kimsenin, hakkını kaybetmeye yol açacak derecede kendini alçaltması” şeklinde açıklamış olduğu “daa” (الضعفة) kavramını kullanır.³⁶⁹

Zillet durumuna düşmek elbette ki hoş olmayacak bir durumdur. Burada mütevazi olmak başkadır. Zillete düşmek farklıdır. Mütevazi olmak iyi bir şeydir fakat kişinin zillete düşmesi fenadır. Dolayısıyla Amr bin Külsûm da buna karşı

³⁶⁸ Zevzenî, *Şerhu 'l-Muallakati 's-Sab'a*, çev. Mehmet Hakkı Suçin, 147.

³⁶⁹ Çağrırcı, “Zillet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013), 44/416,417.

çıkıştır. Yani zillete karşı çıkmıştır ve bir yöneticinin de insanları zillete düşürmemesi gerektiği üzerinde durmuştur. Kendisi de “Redderiz zilletin içimize işlemesini” diyerek bu duruma kesin olarak karşı çıkmıştır.

f) يَخْلُطُونَ الْبَرِيءَ مِمَّا بَدَى الذَّنْبِ
وَلَا يَنْفَعُ الْخَلَاءُ

Suçlu suçsuz herkesi itham etmişler

Masumların masumiyetini gözetmemişler³⁷⁰

(Haris b. Hillize)

Masumiyet suçsuzluk demektir. Suçlu olmayan birine suç atmak bir iftiradır. Haris de beytinde bu durumdan şikâyet etmektedir. Birileri itham edilirken suçlu ve suçsuz ayırımına dikkat edilerek itham edilmelidir. Aksi taktirde suçsuz olanın da hakkına girilmiş olur. Adaletin yerini bulması açısından beyitte bahsedilen durum mühimdir.

2.2.Bariş

Ahlaki erdemlerden bir tanesi de “bariş”tır. Bariş kişiler arasındaki ya da toplumlar arasındaki bir selamettir. Bariş, huzur ve güven ortamını sağlayan yegâne unsurlardan bir tanesidir. Bariş sayesinde dñnyada güven, refah ve mutluluk olur. Bariřin olmadığı yerlerde ise çatışmalar, haksızlıklar, güvensizlik ve huzursuz bir ortam olur.

Her insan ya da toplum genel anlamda toplumda barış ortamının olmasını ister. Çünkü mutluluğun vesilelerinden bir tanesi de barış ortamıdır. Bariş, ahlak konusunda vazgeçilmez bir erdemdir. Barişik kişiler ya da toplumlar daha da çok sevilir ve sayılırlar.

Cahiliyye Dñnemindeki muallaklarda öne çıkan ahlaki erdemlerden bir tanesi de barıştır. Her çağda ve toplumda insanlar arasında sıkıntılar ve huzursuzluklar meydana gelebilmektedir. Bu sıkıntı ve huzursuzlukların çözümündeki temel yol barıştır. Bariş sayesinde kişiler ya da toplumlar arasındaki sıkıntılar giderilebilir ve kişiler arasındaki sevgi, saygı, muhabbet gibi erdemler daha da gelişebilir. Cahiliyye

³⁷⁰ Zevzenî, *Şerhu 'l-Muallakati 's-Sab 'a*, 148.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 155.

Döneminde de insanlar arasında savaşlar, çatışmalar, huzursuzluklar ve sıkıntılar yaşanmıştır. Bu sıkıntıların giderilmesinde bazen barışmak çözüm olmuştur. Muallaka şiirlerinde barış ile ilgili geçen beyitler şu şekildedir:

a) تَدَارَكْتُمَا عَبْسًا وَذُبْيَانَ بَعْدَمَا
تَفَانُوا وَدَقُّوا بَيْنَهُمْ عَطَرَ مَنْشَمٍ

Abs ile Zubyan kabilelerini barıştırdınız

Oysa zehir saçmıştı menşem kokusu içlerine yıllarca³⁷¹

(Züheyr b. Ebû Sülmâ)

Savaş elbette ki iyi bir şey değildir fakat insanoğlunun doğasında ve geçmişinde savaş mutlaka yer almıştır. Yapılan her çarpışma ve savaş sonuna kadar sürmeyecektir. Nitekim tarihte farklı zamanlarda ve farklı gruplar arasında mutlaka savaşlar olmuştur fakat “Bu savaşların hepsi günümüze kadar devam etmiş midir?” diye bir soru sorduğumuz zaman bunun cevabı “Hayır” olacaktır.

Züheyr de Abs ve Zübyan arasındaki çarpışmalara değinmiştir. Abs ve Zübyan kabileleri yıllarca birbirlerine zarar vermiş ve birbirlerinin iyiliğini istememişlerdir. Fakat insanlar arasında barış mevzusunun da olduğunu görebiliyoruz ki barışmak ve barıştırmak ahlaki bir erdemdir. Abs ve Zubyan kabileleri de birbirleriyle barıştırılarak güzel bir işe imza atılmıştır.

b) وَقَدْ قُلْتُمَا إِنَّ نُدْرِكَ السَّلْمِ وَاسِعًا
بِمَالٍ وَمَعْرُوفٍ مِنَ الْقَوْلِ نَسْلَمٍ

Şöyle dediniz: İki temel ilke üzerinde

Kuracağız kalıcı barışı: Güzel söz ve fidye³⁷²

(Züheyr b. Ebû Sülmâ)

Abs ve Zubyan kabileleri barıştırılırken bu barışın kalıcı olması da istenmiştir. Bir barış kalıcı olmadıktan sonra bunun bir anlamı yoktur. Abs ve

³⁷¹ Zevzenî, *Şerhu 'l-Muallakati 's-Sab 'a*, 75.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 97.

³⁷² Zevzenî, *Şerhu 'l-Muallakati 's-Sab 'a*, 76.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 99.

Zubyan kabileleri arasında kalıcı bir barış sağlanmak istenmiştir Beyitte de bunun yöntemi belirlenmiş ve bunun yönteminin de iki temel üzere olacağı vurgulanmıştır. Kalıcı barışın sağlanacağı iki temel şey güzel söz ve fidye olacaktır. Yani insanlar ve kabileler birbirlerine karşı güzel sözle yaklaşılırsa ise insanlar ve kabileler arasındaki barış kalıcı olur. Bununla beraber fidye. Yani kim kime ne kadar zarar vermişse bunun karşılığında fidye verilmesi gerekmektedir. Bu sayede en azından acılar biraz daha dindirilir. Ve bu şekilde de kabileler arasında barış mevzusu daim olabilir.

c) أَلَا أُنَبِّغُ الْأَخْلَافَ عَنِّي رَسُولًا
وَدُيَّانَ هَلْ أَقْسَمْتُمْ كُلَّ مُقْسَمٍ

Ey dost, mesaj götür tüm taraflara ve Zubyan'a benden
Barış için her yemini ettiniz, artık dönmezsiz ahdinizden³⁷³

(Züheyr b. Ebû Sülmâ)

Züheyr barışın devamının sağlanması için verilen sözlerden bahseder. İnsanın sözünden dönmesi erdem dışı olabiliyor bazı durumlarda. O dönemlerde de kabileler arasında kalıcı barışın sağlanması için insanlar birbirlerine söz vermişlerdir. Züheyr de bu konuyu ve durumu hatırlatarak verilen sözlerden dönülmemesi konusunda uyarılarda bulunmaktadır. Eğer sözlerden dönülürse bu durumda kabileler arasındaki ilişkiler tekrar zedelenebilir ve savaşlar kaçınılmaz olur. O halde yapılması gereken şey barışın sağlanması konusunda verilen sözlerde durmaktır.

2.3.Cesaret

Cesaret, Arap literatüründe aynı zamanda “şecaat” diye de geçer.³⁷⁴ Sözlükte “cesaret, yiğitlik, kahramanlık” gibi anlamlara gelen şecâat kelimesi, ahlâk literatüründe öfke (gazap) duygusunun akla itaat etmek suretiyle kazandığı itidalli hali için kullanılır ve bazan saldırganlıkla korkaklığın orta noktası, bazen de korkaklığın karşıtı olarak gösterilir.³⁷⁵

Cahiliyye kabile divanlarında birçok içerik bulunmaktadır. Bunlar genel anlamda kabile şairlerinin şiirleri, kabilenin yaşadığı olaylar, kıssalar ve kendisine ait

³⁷³ Zevzenî, *Şerhu'l-Muallakati's-Sab'a*, 77.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 99.

³⁷⁴ Çağrıci, *Ahlâk ve İnsan İlişkileri*, 143.

³⁷⁵ Çağrıci, “Şecaat”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2010), 38/402,403.

atasözleri ve deyimler, kabilenin soyu gibi unsurlardır.³⁷⁶ Bu unsurlar ayrıntılı ele alınırca bu konulardan cesaret de kabileler için önem arz etmektedir. Cahiliyye Dönemi açısından cesaret, farklılık arz etmektedir. Cahiliyye toplumuna göre cesaret kabile için ön planda olmalıdır. Kabilesi için kim ne kadar cesurluk yapmışsa o kişi o kadar değerlidir. Bir kabilenin geleceği için iki kişiden biri daha çok insan öldürmüşse, çok insan öldüren kişi daha da değerlidir. Yani cesaret demek, cesurluk demek, cesur olmak demek Cahiliyye Döneminde daha çok gözü kara bir kişi olmak demektir. Cesurluk aynı zamanda kişinin kabilesi için, asabiyeti için hiçbir şeyi görmemesidir ve her konuda atılgan ve saldırgan bir kişi olmasıdır.

Cahiliyye dönemindeki insanlar ve kabileler cesaretli kişilere değer verirdi. Kabile için cesaretli ve korkusuz kişiler kabilenin geleceği açısından önemli roller üstlenirlerdi. Bu durum Cahiliyye Döneminin şiirlerine de yansımıştır. Muallaka şiirlerinde de ön planda olan erdemlerden bir tanesi de “cesaret”tir. Muallakalarda cesaret ile ilgili olan beyitler şu şekildedir:

a) وَلَكِنْ نَفَى عَنِّي الرَّجَالُ جَرَائِي
عَلَيْهِمْ وَإِقْدَامِي وَصِدْقِي وَمَحْتَدِي

Yalnızca cesaretimdir gözü pekliğim, samimiyetim

Ve asaletimdir insanlardan uzaklaştıran beni³⁷⁷

(Tarafe b. el-Abd)

Tarafe'nin belirtilen muallakasında ahlaki erdemler ile ilgili cesareten bahsedildiğini görebilmekteyiz. Cesaret cahiliyye toplumu için korkmamak ve gözü kara olmak demektir. Tarafe de bu beyitte aslında kendisinin de cesur bir kişi olduğunu belirtmektedir.

2.4.Cömertlik

Cömertlik ahlak ile ilgili erdemlerden bir tanesidir. Cömertlik kişinin cimrilikten uzak durup eli açık olması demektir. Cömert olmak mühimdir ve cömert insanlar da her toplumda değerlidir. Cömert insanlar toplumda insanlar tarafından da

³⁷⁶ Yalar, “Arap Şiiri”, 315.

³⁷⁷ Zevzenî, *Şerhu'l-Muallakati's-Sab'a*, 67.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 73.

daha çok sevilirler. Tarihin her döneminde cömertlik kavramı ön planda olmuş ve rağbet görülen bir mesele olmuştur. Çünkü cömertlik cimriliğin zıddıdır. Nasıl ki cimrilik hoş değilse, insanlar tarafından sevilmiyorsa tam tersi olarak da cömertlik insanlar tarafından sevilmektedir.

Birçok din ve inançta da cömertlik çok mühim görülmüştür. Din ve inançların emirleri arasında yardımlaşmak, zor durumda olanlara yardım etmek, cömert olmak, cimrilikten uzak durmak gibi meseleler önemli bir yer tutmaktadır. Örneğin İslâm dininde cömertlik emredilmiş ve cimrilik kötü bir davranış olarak görülmüştür. Fakat İslâm dininde her şeyin vasat olanı efdal olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla İslâm dini bu konuda da orta yolu tutmak gerektiğini tavsiye etmiştir ve cimrilikten de uzak durulması gerektiğini bildirmiştir. Bu konu ile ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmuştur:

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا

*Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır ve çaresiz kalırsın.*³⁷⁸

Her toplumda cömertliğe değer verildiği gibi cahiliyye toplumunda da cömertliğe değer verilmiştir. Cahiliyye Dönemindeki toplumda da cömert insanlar vardı. Ve cömert insanlar övülüyorlardı. Fakat gösterilen bu cömertlikler daha çok şan ve şöhret kazanmak içindi.³⁷⁹ Cömertliğe değer verilmesi ve cömert insanların olması, Cahiliyye Döneminde de ahlaki erdemlerin varlığını bizlere göstermektedir.

Cahiliyye Araplarında cömertlik şiir konularının başında yer almaktadır. Cömertlik, affetme ve mürüvvet gibi sıfatlar Arap kahramanlarının sıfatlarındanıdır.³⁸⁰ Çöl yaşamında cömert olmak ve misafir ağırlamak bir gelenek haline gelmiş ve en önemli ahlaki değerlerden biri olarak kabul edilmiştir. Bunun zıddı olarak da cimrilik hoş görülmemiş ve cimrilik uzak durulması gereken bir davranış ve nefret edilen bir davranış olarak görülmüştür.³⁸¹ Cahiliyye şiirlerinde cömertlik başta olmak üzere kahramanlık, fedakârlık, kahramanlık, dürüstlük gibi meziyetlerin dile getirilmesinin amacının diğer kabilelerin övünmelerini engellemek ve onlar üzerinde psikolojik etki kurmak olduğu da aktarılmaktadır.³⁸² Muallaka

³⁷⁸ el-İsrâ 17/29.

³⁷⁹ Azimli, *Cahiliyye'yi Farklı Okumak*, 102.

³⁸⁰ Bk. Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, 4/572-584.

³⁸¹ Bulut vd., *İslâm Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat*, 257.

³⁸² Yalar, "Arap Şiiri", 316.

şiiirlerinde de bahsedilen bazı ahlaki meziyetleri görebilmekteyiz. Muallakalardaki cömertlik erdemi şu şekildedir:

a) وَإِذَا صَحَّوْتُ فَمَا أَقْصِرُ عَنْ نَدَى
وَكَمَا عَلِمْتَ شَمَائِلِي وَتَكْرُمِي

Ayık olduğumda ise cömertliği ihmal etmem

Böyledir işte huyum suyum senin de bildiğin gibi³⁸³

(Antara b. Şeddad)

Cömertlik, eliaçık olmak, cimri olmamak demektir. Cömert olmak her din veya inançta öne çıkan ve çıkarılması gereken bir durumdur. Cömertlik sayesinde insanlar birbirleriyle daha iyi bir şekilde yardımlaşabilir. İnsanlar arasındaki sosyal ilişkiler, yardımlaşma duygusu gibi unsurlar daha da gelişebilir. Antara bin Şeddad da cömertliğe önem vermektedir muallakaya göre. Belirttiğimiz üzere Cahiliyye Döneminde de cömert insanların varlığından söz edebiliriz. Antara da muallakasında kendisini cömert bir insan olarak belirtmektedir. Fakat cahiliyye Araplarında bazen de cimri olarak anılmamak için, cimri olarak anılmaktan korkulduğu için de cömert olunurdu.³⁸⁴

Cahiliyye Araplarında İslâm'da olduğu zekât ibadeti yoktu fakat insanlar mallarını ihtiyaç sahiplerine verirdi. Bilhassa zengin insanların, kendilerine misafir olan kişilere ve kendilerinden yardım isteyen kişilere yardım etmeleri beklenirdi. Bununla birlikte akrabalara yardım etmek de övgüye değer bir erdem olarak görülürdü.³⁸⁵

Cahiliyye toplumunda bulunan ahlaki erdemler konusunda cömertlikle ilgili örnekler mevcuttur. Cömertlik konusunda cahiliyye toplumunda övülen gelenekler anlatılmaktadır. Aktarılan veya rivayet edilen bilgilere göre Araplar çölde özellikle de kış gecelerinde çadırlarının önüne ateş yakarlardı. Bu ateşin yakılmasının sebebi ihtiyacı olanların bu ateşi görmelerini sağlamaktı. Bu ateşe “nâdu'l-kirâ” yani “ikram ateşi” derlerdi.³⁸⁶

³⁸³ Zevzenî, *Şerhu'l-Muallakati's-Sab'a*, 137.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 85.

³⁸⁴ Bulut vd., *İslâm Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat*, 257.

³⁸⁵ Demircan, *İnanç ve İbadetler*, 228.

³⁸⁶ Çağrıci, *Ahlâk ve İnsan İlişkileri*, 129.

2.5.Doğruluk

Doğruluk, doğru olmak ve doğru söylemek demektir. Yani kişinin yalandan uzak olması, doğru konuşması, dürüst davranması, kişinin özünün ve sözünün bir olması, iki yüzlü olmaması, olduğu gibi davranmasıdır.

Doğruluk ahlaki erdemlerden bir tanesidir. Doğruluk ile birlikte zikredilen kavramlardan bir tanesi de dürüstlüktür. Dolayısıyla doğruluk ve dürüstlük birbirlerine yakın olan kavramlardır. Doğru olan bir insan aynı zamanda dürüst olabilmektedir.

Cahiliye Döneminde erdemli sayılmayacak nice davranışlar mevcuttu. Evrensel ahlak ilkelerine uymayacak şekilde davranan birçok kişi mevcuttu. Fakat bununla beraber cahiliye toplumu içerisinde yaşayıp elinden geldiğince cahiliyenin kötü sayılabilecek örf ve adetlerinden kendini uzak tutan kimseler de vardı. Bunların başında İslâm dininin son peygamberi olan Hz. Muhammed (s.a.v) gelmektedir. Hz. Muhammed Cahiliye Döneminde yaşamasına rağmen, cahiliye toplumunda yaşamasına rağmen kötü davranış ve uygulamalardan uzak durmaya çalışmıştır.

Muallaka şiirlerinde bahsedilen erdemlerden bir tanesi de doğruluktur. Doğru ve dürüst olmak dinden bağımsız bir şekilde de olabilmektedir. Örnek verecek olursak bir Hristiyan doğru ve dürüst olabileceği gibi, bir Yahudi doğru ve dürüst olabileceği gibi, bir Budist doğru ve dürüst olabileceği gibi cahiliye toplumunda da doğru ve dürüst kişiler olmuştur. Aynı zamanda doğruluk ve dürüstlük gibi ahlaki erdemlere değer veren kişiler de olmuştur. Doğruluk ve dürüstlüğe değer veren kişilerden bazıları da muallaka şairleridir. Çünkü muallakalarda da doğruluk ve dürüstlük erdemlerinin ön planda olduğunu görebilmekteyiz. Muallaka şiirlerindeki doğruluk ile ilgili olan beyitler şu şekildedir:

أَنْكَرْتُ بَاطِلَهَا وَبُوتُ بِحَقِّهَا) a)
عِنْدِي وَلَمْ يَفْخَرْ عَلَيَّ كِرَامُهَا

Yalan sözlerini reddettim ve kendimce doğru olanı savundum
En asaletlileri bile övgüde karşımda tutunamadı³⁸⁷

(Lebid b. Rebia)

³⁸⁷ Zevzenî, *Şerhu 'l-Muallakati 's-Sab 'a*, 107.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 125.

Yalan, doğrudan uzak durmak ve doğruyu çarpıtarak farklı şeyler söylemektir. Ahlaki ve erdemli olmayan davranışlardan bir tanesi de yalandır. Yalan söyleyen insanlar toplum tarafından sevilmez ve bu kişiler bir gruba da alınmak istenmezler. Tüm inançlarda ortak olan değerlerden bir tanesi de doğru ve dürüst olmaktır. Lebid de yalan sözlerden uzak durmuş ve doğruyu savunmuştur. Buradan da şunu çıkarabiliyoruz: muallaka şiirlerinde aslında ahlaki konuların çokça geçtiğini görebiliyoruz.

b) أَيُّهَا النَّاطِقُ الْمُرْقِشُ عَنَّا
عِنْدَ عَمْرِ وَوَهْلٍ لِدَاكَ بَقَاءُ

Ey nakışlı sözlerle hakkımızda atıp tutan

Bitmeyecek mi Amr'ın huzurunda ettiğin bu yalanlar³⁸⁸

(Hâris b. Hillize)

Yalan doğrunun zıddıdır ve herhangi bir konuda gerçeği söylemeyip gerçek dışı şeyler söylemektir. Yalan söylemek ise ahlaki bir davranış değildir. Hâris bin Hillize de kendileri hakkında süslü sözlerle yalan söyleyen kişileri eleştirmektedir.

2.6.Dostluk

İnsanlar arasındaki sosyal ilişkileri belirten birçok kavram bulunmaktadır. Bu kavramlardan bazıları da arkadaşlık ve dostluk gibi kavramlardır. Arkadaşlık kişiler arasındaki samimi duygulardır ve kişilerin birbirlerine arka çıkmasıdır, birbirlerine destek olmasıdır. Dostluk ise arkadaşlıktan daha öte bir durumdur. Dostluk daha samimi ve sıcak ilişkilerdir. Dostlukta insanlar birbirlerine daha fazla destek verirler. Aynı zamanda insanlar çok arkadaş edinebilirken az sayıda dost edinmektedirler. Çünkü insanlar herkesle dost olamaz. Bu vesileyle dostluk ile arkadaşlık arasında farkların olduğunu belirtebiliriz.

Muallaka şiirlerinde de ön planda olan erdemlerden bir tanesi de dostluktur. İki kişinin arasındaki dostluk menfi işler olmadıktan sonra her türlü dostluklar kurulabilir. Yeter ki yapılan bu dostluklar müsbet işlerde olsun. Cahiliyye

³⁸⁸ Zevzenî, *Şerhu 'l-Muallakati 's-Sab'a*, 149.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 157.

Dönemindeki insanlar arasında da dostluk ve arkadaşlık ilişkileri var olmuştur. Bu dostluk ve arkadaşlık ilişkileri de muallakalara yansımıştır. Muallaka şiirlerindeki dostluk ile ilgili değerler şu şekildedir:

a) وَقِفَا بِهَا صَحْبِي عَلَيَّ مَطِيئُهُمْ
يَقُولُونَ لَا تَهْلِكْ أَسَىٰ وَ تَجَمَّلِ

Etrafımı sardı binekleri üzerindeki dostlarım ve şöyle dediler:

Kederden helak etme kendini, sabırdır en güzeli³⁸⁹

(İmruü'l-Kays)

Cahiliyye Döneminde de insanlar arasında arkadaşlık ilişkilerinin olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü dostluğun ve arkadaşlığın var olmasının herhangi bir inanç ya da dinle ilgisi yoktur. Her çağda ya da toplumda kişiler arasında dostluklar olabilir. İmruü'l-Kays'ın muallakasından da anlaşılacağı üzere Cahiliyye Döneminde de ahlaki erdemlerden bazıları olan arkadaşlığın ve dostluğun olduğunu görebilmekteyiz.

2.7.Hoşgörü

Hoşgörü Farsça “huş” ve Türkçe “görü” kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşan bir kelimedir. “Huş” Farsça’da beğenilen ve latif şeyler gibi anlamlara gelmektedir. Hoşgörü kelimesinin Arapça karşılığı ise müsamahadır. Hoşgörü, her şeyi anlayışlı bir şekilde karşılamak, her şeye anlayışla yaklaşmak, mümkün olduğu kadarıyla hoş görmek gibi anlamlara gelmektedir. Hoşgörü farklılıklara saygı duymaktır. Bu farklılıklar dil, din, inanç, yaşam gibi konular ya da daha farklı konular ile ilgili olabilmektedir.

Hoş görmek, hoşgörülü olmak her toplumda olması gereken bir erdemdir. Çünkü her insan aynı olamaz. Tüm insanlar birbirinden farklıdır. Her insanın parmak izi bile aynı olmamaktadır. Dolayısıyla farklılıklara karşı hoşgörüyle yaklaşmak ahlaki erdemlerden bir tanesidir. Aynı zamanda hoşgörülü insanlar toplum içerisinde daha çok sevilip sayılmaktadırlar.

³⁸⁹ Zevzenî, *Şerhu 'l-Muallakati 's-Sab'a*, 15.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 35.

Cahiliyye Döneminde de hoşgörünün varlığından, insanlar arasında hoşgörünün olmasından bahsedebiliriz. Çünkü insanın olduğu yerde kötülükler de ahlaki erdemler de olabilir. Cahiliyye toplumunda da ahlaki erdemlerden biri olan hoşgörünün varlığından bahsedebiliriz. Bu konuya muallakalarda da değinilmiştir. Muallakalarda hoşgörü ile ilgili beyitleri şu şekilde belirtebiliriz:

a) أَفَاطِمَ مَهْلًا بَعْضَ هَذَا التَّدْلِيلِ
وَ إِنْ كُنْتِ فَدَى أَرْمَعْتِ صَرْمِي فَأَجْمَلِي

Ey Fatma Uneyze bu kadar huysuzluk fazla
Benimle bağımlı kесеceksen güzellikle yap bunu³⁹⁰

(İmruü'l-Kays)

Daha önce İmruü'l-Kays'ın kadınlara çok düşkün olduğunu ve bunu da sürekli şiirlerinde dile getirdiğini belirtmiştik. İmruü'l-Kays, muallakasında muhatabı olan kadının kendisinden ayrılmasını normal görüyor ve kadının kendisinden ayrılması durumunda ayrılmayı da güzel bir şekilde yapması gerektiğinden bahsediyor. Günümüzdeki boşanma durumlarını düşünecek olursak insanlar anlayamadığı zaman boşanmak istiyorlar fakat bazen iki taraf için de hoş olmayan ve insanların ciddi derecede zarar gördükleri durumlar yaşanabiliyor. Aslında ayrılma durumlarının da güzellikle yapılması, kimseye zarar vermeden yapılması güzel bir ahlaki erdemdir. İmruü'l-Kays da burada muhatabı olan kişiye bu anlamda bir isteğini belirtiyor. Bu durum da hoşgörü ile alakalı bir meseledir.

b) وَاحْبُ الْمُجَامِلَ بِالْجَزِيلِ وَصَرْمُهُ
بَاقِي إِذَا ظَلَعَتْ وَرَاعَ قَوَائِمَهَا

Sen de lütuf göster sana lütuf gösterene ama
Ayrılığın kapısını da açık bırak ilişki bozulursa³⁹¹

(Lebid b. Rebia)

³⁹⁰ Zevzenî, *Şerhu 'l-Muallakati 's-Sab 'a*, 19.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 37.

³⁹¹ Zevzenî, *Şerhu 'l-Muallakati 's-Sab 'a*, çev. Mehmet Hakkı Suçin, 115.

İyilik ve güzelliklere lütuf denir. İyilik yapmak ve güzel davranmak ahlaki erdemlerdendir. Yapılan bir iyiliğe iyilikle karşılık vermek gerekir. Fakat insanlar arasındaki ilişkiler her zaman olumlu yönde ilerleme kaydetmeyebilir. Burada da Lebid bin Rebia, bu konuya dikkat edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Yani bir kişiyle ilişkimiz bozulursa bile bunu güzellikle yapmak ve hoşgörülle yapmak gerekir. Kapıyı tamamen kapatmamak gerekir. Çünkü gün gelir aramızın bozulduğu o kişi ile tekrar iyi ilişkiler kurabiliriz. Dolayısıyla Lebid'in bu beyti belirtmesindeki maksadın hoşgörü olduğunu daha iyi bir şekilde anlayabiliyoruz.

2.8.Hayvan Sevgisi

Dünyada insanlar dışında başka canlılar da yaşamaktadır. Hayvanlar da dünyada yaşayan canlılardan bazılarıdır. Dünyada binlerce hayvan çeşidi bulunmaktadır. İnsanlar hayvanların etlerinden, sütlerinden faydalandığı gibi güçlerinden de faydalanmaktadır. Yani hayvanlar insanlar için hem bir rızık hem de bir güç kaynağıdır. İnsanlar hayvanları bir ticari eşya olarak alıp satar, hayvanlarla işlerini görür ve yemek konusunda da hayvanlardan faydalanırlar. Bu durum hayvanların insanlar tarafından değerli olarak görülmesine sebep olmaktadır. Hatta tarih boyunca yapılan savaşlarda bile hayvanlar savaşların kaderini oldukça etkilemişlerdir. Çünkü savaşan iki grubu düşündüğümüzde atlı bir birlik atlı olmayan gruba karşı oldukça avantajlı bir hale gelebilmektedir. Dolayısıyla hayvanların faydası yadsınamayacak derecededir.

Hayvanlar, insanlar için menfaatten çok bir sevgi unsuru olarak da görülebilmektedir. Nitekim birçok insan hayvan sevgisinden ötürü evinde, bahçesinde veya ofisinde hayvan beslemektedir. Hatta hayvan sevgisinden ötürü bazı insanlar hayvan çiftlikleri bile kurmuşlardır. Tüm bu durumlar hayvanların insanlar için önem arz ettiğini göstermektedir.

Tarihin her döneminde hayvan sevgisiyle yaşayan insanlar var olmuştur. Cahiliyye Döneminde de hayvanlar insanlar için önemli bir unsurdu. O dönemde de insanlar hayvanlara karşı sevgi beslemektedirler. Muallaka şiirlerinde de hayvan sevgisinin varlığını görebilmekteyiz. Bu durum da Cahiliyye Döneminde ahlaki erdemlerden biri olan hayvan sevgisinin var olduğunu bizlere göstermektedir. Muallaka şiirlerinde geçen hayvan sevgisi ile ilgili beyitler şu şekildedir:

تَقُولُ وَ قَدْ مَالَ الْعَبِيطُ بِنَا مَعَاً
عَقَرْتُ بَعِيرِي يَا امْرَأَ الْقَيْسِ فَاَنْزَلِ

Mahfe iyice yana yatınca deve sırtında
Artık in dedi öldürdün hayvancağızı³⁹²

(İmruü'l-Kays)

Daha önce de belirttiğimiz üzere İmruü'l-Kays'ın muallakasında aslında ahlaki değerlerin geçtiğini söylemiştik. Şimdi de yeni bir beyti ele alacak olursak bu beyitte de aslında ahlaki değerlerin ön plana çıktığını söyleyebiliriz. Beyitte İmruü'l-Kays'ın muhatabı olan kişi, İmruü'l-Kays'ı bir konuda uyarmaktadır. Uyardığı bu konu da hayvan konusudur. İmruü'l-Kays'ın muhatabı olan kişi, İmruü'l-Kays'ı, hayvanın daha fazla zorluk çekmemesi konusunda uyarmaktadır. Hayvanlar Yaratıcı tarafından insanlara verilen nimetlerden birisidir. Hayvanlar sayesinde onların etlerinden, sütlerinden, gücünden faydalanılıyor. İnanç fark etmeksizin hayvanlar konusunda hassas olunması gerektiğinin bilincinde olmak gerekiyor. İmruü'l-Kays'ın bu beytinden de yola çıkacak olursak aslında Cahiliyye Döneminde insanlar bir yandan kötü davranışlar sergilerken aslında diğer yandan da merhamet yüklü davranışlarını da görmemek yanlış olur. Tabii ki biz burada İmruü'l-Kays'ın Muallakasındaki cümlelere göre hareket edip bunları söylüyoruz. Bizim buradaki temennimiz de her zaman ve her çağda bu şekilde hayvanlara değer verilmesi ve onlara acınmasıdır.

فَقُلْتُ لَهَا سِيرِي وَ أَرْحِي زَمَامَهُ
وَ لَا تُبْعِنِي مِنْ جَنَّاكَ الْمُعَلَّلِ

Dedim ki bırak gitsin gevşet yularını
Bırak da devşireyim aşk bağının meyvelerini³⁹³

(İmruü'l-Kays)

³⁹² Zevzenî, *Şerhu 'l-Muallakati 's-Sab 'a*, 18.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 37.

³⁹³ Zevzenî, *Şerhu 'l-Muallakati 's-Sab 'a*, 18.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 37.

Hayvanlara değer vermek, onlara zarar verecek davranışlardan uzak durmak büyük bir erdemdir. Hayvanlar da yaratılan ve değer verilmesi gereken birer canlıdır. Muallakadaki beyitte de hayvanın yularını gevşetmeye yönelik bir uyarı bulunmaktadır. Bu da ahlaki bir davranıştır.

2.9. İrade

İrade, akıl ile yakından alakalı bir unsurdur. Kişinin seçme kabiliyetine irade denir. Yani herhangi bir konuda seçim yapmak ya da yapmamak iradedir. İrade sayesinde insanlar hayatları hakkında ve gelecekları hakkında kararlar verebilirler. İradeyi de ahlaki değerler arasında ele almamızın sebebi, aslında iradenin bir davranışı ahlaki olarak belirleyip belirlememenin en önemli ölçütü olmasındandır. Yani irade sahibi olan ve irade sahibi olmayan kişilerin yaptıkları davranış aynı kefeğe konulmaz. İrade sahibi olan kişinin davranışı eleştiriye tabi tutulup ahlaki olarak değerlendirilmektedir çünkü burada irade söz konusudur. Fakat irade sahibi olmayan kişinin davranışları ahlaki olarak değerlendirilmeyecektir. Muallaka şiirlerinde geçen irade meselesi şu şekildedir:

رَجَعَا بِأَمْرِهِمَا إِلَى ذِي مِرَّةٍ a)
حَصِيدٍ وَنُجْحٍ صَرِيحَةٍ إِيرَامُهَا

En sonunda güçlü bir karara bıraktılar iradelerini
Her iradenin başarısı kararlığında değil mi³⁹⁴

(Lebid b. Rebia)

Kişinin seçme yeterliliğine irade denir. İrade herhangi bir konuda nasıl karar verilmesi gerektiğini sağlar. İnsana verilen en büyük nimetlerden bir tanesi de hiç şüphesiz ki iradedir. İrade insan davranışlarının ahlaki olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceği noktasında bir ölçüttür. Örneğin zihinsel engelli bir kişi ile zihinsel açıdan sıkıntısı olmayan bir kişinin yapmış oldukları davranışlar ahlaki olarak aynı kategoride değerlendirilemez. Çünkü irade sahibi olmak davranışların ahlaki olarak değerlendirilmesinde çok önemli bir ölçüttür. İrade sayesinde insanlar

³⁹⁴ Zevzenî, *Şerhu 'l-Muallakati 's-Sab 'a*, 97.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 117.

birtakım başarılar elde edebilirler. Ve bu başarılar sadece irade sahibi olmakla değil aynı zamanda sağlam, inançlı ve kararlı bir iradeye bağlıdır.

2.10.İyilik

İyilik, “iyi” kökünden türeyen bir kavramdır. İyi ise “kötü” kavramının zıddıdır. İyilik, yapılan yardım, destek, ikramlar, gösterilen lütuf ve ihsan gibi anlamlara gelmektedir. İyilik ahlak konusunun başında gelen kavramlardan biridir. Aslında davranışlar ahlaki olarak genel anlamda iki kategori altında sıralanacak olursa “iyi davranışlar” ve “kötü davranışlar” şeklinde olabilir. Çünkü tüm davranışlar genel anlamda iyidir ya da kötüdür. Fakat farklı din ve kültürlere göre bazen değişiklikler olabilmektedir. Yani bir davranış x kültüründe ahlaki olarak görülüyorken y kültüründe ahlak dışı olarak görülebilmektedir. Bizim burada belirtmek istediğimiz durum genel anlamdadır. Genel anlamda düşünüldüğünde evrensel ahlak ilkeleri hemen hemen her yerde aynı olabilmektedir.

İyilik ya da kötülük ilk insandan beri var olan bir durumdur. Her insanın iyilik tarafı olduğu gibi kötülük tarafı da bulunmaktadır. İnsanlar arasındaki ilişkileri geliştiren en büyük değerlerden bir tanesi de iyiliktir. İyilik kavramı içerisine aslında çoğu şeyi sığdırabiliriz. İyilik genel bir çerçevedir.

Cahiliyye Döneminde de iyilik algısı ve iyilik yapma durumu vardı. Az önce de belirttiğimiz üzere her insanın iyi yönleri olduğu gibi kötü yönleri de vardır. Dolayısıyla Cahiliyye Dönemindeki her insanı tamamen kötü görmek ahlaki sayılmaz. O dönemdeki insanların da iyilik taraflarının olduğunun bilincinde olmak faydalı olacaktır. Muallaka şiirlerinde de iyilik kavramının ön planda olduğunu görebilmekteyiz. Muallaka şiirlerindeki iyilik ile ilgili beyitler şu şekildedir:

a) وَمَنْ يَجْعَلِ الْمَعْرُوفَ مِنْ دُونِ عِرْضِهِ
يَفْرَهُ وَمَنْ لَا يَتَّقِ السُّنْمَ يُسْتَم

Şerefi için iyilik yapan artırır şerefini

Hakaret bulur hakareten çekinmeyenler³⁹⁵

(Züheyr b. Ebû Sülme)

³⁹⁵ Zevzenî, *Şerhu 'l-Muallakati 's-Sab'a*, 82.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 105.

Ahlaki erdemlerden biri de hiç şüphez ki iyiliktir ve iyilik yapmaktır. İyilik hayatı güzelleştiren bir değer ve davranıştır. Tüm dinlerin ortak noktalarından biri de iyiliktir. Bu durum geçmiş birçok inançta da mevcuttur. İyilik yapmanın farklı amaçları olabilir. Bazı insanlar çıkarları için iyilik yaparlar, bazıları makam veya mevki için iyilik yaparlar; bazıları şan, şöhret şeref için iyilik yaparlar, bazıları gösteriş için iyilik yaparlar fakat bazıları da gerçekten iyilik yapmak için iyilik yaparlar veya insanlara faydalı olmak için iyilik yaparlar ya da hayatta birtakım güzel izler bırakmak için iyilik yaparlar. İşte asıl iyilikler bu amaçlarla yapılan iyiliklerdir. İslâm dinindeki ibadetleri bu konu ile ilgili örnek olarak söyleyebiliriz. Bu durum tıpkı ibadetler gibi düşünülebilir. Nasıl ki gösteriş için yapılan ibadetler ve Allah rızası için yapılan ibadetler aynı değilse, aynı şekilde gösteriş amacıyla yapılan iyilikler ve iyilik yapmak amacıyla yapılan iyilikler de aynı değildir ve birbirlerinden farklıdır.

ب) وَمَنْ يَجْعَلِ الْمَعْرُوفَ فِي غَيْرِ أَهْلِهِ
يَكُنْ حَمْدُهُ دَمًا عَلَيْهِ وَيُنْدَمَ

Kim ki hak etmeyene iyilik yapar

Teşekkürü yergi, iyiliği pişmanlık olur³⁹⁶

(Züheyr b. Ebû Sülmâ)

Züheyr'in beyitlerinde ahlaki olarak birçok konunun geçtiğini görmek mümkündür. Ve az önce de belirttiğimiz üzere Züheyr burada da iyilik meselesi üzerinde durmuştur. Züheyr'in burada söylemek istediği şey, iyilik yapılmasından çok bu iyiliğin kime yapıldığı konusudur. Yani bu iyilik iyi bir insana mı yapılıyor yoksa kötü bir insana mı yapılıyor? Bu iyilik, bunu hak edene mi yapılıyor yoksa hak etmeyene mi yapılıyor? Züheyr için bu soruların cevabı önemlidir; çünkü ona göre iyiliği, hak etmeyene yapmak bazen kötü sonuçlar doğurabilir. İyiliği hak etmeyen birisine yaparsak eleştirilerin odağı olabiliriz ve bu eleştiriler yüzünden de pişmanlıklar içerisine girebiliriz. Bu pişmanlıklar yüzünden de iyilik yapmaktan soğuyabiliriz. Züheyr'e göre bu tür nedenlerden dolayı kime iyilik yaptığımıza dikkat etmemiz gerekmektedir.

³⁹⁶ Zevzenî, *Şerhu 'l-Muallakati 's-Sab 'a*, 83.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 105.

سَأَلْنَا فَأَعْطَيْتُمْ وَغَدْنَا فَعُدْتُمْ c)
وَمَنْ أَكْثَرَ النَّسَالِ يَوْمَ سَيُحْرَمِ

İstersiniz verilir, yine istersiniz yine verilir

İstekleriniz çoğalırsa gün gelir verilmez gönlünüz kırılır³⁹⁷

(Züheyr b. Ebû Sülmâ)

İnsanoğlu nefis olarak doyumsuzdur. Nefis doymayı bilmez. Nefse ne kadar çok şey verisen o kadar çok ister. Bu yüzden Züheyr bu konuda bir uyarıda bulunmaktadır. İstemek ilk başlarda normal olabilir ve bu istekler karşılanır, bunun karşılığında istemeye alışır ve doymayı bilmeyebilirsin. Nefis, isteklerin karşılanmasına alışır fakat o gün geldiğinde ve senin isteğine karşılık verilmediğinde, nefsin de bu isteklerin karşılanmasına alışmışsa bu durumda nefis ters etki yapabilir. Bu olanlar yüzünden de isteğin karşılanmadığı için üzülürsün. Bu yüzden yapılması gereken şey mutedil olmaktır.

نَعْمُ أَنْاسْنَا وَنَعْفُ عَنْهُمْ d)
وَنَحْمِلُ عَنْهُمْ مَا حَمَلْنَا

İyilik yaparız ama uzak dururuz iyiliklerinden

Bize bir şey yüklerlerse hafifletiriz yüklerini³⁹⁸

(Amr b. Külsûm)

Yapılan iyi, hoş davranışlara iyilik denir. İyilik hayatı ve insanlığı kurtaracak olan bir erdemdir. İyiliklerin olduğu yerlerde huzur, güven ve mutluluk hâkim olur. İyilikler sayesinde insanlar birbirini daha çok sever ve insanlar arasındaki birlik ve beraberlik duyguları daha da pekişir. Birisine iyilik yapıldığı zaman bu iyiliğe karşı aynı şekilde iyilik yaparak karşılık vermek daha da güzeldir. Amr'ın muallakasından da anlaşılacağı üzere o dönemlerde de insanlar arasında iyiliklerin olduğu malumdur.

³⁹⁷ Zevzenî, *Şerhu 'l-Muallakati 's-Sab 'a*, 84.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 107.

³⁹⁸ Zevzenî, *Şerhu 'l-Muallakati 's-Sab 'a*, 118.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 137.

Dolayısıyla iyilik insanın tarihi eskiye dayanır ve her daim de olmaya devam edecektir.

Muallaka şiirlerinde ahlaki erdemlerin geçtiği görülmektedir. Fakat bazı araştırmacılar tarafından bu erdemlerin yapılmasının sebebinin başka şeyler olduğu da belirtilmektedir. Cahiliyye toplumunun edebiyatına bakıldığı zaman aslında o toplumda bulunan erdemın menfaat uğruna olduğu belirtilir. Çünkü cahiliyyenin seçkin kişilerinin gözünde onur dedikleri statüyü ve prestiji korumak erdemli davranmaktan daha önemliydi.³⁹⁹ Nitekim İslâmi açıdan bu konu ile ilgili örnek verecek olursak merhametli ve Hz. Muhammed'e her zaman destek olan Ebû Tâlib'in İslâm'ı kabul etmesini engelleyen duygunun cahiliyye gururu olduğunu söyleyebiliriz.⁴⁰⁰

2.11.Mütevazilik

Tevazu, Arapça'dan gelen bir kelimedir. Tevazu kibrin zıddı olmakla beraber kişinin kendini küçük görmesidir. Buradaki küçük görmekten kasıt, kişinin kendini başka insanlara karşı üstün görmemesidir. Türkçe'de tevazu kelimesinin karşılığı olarak alçakgönüllülük kavramı da kullanılır.

Alçakgönüllü olmak, kibirlenmemek, diğer insanları küçük görmemek ahlaki erdemlerden bir tanesidir. Tevazu sahibi insanlar da ahlaklı insanlar sayılmaktadırlar. Çünkü mütevazilik iyi bir şeydir. Kişinin kendini büyük görmesini engeller. Mütevazi insanlar da toplumda daha da kıymetli olarak görülürler.

Birçok din ve inançta tevazu sahibi olmak tavsiye edilmiş ya da emredilmiştir. İslâm dininden örnek verecek olursak Kur'an-ı Kerim'de mütevazi olma hakkında pek çok ayet yer almaktadır. Bu konu ile ilgili Kur'an-ı Kerim'deki şu ayeti örnek olarak söyleyebiliriz. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır:

وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ

“Kibirlenerek insanlardan yüzünü çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Çünkü Allah, kibirle kasılan, kendini beğenmiş, çokça övünüp duran hiç kimseyi sevmez.”⁴⁰¹

Cahiliyye Döneminde genel olarak kibir olmakla beraber mütevaziliğin hiçbir şekilde olmadığından bahsetmek doğru olmaz. Muallaka şiirlerinde de görüleceği

³⁹⁹ Çağrııcı, *Ahlâk ve İnsan İlişkileri*, 78.

⁴⁰⁰ Çağrııcı, *Ahlâk ve İnsan İlişkileri*, 81.

⁴⁰¹ Lokmân 31/18.

üzere cahiliyye toplumunda tevazuya da değer verilmiştir. Muallaka şiirlerindeki tevazu ile ilgili beyit şu şekildedir:

a) فَأَنْزُكُوا الطَّيْحَ وَالتَّعَانِي وَإِمَّا تَتَعَانُوا
فَفِي النَّعَاشِي الدَّاءُ

Öyleyse bırakın bu kibri, bu körü körüne gidişi
Bilin ki bir hastalıktır umursamazlık Taglibillere⁴⁰²

(Haris b. Hillize)

Kişinin kendini büyük görmesine kibir denir. Kibirleşmek ise kişinin kendisini başkalarından üstün görmesi veya başkalarını küçük görmesidir. Kibir mütevaziliğin zıddıdır. Ve kibir ahlaki olmayan bir davranıştır. Hâris bin Hillize'nin bu beytinde de Hâris'in kibre karşı çıktığını söyleyebiliriz. Tevazuya değinilmesi ahlaki erdemlerin varlığını göstermektedir.

2.12.Özeleştir

Ahlaki erdemlerden bir tanesi de özeleştirmedir. Özeleştir, şahsın kendisini nesnel yani objektif bir şekilde değerlendirmeye tabi tutmasıdır. Aynı zamanda özeleştir kişinin kendi hatalarını, kusurlarını görmesi, kendi yaptığı hatalardan pişmanlık duyması, bu hatalardan bir an önce kurtulmak istemesi, kişinin hatalarının üstünü örtmemesi ve hatalarıyla yüzleşmesidir.

Özeleştir aslında kolay yapılamayan bir şeydir. Bunu yapmak kişiye ilk başlarda zor gelebilir fakat sürekli özeleştir yapıldığında bu durum zamanla benimsenir ve doğal bir hal alır. Enaniyet duygusuna sahip kişilerde, yani sürekli bencil davranan kişilerde özeleştir görmek pek mümkün olmayabilir. Çünkü sürekli kendisini ön planda tutan, kibirlenen kişiler her zaman kendi yaptıklarını doğru bir şekilde görürler. Fakat mütevazi ve alçakgönüllü kişilerde özeleştirmenin daha fazla olduğunu söyleyebiliriz.

Özeleştir yapılırken kişi kendi iç sesiyle konuşur, vicdanını dinler ve kendini eleştirir. Özeleştir yapıldıkça insanlar hatalarından dersler çıkarır, suçu her zaman dışarıda ve başkalarında aramaz, meydana gelen sıkıntılarda kendine de pay çıkarır.

⁴⁰² Zevzenî, *Şerhu 'l-Muallakati 's-Sab 'a*, 155.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 165.

Bir kişi kendini geliştirmek istiyorsa yapması gereken en önemli Şeylerden bir tanesi de özeleştirmedir. Bu durum her Őeyde geçerlidir. Örneğin bir tüccar yaptığı hatalardan dersler çıkarır ve kendi hatalarını ve kusurlarını görürse bununla beraber bunları düzeltirse bu tüccar daha da başarılı olabilir. Başka bir örnek verecek olur isek, toprağa atılan bir tohum doğayla, atmosferle, fırtınalarla, rüzgârla yüzleşmeyi göze alırsa ve yüzleşirse o zaman çiçek olur.⁴⁰³

Birçok inançta da özeleştirmeye değeri verilmiştir. Örneğin İslâm dininde de özeleştirmeye değeri verilmiştir. Kişinin kendisini eleştirmesi, hatalarından pişmanlık duyup ders çıkarması gerektiği belirtilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de de özeleştirmeye ilgili şu ayeti kerime örnek olarak gösterilebilir. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır:

قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ

“Dediler ki: ‘Ey rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz, bize acımasan mutlaka zıyan edenlerden oluruz!’”⁴⁰⁴

Tarihin her döneminde özeleştirmeye olduğu gibi cahiliyye toplumunda da özeleştirmeye değeri vardı. O dönemde özeleştirmeye olduğunu cahiliyye şiirlerinden de anlayabiliriz. Muallaka şiirlerinde ahlaki değeri tespit etmeye çalıştığımız bu çalışmamızda ahlaki erdemlerden bir tanesi olan özeleştirmeye değeri olduğunu görebilmekteyiz. Muallaka şiirlerinde özeleştirmeye şu Şekillerde geçmektedir:

وَإِن تَكُ فَدُ سَائِنُكَ مِنِّي خَلِيقَةٌ a)

فَسَلِّي ثِيَابِي مِنْ ثِيَابِكَ تَنْسَلِ

Çekilmez bulduğun bir huyum varsa

Çıkar at esvabını çıkarır gibi⁴⁰⁵

(İmruü'l-Kays)

İnsanların çoğu kendi davranışlarını kusursuz görür ve hatalar yapmadıklarını düşünür. Halbuki kişinin, kendi davranışlarında da hatalar olduğunu kabullenmesi ve bu bilinçle hareket etmesi bir erdemdir. İmruü'l-Kays da

⁴⁰³ Musa Turşak, “Dini Kişiliğin Oluşmasında Özeleştirmeye Etkisi”, *Ağri İslâmi İlimler Dergisi* 1/1(2017), 130.

⁴⁰⁴ el-A'raf 7/23.

⁴⁰⁵ Zevzenî, *şerhu 'l-Muallakati 's-Sab'a*, 20.; Suçin, *Yedi Askı şiirleri*, 39.

muallakasında kendi huylarından çekilmez veya başka insanların rahatsız olabileceği bir huyunun olduğunun bilincindedir. Bu da kişinin özeleştirici yapabilmesini ve yaptığı hataları görebilmesini sağlar.

b) كِلَانَا إِذَا مَا نَالَ شَيْئاً أَفَاتَهُ
وَمَنْ يَحْتَرِثْ حَرْثٌ وَ حَرْثُكَ يَهْزَلْ

Sen ve benim gibi eken, biçecek bir şey bulamaz
Saçıp savururuz ikimiz de bir şey geçse elimize⁴⁰⁶

(İmruü'l-Kays)

İmruü'l-Kays burada özeleştirici yapıyor. Özeleştirici yaptığı konu saçıp savurması ve birikim yapamamasıdır. Bu beyitte aslında birikim yapmamanın sonucunun ne olduğundan bahsediyor İmruü'l-Kays. Birikim yapılmadığı takdirde olumsuz sonuçların çıkabileceğinden bahsediliyor. İslâm dini açısından da düşünüldüğü zaman bir Müslüman ne tamamen eli açık ne de cimri olmamalı, bu ikisinin ortasında, mutedil bir şekilde davranmalı. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de de bu konuya vurgu yapılmıştır:

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا

“Eli sıkı olma, ölçüsüzce eli açık da olma; sonra kınanacak, kendi kendine hayıflanacak duruma düşersin!”⁴⁰⁷

2.13.Sabır

Sabır kavramının birçok tanımı yapılmıştır. Fakat genel anlamda söylenecek olursa zorluklar karşısında dayanma gücüne ve dayanma kararlılığına sabır denir. Sabır Arapça'dan gelmektedir ve “s-b-r” kökünden türemiştir. Sabır kavramı zorluklarla yakından ilişkili bir durumdur. Çünkü zorluk olmayan durumlarda sabırdan bahsedilmez. Herhangi bir sıkıntısı olmayan, herhangi bir zorlukla mücadele etmek durumunda kalmayan bir kişi için sabretmekten bahsedilemez. Fakat sıkıntıları olan, zorluklarla mücadele etmek zorunda kalan kişiler için sabır son derecede söz konusudur.

⁴⁰⁶ Zevzenî, *Şerhu'l-Muallakati's-Sab'a*, 31.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 45.

⁴⁰⁷ İsra 17/29.

Sabır ile yakın anlamlı olan ve sabrı ifade eden birçok kelime kullanılmaktadır. Sebât, vakar, hilm, metânet, azim, teenni, şecaat, kanaat gibi kavramlar sabır kelimesi ile yakın anlamlıdır. Sabır kelimesine zıt olan kavramlar da mevcuttur. Cehl, hırs, acelecilik, öfke (gadab), cebânet (korkaklık, ürkeklik), tevehhür (sonu düşünmeden hareket etmek), ümitsizlik gibi kavramlar da sabır ile zıt anlamlıdır.⁴⁰⁸

Cahiliyye toplumunda sabırdan bahsetmek mümkündür. Çünkü her dönemde insanlar zorluklar yaşayabilir ve bu zorluklar karşısında insanların sabretmesi gerekir. Cahiliyye Dönemindeki insanlarda sabır anlayışı vardı fakat o dönemdeki sabır kişiler için farklı anlamlar ifade edebilmekteydi. Örneğin Cahiliyye Döneminde asabiyet anlayışı olduğundan, kendi kabilesi için savaşan bir kişi için sabır savaşta zorluklara dayanmak şeklinde olabilmekteydi. Bunun gibi yaşanan farklı durumlara göre bir sabır algısı oluşabilmekteydi. Fakat her ne olursa olsun başta da belirttiğimiz gibi sabreden kişi için bir zorluk durumu söz konusudur. Yani bir kişi herhangi bir zorluk yaşamazsa onun için sabırdan bahsetmek pek mümkün değildir.

Cahiliyye Döneminde sabır anlayışının olduğunun en güzel örnekleri şiiirlerdir. Biz burada tüm şiiirleri ele almaktan ziyade muallaka şiiirlerinde geçen sabır ile ilgili meseleleri ele alacağız ve muallaka şiiirlerinde geçen sabır hakkındaki beyitleri, konuları tespit etmeye çalışacağız. Muallaka şiiirlerindeki sabır konuları şu şekilde geçmektedir:

a) وَقَوْفًا بِهَا صَحْبِي عَلَيَّ مَطِيئُهُمْ
يَقُولُونَ لَا تَهْلِكْ أَسَىٰ وَ تَجَمَّلْ

Etrafımı sardı binekleri üzerindeki dostlarım ve şöyle dediler:
Kederden helak etme kendini, sabırdır en güzeli⁴⁰⁹

(İmruü'l-Kays)

İmruü'l-Kays'ın muallakasını okuduğumuz zaman aslında içerisinde güzel şeylerin de geçtiğini görebiliyoruz. İmruü'l-Kays'ın muallakasındaki bu beyitte dostluktan bahsediliyor. Demek ki o dönemlerde de insanlar arasında dostluk ve

⁴⁰⁸ Halil İbrahim Kahraman, *Sabır Kavramının Semantik Tahlili* (Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 18-42.

⁴⁰⁹ Zevzenî, *Şerhu 'l-Muallakati 's-Sab'a*, 15.; Suçin, *Yedi Askı Şiiirleri*, 35.

arkadaşlık bağları mevcuttur. Beyitten, aynı zamanda İmruü'l-Kays'ın dostlarının kendisine güzel temenni ve tavsiyelerde de bulduklarını anlıyoruz. Çünkü İmruü'l-Kays'ın dostları İmruü'l-Kays'a sabretmesi gerektiğini söylüyorlar. Sabır güzel bir erdemdir. Aynı zamanda ahlaki bir erdemdir. Bunun yanısıra şiirde İmruü'l-Kays'ın dostları İmruü'l-Kays'ın kederlenmemesi gerektiğini, en güzel şeyin sabretmek olduğunu söylemektedirler. Değinen bu durumlar onun muallakasında sabır erdeminin geçtiğini bizlere göstermektedir.

2.14.Samimiyet

Samimiyet Arapçada ihlas şeklinde ifade edilmektedir. Kişinin söz ve davranışlarının bir olması, iki yüzlü olmaması, gösteriş için davranmaması, kalben hareket etmesi, doğru ve dürüst davranmasına samimiyet denir. Samimiyet ahlaki erdemlerden biridir. Çünkü samimi olmak, samimi davranmak kişiyi daha da ahlaklı yapar. Samimiyet kişiler arasında ve toplumda birlik ve beraberliğin, kardeşliğin, dürüstlüğün, doğruluğun, mutluluğun, huzurun ve güvenin daha da artmasını sağlar.

Samimi davranıldığında kişilerin yaptıklarındaki amaç açıkça belli olur. Bu şekilde insanlar birbirlerine daha fazla güvenirler. Her toplumda insanların samimiyetlerini görmek mutluluk vericidir. Din ve inançlarda da ibadetlerde de samimiyet çok önemlidir. Örneğin İslâm dininde gösteriş amacıyla yapılan bir davranış ile ihlaslı bir şekilde yapılan bir davranış aynı sayılmamaktadır. Ya da gösteriş amacıyla kılınan bir namaz dahi İslâm dininde eleştirilmektedir.⁴¹⁰

Cahiliyye Döneminde de samimiyete değer verildiğini muallakalardan yola çıkarak söyleyebiliriz. Muallaka şiirlerinde değinen erdemlerden bir tanesi de samimiyettir. Muallaka şiirlerindeki samimiyet ile ilgili geçen durumlar şu şekildedir:

a) نُبِنْتُ عَمْرًا غَيْرَ شَاكِرٍ نِعْمَتِي
وَالْكَفْرُ مَخْبَثَةٌ لِنَفْسِ الْمُنْعِمِ

Duydum ki nankörlük ediyormuş Amr bana karşı

Nankörlük kirletir iyilik yapanın da ruhunu⁴¹¹

(Antara b. Şeddad)

⁴¹⁰ bkz. Maîn 107/4-7.

⁴¹¹ Zevzenî, *Şerhu 'l-Muallakati 's-Sab'a*, 131.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 89.

Nankörlük Fars dilinde “ekmek” anlamında olan “nân” ile “görmeyen” anlamındaki “kûr” kelimelerinden bir araya gelen ve “yediği ekmeğin, gördüğü iyiliğin kıymetini bilmeyen, nimeti inkâr eden” anlamına gelen “nânkûr”den türetilmiştir. “Bir şeyi örtmek, nimeti inkâr etmek” anlamındaki Arapça “küfrân” ile nimetten meydana gelen küfrân-ı ni‘met terkibi de “nankörlük” anlamında ve “şükür” kavramının karşıtı olarak kullanılmaktadır.⁴¹² Antara bin şeddad bu beytinde nankörlük üzerinde durmuş ve nankörlük yapmanın ne kadar kötü bir durum olduğundan bahsetmiştir. Nankörlük kişiyi olumsuz etkiler ve nankörlük insandaki iyi ve olumlu duyguları köreltir. Dolayısıyla da insanda samimiyetin oluşmasına ve gelişmesine engel olur. Antara da kişinin ruhunun kirlenmesinin bir sebebinin de nankörlük olduğunu belirtmiştir.

وَمَنْ يُوفِ لَا يُذَمُّ وَمَنْ يُهْدِ قَلْبُهُ
إِلَى مُطْمَئِنِّ الْبِرِّ لَا يَتَجَمَّجَمُ

Sözünün eri olan takdir görür

Eveleyip gevelemez gönlü iyilikle dolu olanlar⁴¹³

(Züheyr b. Ebû Sülmâ)

Sözünde durmak ahlaki bir davranıştır. Sözünde durmak kişiler arasındaki güveni sağlar ve insanlar bu sayede birbirlerine daha fazla güvenirler. Sözünde duran kişiler toplum tarafından daha çok sevilir ve daha çok kabul görür. Aynı şekilde böyle davranan insanlar toplum tarafından takdir edilirler. Aynı zamanda iyi niyetli kişiler söylemek istediklerini art niyet olmadan söylerler ve bir şey söylemek istedikleri zaman bunu uzatmadan ‘sözün özü’ şeklinde söylemeye dikkat ederler. Bu durum samimiyeti gösteren bir işarettir.

لَا يَطْبَعُونَ وَلَا يَبُورُ فَعَالُهُمْ
إِذْ لَا يَمِيلُ مَعَ الْهَوَىٰ أَحْلَامُهَا

⁴¹² Mustafa Çağrırcı, “Nankörlük”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006), 32/382-383.

⁴¹³ Zevzenî, *Şerhu 'l-Muallakati 's-Sab'a*, 83.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 105.

Haysiyetimiz kirlenmez, fesat karışmaz işimize
Nefislerimiz boş heveslere meyletmez çünkü⁴¹⁴

(Lebid b. Rebia)

Lebid'in muallakasında bulunan beyitte doğruluk ve fesattan uzak durma konuları üzerinde durulmaktadır. Kişinin boş şeylerle uğraşmaması gerekir. Lebid nefislerinin boş heveslere meyletmediğini söylemektedir. Bu da ahlaki erdemlerdendir. Boş işlerle uğraşmak yerine bu zamanı daha verimli ve gerekli şekillerde kullanmak gerekir.

2.15.Yardımseverlik

Yardımseverlik, ahlaki erdemlerden bir tanesidir. Yardımseverlik, kısaca yardım yapmayı sevmektir. Yardım etmek zor durumda olanlara karşı yapılan bir iyiliktir. Her insan hayatta birtakım zorluklar yaşayabilir ya da zorluklarla karşılaşabilir ve karşılaşılan bu zorluklarla yalnız başına mücadele edemeyebilir. Bu nedenle kişiler zorluklarla baş etmek için, zorlukları aşmak için yardıma ihtiyaç duyabilir. Bu sebeple başkalarından destek bekler. Başkaları tarafından gösterilen bu desteğe yardım denir.

Her insanın yardıma ihtiyacı olabilir. Bu yardım bazen maddi bir yardım olabileceği gibi manevi bir yardım da olabilmektedir. Yardım dendiği zaman akla sadece maddi destek gelmemelidir. Örneğin parasal anlamda bir insan yardıma ihtiyaç duyabileceği gibi bir cenazede başka insanların psikolojik desteğine de ihtiyaç duyabilir. Yani yardım maddi ve manevidir.

Her çağda insanlar birbirlerine yardım etmişlerdir. Araplar da aile üyeleri arasında dayanışma ve yardımlaşmaya önem vermişlerdir.⁴¹⁵ Cahiliyye Döneminde yardım ve yardımlaşmanın olduğunu muallakalarda görebilmekteyiz. Fakat bu yardım bazen asabiyet anlayışından kaynaklanıyor olabilir ya da savaş durumlarından ötürü olabilir. Bazen de bir canlıya yapılan bir yardım olabilmektedir. Yine o dönemde, elde edilenleri yoksullara ve zor durumda olanlara dağıtmak maksadıyla baskınların yapılması ve bu uğurda insanların canlarını

⁴¹⁴ Zevzenî, *Şerhu 'l-Muallakati 's-Sab 'a*, 211.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 105.

⁴¹⁵ Demircan, *Cahiliye Arapları*, 88.

tehlikeye atmaları da ahlaki erdemlerden biri olarak kabul edilirdi.⁴¹⁶
Muallakalardaki yardım ile ilgili beyitler şu şekildedir:

a) إِذَا الْقَوْمُ قَالُوا مَنْ فَتَىٰ حِلْتُ نَنِّي
عُنَيْتُ فَلَمْ أَكْسَلْ وَلَمْ أَتَبَدَّلْ

Yiğit kimdir diye sorulursa üstüme alınıırım
Yardıma koştuktan geri durmam zor zamanlarda⁴¹⁷

(Tarafe b. el-Abd)

Yardımlaşmak ahlaki bir erdemdir. Yardımlaşma sayesinde kişiler arasındaki sevgi, saygı, muhabbet, dostluk ve kardeşlikler pekişir. Yardımlaşma sayesinde kişi yalnızlık duygusundan uzak kalır, yalnız olmadığını hisseder ve mutlu olur. Tarafe'nin de bu beytine baktığımız zaman Tarafe kendisinin yardımsever biri olduğunu gösteriyor. Zor durumda olanlara yardım ediyor ve kendisini yiğit olarak niteliyor. Yiğit olmasının sebebi de zor durumda olanlara yardım etmesinden kaynaklanıyor. Tabii ki yardımlaşma derken yardımlaşmanın da müsbet işler üzerine olması gerektiğini unutmamak gerekir. Yardımlaşma menfi işlerde olmaz. Çünkü ahlaki davranmak, ahlaki davranış sergilemek müsbet işlerde yardım etmeyi gerekli kılar.

b) وَلَسْتُ بِحَلَّالِ التَّلَالِ مَخَافَةً يَسْتَرْفِدُ
وَلَكِنْ مَتَىٰ يَسْتَرْفِدِ الْقَوْمُ أُرِيدُ

Birilerinden korktuğum için tepelere kurmadım evimi
Kim ihtiyaç duysa derhal bulur beni yanında⁴¹⁸

(Tarafe b. el-Abd)

Tarafe muallakasında çoğu zaman kendisini eleştirenlere cevap veriyor. Bu beyitte de Tarafe'nin evini yüksek tepelere kurduğunu görüyoruz. Tarafe bunu yapınca etrafındaki insanların onun korktuğunu düşünmeleri muhtemeldir ki Tarafe

⁴¹⁶ Bulut vd., *İslâm Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat*, 253.

⁴¹⁷ Zevzenî, *Şerhu 'l-Muallakati 's-Sab 'a*, çev. Mehmet Hakkı Suçin, 63.

⁴¹⁸ Zevzenî, *Şerhu 'l-Muallakati 's-Sab 'a*, 57.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 63.

burada açıklama yapma gereği hissediyor. Tarafe kendisinin yardımsever biri olduğunu, zor durumda olanlara yardım ettiğini önceki beyitte de söylemişti. Bu beyitte de kendisinin zor durumda olanların yanında olduğunu görebiliyoruz.

c) وَكَرِّي إِذَا نَادَى الْمُضَافُ مُحَنَّبًا
كَسِيدِ الْعَصَا نَبَّهَتْهُ الْمُتَوَرِّدِ

İkincisi imdadına koşmak etrafı sarılmış birinin, bacakları hafif çıplak atımla Saksaul ağacı altında uykudan uyanan kurdun suya saldırması gibi⁴¹⁹

(Tarafe b. el-Abd)

Tarafe bu beyti açıklamadan iki beyit öncesinde şöyle söyler:

وَلَوْ لَا تَلَاثٌ هُنَّ مِنْ عَيْشَةِ الْفَتَى
وَجِدِّكَ لَمْ أَحْفَلْ مَتَى قَامَ عُوْدِي

Fakat genç bir adamın hayatında üç şeye yer olmasa

Umursamazdım şu hasta yatağında benden ümidini kesip gideni

Tarafe'nin üç şeyden bahsettiği ikinci durum, bizim bahsettiğimiz malum beyittir. Burada da aslında hayat ile ilgili neden ümit içinde olduğunu, ümit içerisinde bulunmasının sebebini anlatıyor. Bu sebeplerden biri de aslında zor durumda olan canlılara yardım etmektir. Zor durumda olan canlılara yardım etmek Tarafe'yi ümitli bir insan yapmaktadır.

d) تُعَفَّى الْكُلُومُ بِالْمَيْمِينِ فَأَصْبَحَتْ
يُنَجِّمُهَا مَنْ لَيْسَ فِيهَا بِمُجْرِمِ

Yüzlerce deve bahşediliyor sarmak için yaraları

Savaşta dahi olmayanlar ödüyor savaşın diyetini⁴²⁰

(Züheyr b. Ebû Sülmâ)

Diyet Araplar arasında eskiden beri var olan bir uygulama idi ve öldürülenin akrabasına diyet verilirdi.⁴²¹ Araplar arasında bir ölüm hadisesi yaşandığında bu, kan

⁴¹⁹ Zevzenî, *Şerhu 'l-Muallakati 's-Sab 'a*, 60.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 65.

⁴²⁰ Zevzenî, *Şerhu 'l-Muallakati 's-Sab 'a*, 76.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 99.

davalarına sebep olurdu. Bunu engellemek maksadıyla barış yapıldığında maktulün ailesine de diyet verilirdi. Bu diyet genellikle bir kişinin veremeyeceği miktarda olunca kabile üyeleri ve onların müttefikleri yardımlaşarak diyet toplarlardı. Bu diyet sayesinde insanlar arasındaki dayanışma duyguları gelişir ve toplumsal barışın devamı sağlanmaya çalışılırdı.⁴²² Deve Araplar için çok önemli olmakla birlikte bedeviler için her şeydi. Deve aynı zamanda diyet ve mehir gibi konularda bir ölçü birimiydi.⁴²³

Savaş, sonucu çok ağır olan bir durumdur. Ülkeler ve milletler savaşlarda çok ağır kayıplar yaşayabiliyor. Beyitten de anlaşılacağı gibi o dönemlerde de insanlar arasında savaş yapıldığı zaman bunun bedelleri çok ağır oluyordu. O dönemde de insanlar savaştan sonra toparlanmak için birlikte hareket ediyorlar ve bu vesileyle insanlar arasındaki birlik ve beraberlik duyguları daha da geliyordu. Savaşın yaralarının sarılması için savaşa katılmayan insanlar bile savaşın diyetini ödüyorlardı. Bu durum da o insanlar arasındaki yardımlaşma, birlik ve beraberlik ruhunu daha geliştiriyordu.

أَدْعُوهُنَّ لِعَاقِرٍ أَوْ مُطْفَلٍ
بُنَاتٌ لِحَبِيبٍ أَوْ لِحَبِيبَةٍ

Alsınlar paylarını kısırından, doğurandan
Dağıtılsın konu komşuya bereketli etleri⁴²⁴

(Lebid b. Rebia)

Birçok inançta yardımlaşmaya oldukça değer verilmiştir. Kişi yardımlaşma sayesinde iç huzuru yaşar ve mutlu olur. İnsanlar yardım ederken bazı durumlara dikkat etmelidirler. Kişi yardım ederken en yakınlarından yardım etmeye başlarsa daha iyi olur. Çünkü herkes kapısının önünü temizlerse mahalle tertemiz olur. Bu misalden yola çıkacak olursak herkes çevresindeki ihtiyaç sahiplerine yardımcı olursa, onların sıkıntısını giderirse böylece ihtiyaç sahibi kişilerin sayısı her geçen daha da azalmış olur. Bu beyitte de yardım etmekten ve yardım ederken komşulara

⁴²¹ Azimli, *Cahiliyye'yi Farklı Okumak*, 133.

⁴²² Demircan, *Cahiliye Arapları*, 61.

⁴²³ Azimli, *Cahiliyye'yi Farklı Okumak*, 64.

⁴²⁴ Zevzenî, *Şerhu'l-Muallakati's-Sab'a*, 107.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 125.

dağıtılması gerektiğinden bahseder. Bu durum da Lebid'in bu meseleye ne kadar önem verdiğini gösterir.

f) وَيُكَلِّونَ إِذَا الرِّياحُ تَنَاحَتْ
خُلْجاً نَمْدُ شَوارِعاً أَيَّامُها

Ve kışın birbirinin tersine estiği zaman rüzgârlar
Körfez çanaklarda verilir yetimlere etleri⁴²⁵

(Lebid b. Rebia)

Babası ölmüş kişilere yetim denir. Yetim olmak ve yetim olarak büyümek belki de hayattaki en zor durumlardan biridir. İslâm dininde yetim haklarına özellikle dikkat edilmesi gerektiğinden bahsedilmiş ve İslâm onların mali haklarının güvence altında olması gerektiğini bildirmiştir. Lebid'in muallakasındaki bu beyitte de bu konuya değinildiğini görüyoruz. Yetimlere yardımcı olmak, onların sıkıntılarını gidermek, onları korumak ahlaki erdemlerdendir.

g) وَنَحْنُ إِذا عِمادُ الحَيِّ خَرَّتْ
عَنِ الأَحْفاضِ نَمْنَعُ مَنْ يَلِينا

Kimin çadırı üstüne yıkılacak olsa
Önleriz ona gelecek her türlü zararı⁴²⁶

(Amr b. Kulsûm)

Amr'ın muallakasında genel olarak iyilik mefhumunun ön planda olduğunu söyleyebiliriz. Amr muallakasında kabile içerisinde veya dışında iyilik yaptıklarından bahseder. Aynı zamanda zor durumda olanların işlerine yetiştiğinden bahseder. Bu beyitte de “Kimin çadırı üstüne düşecek olsa, önleriz ona gelecek her türlü zararı” denirken burada mecazi bir anlamın olduğunu görebiliyoruz. Aslında Amr burada gerekirse, kimin sıkıntıları üzerine düşecek olursa biz o kişinin o sıkıntılarını kaldırırız ve o kişiye ya da kişilere yardımcı oluruz demek istiyor.

⁴²⁵ Zevzenî, *Şerhu 'l-Muallakati 's-Sab 'a*, 108.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 125.

⁴²⁶ Zevzenî, *Şerhu 'l-Muallakati 's-Sab 'a*, 119.; Suçin, *Yedi Askı Şiirleri*, 137.

Nitekim insanlara yardımcı olmak, onların sıkıntılarını gidermek elbette ki ahlaki bir erdemdir.

SONUÇ

İslamiyetten önceki döneme Cahiliyye Dönemi denmektedir. Cahiliyye Döneminin bilinen ve akla gelen birçok özelliği mevcuttur. Cahiliyye Döneminde içki, kumar, zina vb. birçok kötü uygulamalar mevcuttu. Bazı kabilelerde kızların diri diri gömülmesi şeklinde olan uygulamalar da vardı. Bu uygulamanın olmasının başlıca nedenlerinden biri kızların bir utanç kaynağı olarak görülmesiydi. O dönemde birçok inancın varlığından söz edebiliriz. Bu inançlar Sabiilik, Yahudilik, Hristiyanlık, Mecusilik gibi inançlardı. O dönemde aynı zamanda putperestlik inancı da ön plandaydı. Putperestlik inancına sahip kişilerde Allah inancı da mevcuttu. Yani putlara tapan kişiler, putları Allah'ın yardımcılarını olarak görürlerdi. Onlar için Allah ulaşılabilir bir konumda olduğu için bu yardımcılar ve araçlar sayesinde Allah'a ulaşabilmektedir. Bu inançtan dolayı birçok put mevcuttu. Bu putların büyüklüğü de mevcuttu. Lat, Menat, Uzza, Hubel gibi putlar en çok bilinenlerdi. Cahiliyye Döneminde bu kadar kötü uygulamalar ve davranışlar olmasına karşın hiç iyi şeylerin olmadığını söylemek de elbetteki doğru olmayacaktır. Çünkü bir toplumu tamamen kötü olarak görmek, o toplumun hiçbir şekilde iyi davranışlarda bulunmadığını söylemek ve toplumda iyi insanların olmadığını belirtmek iyi davranışlarda bulunan insanlara haksızlık olacaktır. Bu sebeple cahiliyye toplumunda iyi davranışlardan da bahsedilebilir. Nitekim cahiliyye şairlerinde ahlaki değerleri de görebilmekteyiz. O dönemde şiir ve edebiyat önemli unsurlardandı. Ve o dönemde şiir ve edebiyata çok kıymet veriliyordu. Şiir ile ilgilenmek insanlar arasında daha çok sözlü bir şekilde oluyordu. Yani şiir sözlü olarak insanlar arasında yerini alarak aktarılmıştır. Hatta şiir ve edebiyata verilen değeri yapılan şiir yarışmalarından da görebiliyoruz. Cahiliyye Döneminde şiir yarışmaları düzenlenir ve düzenlenen bu yarışmalar sonucunda en güzel şiirler Kâbe'nin duvarına asılırdı. En güzel yedi şiir Kâbe'nin duvarına asılırdı, bunlara da Muallakat-ı Seb'a denirdi. Muallakat-ı Seb'a "yedi askı şiirleri" anlamına gelmektedir. Muallakların Kâbe duvarına asılıp asılmaması konusunda da farklı fikirler olmakla birlikte genel görüşe göre muallakların Kâbe duvarına asıldığı şeklindedir. Cahiliyye Döneminde şiir çok geliştiği için şairlere de ayrıca değer veriliyordu. Şairler toplumda el üstünde tutuluyordu. Şairler şiir ve edebiyatları ile topluma etkili bir şekilde yön verebiliyorlardı. Bu yüzden şairlere devlet yönetimi, idari vb. birçok görevler teklif ediliyordu. Cahiliyye Döneminde birçok şair vardı. Bunlardan muallaka şairleri daha

da ön plana çıkmışlardır. İmruü'l-Kays, Antara b. Şedad, Hâris b. Hillize, Amr b. Külsûm, Lebid b. Rebia, Zûheyr b. Ebi Sûlma, Tarafe b. El-Abd muallaka şairleri olarak bilinen şairlerdir. Bu şairlerin sayısı konusunda da farklı fikirler ön plana çıkmaktadır. Fakat genel olarak muallaka şairleri belirtilen şekildedir. Muallaka şiirlerine baktığımız zaman kadın, aşk gibi konuların çok fazla ön planda olduğunu söyleyebiliriz. Farklı kişilerin muallakalarında farklı konular daha çok ön planda olabilmektedir. Örneğin İmruü'l-Kays'ın muallakasında daha çok 'kadın' ön planda olurken başka bir şairin muallakasında daha da farklı bir konu ön plana çıkabilmektedir. Bunun yanında muallaka şiirlerinde ahlak ve inanç ile ilgili konular da mevcuttur. Cahiliyye Döneminde kötü ve olumsuz durumlar yaşanmasına rağmen şairler şiirlerinde kimi zaman inanç hakkındaki meseleleri kimi zaman da ahlak hakkındaki meseleleri ele almışlar ve bunlar üzerinde durmuşlardır. Muallakalara baktığımız zaman inanç konusunda birçok değer geçmektedir. Bunlar; ahiret inancı, Allah inancı, din görevlisi, günah, hac, inziva, Kâbe, kurban, ölüm, tavaf ve yemin gibi değerlerdir. Muallakarda aynı zamanda ahlaki değerler de geçmektedir. Bunlar; Adalet, barış, cömertlik, cesaret, doğruluk, dostluk, hoşgörü, hayvan sevgisi, irade, iyilik, mütevazilik, özeleştirisi, sabır, samimiyet ve yardımseverlik gibi değerlerdir. Muallakarda bahsedilen inanç ve ahlak ile ilgili değerlerin varlığı o dönemde az da olsa bu değerlerin insanlar arasındaki varlığını gösterebilir. Fakat muallakalarda geçen ahlaki değerlerin varlığı konusunda da farklı fikirler öne sürülmektedir. Çünkü bazı araştırmacılara göre muallakalar sonradan üretilen şiirlerdir. Ya da bazı araştırmacılara göre de muallakalarda bahsedilen ahlaki değerler ve cahiliyye toplumunda yapılan ahlaki davranışlar kabile menfaatleri uğruna yapılmaktadır. Biz burada bu tartışmaların doğruluğunu ve yanlışlığını göz önünde bulundurmadan sadece muallakalardaki değerlerin tespiti konusunda çalışma yürüttük. Bu da bize Cahiliyye Dönemine ait muallakalarda ahlak ve inanç ile ilgili konuların olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Abdolvahhâb Yahyâ, Lütfî. *el-Arabu fi'l-usûri'l-kadîm medhal hadârâ fi târîhi'l-Arabi kable'l-İslâm*. Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, 1978.
- Adaban, Yavuz. "Adalet". *Türk Hukuk Ansiklopedisi*. 1/119. Ankara: Balkanoğlu Matbaacılık, 1962.
- Agâh, Mustafa. *Cahiliyye Arap Şiirinde Hikmet*. Ankara: İlahiyât, 2020.
- Ahmed el-Alî, Sâlih. *Târîhu'l-Arabi'l-kadîm ve'l-bi'setu'n-nebeviyye*. Beyrut: Şirketu'l-Matbû'âti li't-Tevzî' ve'n-Neşr, 2003.
- Akil, Nebih. *Tarihu'l-Arabi'l-Kadîm ve Asri'r-Resul*. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1983.
- Ateş, Ali Osman. *İslâm'a Göre Câhiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Âdetleri*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1996.
- Ateş, Ali Osman. *İslâm'a göre Cahiliyye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri*. İstanbul: Beyan Yayınevi, 1996.
- Azimli, Mehmet. *Cahiliyye'yi Farklı Okumak*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 7. Basım, 2020.
- Bardakoğlu, Ali. "Kurban". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 26/436,440. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002.
- Boynukalın, Ertuğrul. "Yemin". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 43/417,420. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2013.
- Bölükbaşı, Mehmet. "Cahiliye Devri Araplarında Din Anlayışı". *Nüsha* 49(2019), 97-120.
- Buhâri, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Cami'u's-sahih*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. 8 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 2 Basım, 1422/2001.
- Bulut, Ali vd. *İslâm Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat*. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2019.
- Ali, Cevâd. *el-Mufasssal fi Tarihi'l-Arab Kable'l-İslâm*. Bağdat: 1413/1993.
- Çağatay, Neşet. *İslâm Dönemine Dek Arap Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.
- Çağrıncı, Mustafa. "Şecaat", *TDV İslâm Ansiklopedisi* 38/402,403. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2010.
- Çağrıncı, Mustafa. "Ahlâk". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 2/10-14. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989.
- Çağrıncı, Mustafa. "Nankörlük", *TDV İslâm Ansiklopedisi* 32/382-383. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006.

- Çağrııcı, Mustafa. “Zillet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 44/416,417. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013.
- Çağrııcı, Mustafa. *Kur’an’ın Geliş Ortamında Ahlâk ve İnsan İlişkileri*. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2017.
- Çelebi, Muharrem. “Amr b. Külsûm”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 3/85-86. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991.
- Çelikkol, Yaşar. *İslâm Öncesi Mekke*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2003.
- Danışman, Nafiz. “Câhiliyye’ Kelimesinin Mânâ ve Menşe’i”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/1-4 (1956), 192-197.
- Dayf, Şevkî. *Târîhu’l-edebi’l-Arabî: el-Asrû’l-Câhilî*. Kahire: Dâru’l-maârif, ts.
- _____, Beyrut: Dâru’l-me’arif, 2005.
- Demirayak, Kenan. *Arap Edebiyatı Tarihi*. Erzurum: Fenomen Yayınları, 2.Baskı, 2012.
- Demircan, Adnan. *Cahiliye Arapları*. İstanbul: Beyan Yayınları, 3. Basım, 2019.
- Demircan, Adnan. *Kur’an’ın Geliş Ortamında İnanç ve İbadetler*. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2020.
- Deniz, Sultan. *Kur’an’da Günah Kavramının Psiko-Semantik Açından İncelenmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Derin, Hüseyin. “İlâhî Dinlerde İbadet”. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- Dindi, Emrah. “Câhiliye Arap Hac Ritüellerinin Kur’an’daki Menâsikle Diyalektik İlişkisi”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 21/1(2017), 583.
- Ebu Hamid el-Gazzâlî, *İhyâu ‘ulumi’ d-dîn* (Beyrut: Dâru’l-ma’rife, th. ed-Dîyk, İhsan. “Hâmme ve’s-sadâr-rûhi fi’ş-şi’ri’l-câhilî”. *Necah Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 13/2(1999). 630.
- el-Âlusi, Mahmûd Şükri. *Bülûğu’l-Ereb fî Ma’rifeti Ahvali’l-Arab*. thk. Muhammed Behcet el-Eserî. Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, ts.
- el-Cennâbî, Ali Hasan Câsim – Abdullah, Firdevs Yasin Humeyd. “İslâm Öncesi Arap Akidesinde Kabir”. çev. Mustafa İyidoğan. *Akademik Siyer Dergisi* 1(2020), 157.
- el-Cürcânî, Alî b. Muhammed b. Alî ez-Zeynu’ş-Şerîf. *et-Ta’rifât*. Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1983.
- el-Fâhûri, Hanna. *el-Câmi’ Fî Târîhi Edebi’l-Arabi*. Beyrut: Dâru’l-Ceyl, 1986.
- el-Fîrûzâbâdî, Mecduddin Ebu Tâhir, Muhammed b. Yakûb. *Kamusu’l-Muhit*. Beyrût: Müessesetü’r Risâle, 1994.

- el-İsfâhânî, Ebu'l-Kâsım el-Hüseyin b. Muhammed er-Râğıb. *el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'an*. thk. Muhammed Seyyid Keylani. Mısır: Mustafa el-Babi el-Halebi ve Evladuh, 1961.
- el-İsfahanî, Râğıb. *el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'an*. Beyrut: Daru'l-Marife, 1961.
- el-Merzubânî, Ebû Ubeydullah Muhammed b. İmran b. Musa. *Mu'camu's-Şu'arâ*. Beyrut: Dâru's-Sadr, 1.Baskı, 2005.
- Emin, Ahmed. *Fecru'l-İslâm*. Kahire: Müessesetü Hindavî, 2012.
- Fayda, Mustafa. "Câhiliye". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 7/17-19. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993.
- Ferran, Muhammed Yusuf. *Züheyr b. Ebi Sulma, Hayatuhu ve Şi'ruhu*. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye. 1990.
- Ferruh, Ömer. *Tarihu'l-Edebi'l-Arabi* (Beyrût: Dâru'l-İlim lil-Melayin, 1984
- Güç, Ahmet. "Kurban". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 26/433,435. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002.
- Güler, İsmail (ed.). *İslâm Medeniyetinde Dil İlimleri Tarih ve Problemler*. İstanbul: İsam Yayınları, 2015.
- Gündüz, Şinasi. "Cahiliyenin Kültürel Kodları". *Milel ve Nihal* 13/1, 14.
- Gündüz, Şinasi. "Uzlet", *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 42/255,256. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012.
- Harman, Ömer Faruk. "Hac". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 14/382,386. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996.
- Hüseyin, Tâhâ. *Fi'l-Edebi'l-Câhilî*. Kahire: Matba'atu Fâruk, 3.Baskı, 1933.
- İbn Fâris, *Mu'cemu'l-mekâyisi'l-luĝa*. Şam: Dâru'l-fikr, 1979.
- İbn Haldun. *Tasavvufun Mahiyeti Şifâu's-Sâil*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1998.
- İbn Hişâm, Abdulmelik b. Eyyûb el-Himyerî Ebû Muhammed Cemâlüddîn. es-Sîretu'nnebeviyye. thk. Mustafâ es-Sakâ v.dğr.. y.y.: Şirketu Mektebeti ve Matbaati Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1955.
- İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-Şu'arâ*. Kahire, Daru'l-Maarif, 1958.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadıl Cemaluddin Muhammed. *Lisanu'l Arab*, Beyrût: Dâru İhyai't-Tûrasi'l-Arabi ve Müessesetü't Tarihi'l-Arabi, trs.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânu'l-Arab* Beyrût: Dâru'l-Sadr, 1990.

- İbn Mânzur, Muhammed b. Mükerrerem. *Lisânu 'l-Arab*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1970.
- İbnü'l-Mu'tez. *el-Bedî*, nşr. M. Abdülmün'im el-Hafâcî. Beyrut: Dâru'l-cîl, 1401/1990.
- İsfehânî, Ebû'l-Kasım el-Hüseyn b. *Muhammed. El-Müfredât fî-Garîbi 'l-Kur'an*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife. trs.
- İşler, Emrullah. "Tarafe b. Abd". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 40/14. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011.
- Kahraman, Halil İbrahim. *Sabır Kvrasının Semantik Tahlili*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Karaaslan, Nasuhi Ünal. "Hâris bin Hillize". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 16/196-197. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997.
- Karslı, İbrahim Hilmi. *Kutsal Kitaplara Göre Din Adamları*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010.
- Kartal, Enes. *Dini İnanç ve Anlam*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Katar, Mehmet. *Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm'da Tövbe*. Ankara: Töre Yayınları, 1997.
- Kelbî, Ebû'l-Münzir Hişâm b. Muhammed. *el-Asnâm*. thk. Ahmed Zekî Paşa. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli. çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2009.
- Kutub, Seyyid. *Fi-Zılâli 'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru's-Şurûk, 1986.
- Küçük, Abdurrahman. *İslam ve Günümüz Meseleleri*. Ankara: Yeni Düşünce Yayınları, 1991.
- Küçük, Hasan. *İlköğretim 4.Sınıf Öğrencilerinin Kültür Kavramına Dair Görüşleri: Nitel Bir Araştırma*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Muhtar, Cemal. "Antere". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 3/237. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991.
- Mülayimov, Aydın. *Kur'an'da Din Adamları*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Öğmüş, Harun. *Cahiliyye Döneminde Araplar*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2013.

- Özakupınar, Yılmaz. *İnsan İnanan Bir Varlık*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2.Basım, 2014.
- Özelsel, Michaela Mihriban. *Halvette Kırk Gün*. çev. Petek B. Ateş. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2005.
- Özgel, İshak. *Tarihselcilik Düşüncesi Bağlamında Kur'an'ın Tarihsel Yorumu*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002.
- Pak, Zekeriya. “Cahiliye Araplarındaki Allah İnancının Kur'an'dan Hareketle Tespitiyle İlgili Bazı Hususlar”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1(2001), 2.
- Râgıb el-İsfehani, Ebü'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed. *el-Müfredaât fî Ğarîbi'l-Kur'an*. nşr. Safvân Adnân ed-Dâvûdî. Beyrût:1412.
- Saruhan, Müfit Selim. “İslam Düşüncesinde Ahlâk İlmi”. *Eskiye* 28 (2014), 54.
- Savran, Ahmet. “İmruü'l-Kays b. Hucr”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000.
- Sena, Cemil. *H. Muhammed'in Felsefesi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1971.
- Suçın, Mehmet Hakkı. *Yedi Askı Şiirleri (Muallakalar)*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları, 2020.
- Şâtıbî, Ebû İshak İbrahim b. Mûsâ. *el-Muvâfakât fî Usûli'ş-Şerî'a*. nşr. Abdullah Dirâz, İbrahim Ramazan. Beyrut:1994.
- Tan, Zeki. “Kur'an Öncesi Arap Toplumunun Örf ve Adetlerini Bilmenin Kur'an'ı Anlamadaki Rolü, Kurban Örneği”. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32 (2011), 144.
- Temren, Belkıs. “Din Antropolojisi Açısından İnanç ve Din Olgusuna İlişkin Bir Değerlendirme”. *Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi* 38/1-2 (1998), 302.
- Topaloğlu, Bekir – Çelebi, İlyas. *Kelâm Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İsam Yayınları. 3. Basım, 2013.
- Turan, Şerafettin. *Türk Kültür Tarihi “Türk Kültüründen Türkiye Kültürünün Evrenselliğine”*. Ankara: Bilgi Yayınları, 2002.
- Turşak, Musa. “Dini Kişiliğin Oluşmasında Özleştirinin Etkisi”. *Ağrı İslâmi İlimler Dergisi* 1/1(2017), 130.
- Tülücü, Süleyman. “Lebid b. Rebia”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 27/121-122. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003.

- Tülücü, Süleyman. “Mu’allakât ve Şairleri Üzerinde Bir Bibliyografya Denemesi-1”. AÜ, İlahiyat Fakültesi Dergisi, 23 (2005), 3.
- Tülücü, Süleyman. “Muallakât”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 30/310-312. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2005.
- Tülücü, Süleyman. “Züheyr b. Ebû Sülmâ”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 44/540-542. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013.
- Ünal, Sadettin. “Kâbe”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 24/14,21. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001.
- Watt, Montgomery. *H. Muhammed’in Mekkesi* çev. Mehmet Akif Ersin. Ankara: Bilgi Vakfı Yayınları, 1995.
- Yüksel, Ahmet Turan. *İslâm’ın İlk Döneminde Ticarî Hayat*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1999.
- Zafer, Hakan. *Dinî Yaşantıda İnziva*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Zengin, Fethullah. “Cahiliye Araplarında Bazı İyi Ahlâk Örnekleri ve Sebepleri Üzerine Bir Değerlendirme”. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2(2016), 53-69.
- Zevzenî, Ebu Abdillah. *Şerhu’l-Muallakati’s-Sab’a*. Beyrut: Dâru’l-Alemiyye, 1992.